3.2.1

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) – 6.625 (2019),
Special Issue 249 (A) – Impact of Globalization
Peer Reviewed & Indexed Journal

E-ISSN : 2348-7143
July -2020

Impact Factor – 6.625

E-ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed & Indexed Journal

July 2020

Special Issue 249 (A)

IMPACT OF GLOBALIZATION

LITERATURE, ENVIRONMENT & SOCIETY

Guest Editor -
Dr. D. K. Shinde,
Principal,
M.H.M. Arts & Commerce College,
Modnimb, Tal. Mhada Dist - Solapur

Executive Editors of the issue :
Dr. S. M. Gaikwad
Dr. P. B. Bhange

Chief Editor - Dr. Dhanraj T. Dhangar (Nashik)

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher.

- Chief & Executive Editor

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.researchjourney.net

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 1000/-

Cover Page Photo Source : Internet

Scanned with OKEN Scanner

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) – 6.625 (2019),
Special Issue 249 (A) – Impact of Globalization
Peer Reviewed & Indexed Journal

E-ISSN : 2348-7143
July -2020

Editorial Board

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV'S Arts & Commerce College,
Yeola, Dist – Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane-Nile, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

Co-Editors -
- **Prof. Mohan S.** - Dean faculty of Arts, Delhi University, Delhi, India
- **Prof. Milena Brotaeva** - Head, Classical East Department, Sofia University, Sofia, Balgeria
- **Dr. R. S. Sarraju** – Center for Translation Studies, University of Hydeabad, Hydrabad, India
- **Mr.Tufail Ahmed Shaikh**- King Abdul Aziz City for Science & Technology, Riyadh, Saudi Arabia.
- **Dr. Anil Dongre** - Head, Deptt. of Management, North Maharashtra University, Jalgaon [M.S.] India
- **Dr. Shailendra Lende** - R.T.M. Nagpur University, Nagpur [M.S.] India
- **Dr. Dilip Pawar** - BoS Member (SPPU), Dept. of Marathi, KTHM College, Nashik [M.S.] India
- **Dr. R. R. Kazi** - North Maharashtra University, Jalgaon [M.S.] India
- **Prof. Vinay Madgaonkar** - Dept. of Marathi, Goa University, Goa, India
- **Prof. Sushant Naik** - Dept. of Konkani, Govt. College, Kepe, Goa, India
- **Dr. G. Haresh** - Associate Professor, CSIBER, Kolhapur [M.S.] India
- **Dr. Munaf Shaikh** - N. M. University, Jalgaon & Visiting Faculty M. J. C. Jalgaon [M.S.] India
- **Dr. Sanjay Kamble** -BoS Member Hindi (Ch.SU, Kolhapur), T.K. Kolekar College, Nesari [M.S.]
- **Prof. Vijay Shirsath**- Nanasaheb Y. N. Chavhan College, Chalisgaon [M.S.] India
- **Dr. P. K. Shewale** - Vice Principal, Arts, Science, Commerce College, Harsul [M.S.] India
- **Dr. Ganesh Patil** - M.V.P.'s, SSSM, ASC College, Saikheda, Dist. Nashik [M.S.] India
- **Dr. Hitesh Brijwasi** - Librarian, K.A.K.P. Com. & Sci. College, Jalgaon [M.S.] India
- **Dr. Sandip Mali** - Sant Muktabai Arts & Commerce College, Muktainagar [M.S.] India
- **Prof. Dipak Patil** - S.S.V.P.S.'s Arts, Sci. and Com. College, Shindhkheda [M.S.] India

Advisory Board -
- **Dr. Marianna Kosic** - Scientific-Cultural Institute, Mandala, Trieste, Italy.
- **Dr. M.S. Pagare** - Director, School of Languages Studies, North Maharashtra University, Jalgaon
- **Dr. R. P. Singh** -HoD, English & European Languages, University of Lucknow [U.P.] India
- **Dr. S. M. Tadkodkar** - Rtd. Professor & Head, Dept. of Marathi, Goa University, Goa, India.
- **Dr. Pruthwiraj Taur** - Chairman, BoS., Marathi, S.R.T. University, Nanded.
- **Dr. N. V. Jayaraman** - Director at SNS group of Technical Institutions,Coimbatore
- **Dr. Bajarang Korde** - Savitribai Phule Pune University Pune, [M.S.] India
- **Dr. Leena Pandhare** - Principal, NSPM's LBRD Arts & Commerce Mahila Mahavidyalaya, Nashik Road
- **Dr. B. V. Game** - Act. Principal, MGV's Arts and Commerce College, Yeola, Dist. Nashik.

Review Committee -
- **Dr. J. S. More** – BoS Member (SPPU), Dept. of Hindi, K.J.Somaiyya College, Kopargaon
- **Dr. S. B. Bhambar,** BoS Member Ch.SU, Kolhapur, T.K. Kolekar College, Nesari
- **Dr. Uttam V. Nile** - BoS Member (NMU, Jalgaon) P.S.G.V.P. Mandals ACS College, Shahada
- **Dr. K.T. Khairnar**– BoS Member (SPPU), Dept. of Commerce, L.V.H. College, Panchavati
- **Dr. Vandana Chaudhari** KCE's College of Education, Jalgaon
- **Dr. Sayyed Zakir Ali** , HOD, Urdu & Arabic Languages, H. J. Thim College, Jalgaon
- **Dr. Sanjay Dhondare** – Dept. of Hindi, Abhay Womens College, Dhule
- **Dr. Amol Kategaonkar** – M.V.P.S.'s G.M.D. Arts, B.W. Commerce & Science College, Sinnar.

Published by –
© Mrs. Swati Dhanraj Sonawane, Director, Swatidhan International Publication, Yeola, Nashik
Email : swatidhanrajs@gmail.com Website : www.researchjourney.net Mobile : 9665398258

Scanned with OKEN Scanner

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625 (2019),
Special Issue 249 (B) – Impact of Globalization
Peer Reviewed & Indexed Journal

E-ISSN : 2348-7143
July -2020

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
			11
2	Impact of COVID- 19 Pandemic on India : An Environmental Perspective	Smt. Kalpana Pawaskar	16
3	Luminous Womanhood Emanates the Social Stigma of Menarche	Dr. R.N.Kalpana Devi	
	and Hullabaloo in Guava Orchard	Heena Sharma	25
5	Swami Vivekananda : A Mystic Poet	Mr. M. Nallakurumban	29
6	A Study of Cropping Pattern in Maharashtra State	Dr. Shivaji Maske	
	Impact of Jalshiwar Yojana on the Growth of Income in Drought Prone Area	Dr. Vijaykumar Pukale, Dr. Naganath Dhayagode	41
8	Problems Related to Natures Hazards in India and Maharashtra	Dr. D. V.Narsale	44
9	Facets of Contemporary Legal Research	Dr. M.S. Bisen	50
10	Geographical Analysis of Agricultural Land Use Pattern of Kankavli Tahsil	Dr. Rajaram Patil,, Santosh Mane	55
11	Impact of Telecommunication Invention on Print Media	Ms. S. Banupriya	58
12	CCTV- A TOOL APPLICABLE in Library Security and Management	Vinayak Gadagi	60
13	The Surrealistic Aspects of Namelessness In Haruki Murakami's Novel A Wild Sheep Chase	Dr. Sushant Kakade	64
14	Geographical Analysis of Rainfall in Beed District	Dr. S. P.Ghuge	67
15	Impact Of Globalization on Indian Society	B. Vijaya Bharatha Lakshmi	
			74
17	वैश्वीकरण का कृषि अर्थव्यवस्था पर प्रभाव : एक विश्लेषण	प्रो. विकास वर्मा	81
18	आदिवासी संस्कृति के स्वरुप में बदलाव और विमर्श जंगल जहाँ शुरु होता है (उपन्यास) साहित्यकार संजीव के विशेष सन्दर्भ में	डॉ. नीरज चौहान	
[illegible]	[illegible]		86
20	हिंदी साहित्य और समाज	डॉ. ज्योति गायकवाड	89
21	भारतीय राजनीति में जाति की एक महत्वपूर्ण भूमिका	डॉ. बिनू झंवर	92
22	'सुनो शेफाली' नाटक मे चित्रित दलित युवती	प्रा. अनिल जाधव	95
23	[illegible]	[illegible]	102
24	समकालीन साहित्य, समाज व संस्कृतीवरील जागतिकीकरणाचा प्रभाव	प्रा. हनुमंत [illegible]	107
25	कृषिपूरक काजू उद्योग आणि स्त्रिया : सिंधुदुर्ग जिल्ह्याचा अभ्यास	डॉ. दत्तात्रय घोडके	111
26	जागतिकीकरणाचा भारतीय समाजव्यवस्थेवर व अर्थव्यवस्थेवर झालेला परिणाम	डॉ. नागोराव भुरके	115
27	जागतिकीकरण आणि युवक वर्गासमोरची आव्हाने	डॉ. विनोद धोंडीराम आचार्य	118
28	अण्णा भाऊ साठे यांच्या 'इनामदार' या नाटकाचे वेगळेपण	प्रा. नवनाथ पाटोळे	121
29	जागतिकीकरणचा साहित्य, पर्यावरण व समाजावर झालेला परिणाम	श्री दीपक भस्मे	128
30	भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार	प्रा. युवराज खडके	

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625 (2019),
Special Issue 249 (B) – Impact of Globalization
Peer Reviewed & Indexed Journal

E-ISSN : 2348-7143
July -2020

31		डॉ. बाळासाहेब खोमणे	131
32	१९८० नंतरच्या मराठी ग्रामीण कादंबरीवर जागतिकीकरणाचा परिणाम	श्री. उमाजी माने	136
34	जागतिकीकरण आणि कृषी क्षेत्र : अनुकूल व प्रतिकूल परिणाम	प्रा. प्रेमचंद गायकवाड	147
35	जागतिकीकरण आणि युवकांपुढील आव्हाने	डॉ. जीवन गंगणे	154
36	जागतिकीकरणाचा मराठी कवितांवरील प्रभाव	श्री. मुकुंद पाटील	160
38	कोरोना वायरसचा पर्यावरणावर प्रभाव	डॉ. नागनाथ कळसकर	165
39	ग्रंथालय माहिती आणि सेवा	श्री .अमोल डंके	168
40	जागतिकीकरण प्रभावित मराठी नाटक	सारिका भांगे	171
41		डॉ. एन. टी. देशमुख, डॉ. सी. व्ही. ताटे	
42	चित्रपट उद्योगातील रोजगार व फायदे आणि अडचणी/ आव्हाने	एच. पी पाटील	179
43	अमरावती जिल्ह्यातील बदलत्या सिंचन तीव्रतेचा भौगोलिक अभ्यास	डॉ. पराग तट्टे, डॉ. संदीप भावसार	182
44	जागतिकीकरणानंतरची मराठी कविता (निवडक कवी व कवितांच्या आधारे)	डॉ. बाळासाहेब खोमणे	189
45	गोंदिया जिल्ह्यातील लोकसंख्या वितरण व वस्त्यांचे वर्तमान स्वरूप	किशोर पुस्तोडे, डॉ. एम. आर. दर्वे	194
46	जागतिकीकरणाचा पर्यावरण व समाजावर झालेला परिणाम : एक अभ्यास		199
47	जागतिकीकरण आणि मराठी कवितेतील संस्कृती चित्रण	डॉ. कल्याणी [illegible]	203
48	ग्रामीण साहित्य, समाज, संस्कृती आणि जागतिकीकरण	डॉ. सुवर्णा गुंड-चव्हाण	208
49	हरितक्रांती – स्वरूप आणि यश	डॉ. दत्तात्रय घोडके	214
51	जागतिक महामारीमध्ये प्रशासनाची भूमिका	डॉ. दिगंबर बिरादार	223
52	भारतीय समाज मानसिकता आणि जागतिकीकरण व पर्यावरणवाद	प्रा. सुहास पाटील	227
53	संस्कृती व सांस्कृतिक परंपरा- जागतिकीकरणाचा प्रभाव	प्रा. डॉ. शिवाजी वाघमारे	231

on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher.

- Chief & Executive Editor

Scanned with OKEN Scanner

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal | E-ISSN : 2348-7143
Impact Factor - (SJIF) - 6.625 (2019), | July -2020
Special Issue 249 (B) - Impact of Globalization
Peer Reviewed & Indexed Journal

[illegible]

प्रा. प्रेमचंद गुंडू गायकवाड

सहाय्यक प्राध्यापक आणि इतिहास विभागप्रमुख,

[illegible]

माढा, जि. सोलापूर.

मो. नं- 9922452427, ईमेल- gaikwadp1675@gmail.com

विसाव्या शतकाच्या शेवटच्या दशकात जागतिक स्तरावरील अर्थव्यवस्थेमध्ये आमूलाग्र असे बदल झाले. 1985 नंतर प्रत्येक क्षेत्रात जे बदल घडून आले ते जागतिकीकरणाची सुरुवात होते असे म्हटल्यास चुकीचे ठरणार नाही.जगभरातील बहुतांशी देशांमधील औद्योगिक क्षेत्र, शैक्षणिक क्षेत्र, बांधकाम क्षेत्र आणि कृषी [illegible] संशोधन निबंधाच्या माध्यमातून कृषी क्षेत्रावर जागतिकीकरणामुळे अनुकूल व प्रतिकूल असे कोणकोणते परिणाम झाले आहेत याचा आढावा घेण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्याच बरोबर, भारतीय कृषी क्षेत्राच्या विकासाची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी विशद केली आहे. भारतीय कृषी क्षेत्रव औद्योगिक क्षेत्र यांच्यातील परस्पर संबंधावर देखील भाष्य केला आहे.

I. प्रस्तावना –

ऐतिहासिक आढावा घेतला असता असे निदर्शनास येते की,जागतिक स्तरावरील व्यापार हा 1850 ते 1913 या कालखंडात भरभराटीस आला. पुढे 1913 ते 1950 या कालखंडात दोन महायुद्धामुळे आणि 1930 [illegible]

उदारीकरणामुळे, वाढते दळणवळण आणि संदेशवहनाच्या साधनामुळे जागतिक व्यापार पुन्हा भरभराटीस आला. जागतिकस्तरावर मध्ययुगाच्या उत्तरार्धापासून ते आजच्या उदारीकरण व जागतिकीकरणाच्या [illegible]

'जागतिकीकरण' असे म्हणता येईल. भारतीय कृषी क्षेत्र देखील या परिवर्तनाला अपवाद नाही. कृषी व्यवसाय हा अत्यंत पुरातन व्यवसाय असून आजही बहुतांश देशाची आर्थिक परिस्थिती कृषी क्षेत्राशी संलग्न आहे. भारतीय अर्थव्यवस्थेत सुद्धा कृषी क्षेत्राला अत्यंत महत्त्वाचे स्थान आहे. 1990 नंतर देशाने उदारीकरणाचे तत्व [illegible]

अनेक आव्हाने निर्माण झाली याचपरिणामांची आणि आव्हानां संबंधी चर्चा प्रस्तुतशोधनिबंधाद्वारे करण्यात आली आहे.

[illegible]

भारतीय कृषी व्यवसायाला उद्गमनाचा इतिहास असून नव अश्मयुगाच्या कालखंडामध्ये केलेल्या उत्खननावरून याबाबीतल पुष्टी मिळते. वैदिक काळात (इसवी सन पूर्व 1500 तेइसवी सन पूर्व 1000 पर्यंत) गंगा व सिंधू नदीच्या खोऱ्यात आर्यांनी एक वेगळया कृषी संस्कृतीची निर्मिती केली. या काळात शेती हाच

Scanned with OKEN Scanner

जमिनींचा मालकीहक्क काही ठराविक समाजातील लोकांच्या हाती होती. पुढे मौर्य राजवटीत (इसवी सन पूर्व 322तेइसवी सन पूर्व 200) शेती व्यवसायावर पूर्णपणे सत्ताधाऱ्यांचे नियंत्रण होते. गहू,मका, कापूस,ही त्या काळातील प्रमुख पिके होती. याच काळात अधिकाधिक जमीन ओलिताखाली आणण्यासाठी विहिरी तलाव यांच्या माध्यमातून पाणीपुरवठा केला जात असे. मध्ययुगीन काळात (इसवीसनपूर्व 600 ते इसवी सन पूर्व1200)कृषी व्यवसायातील जमीन कसणाऱ्यांचे महत्त्वाचे स्थान निर्माण झाले. याच काळातजमिनीची मालकी एका व्यक्तीकडेआणि कसणारी व्यक्ती दुसरीच असायची. त्यामुळे या काळात जमीनदार आणि शेतमजूर

कालखंडात (इसवीसनपूर्व 1556 ते 1707) शेतीव्यवसाय मोठ्याप्रमाणात आधुनिक पद्धतींचा वापर करण्यात आला. याच काळात मुघल सत्ताधाऱ्यांनी जमीन-महसुलाची व्यापक पद्धत निर्माण केली. या काळातगहू. बाजरी. ज्वारी. डाळी.यासारख्या कृषी उत्पादनाची निर्यात सुद्धा होत होती. पुढे ब्रिटिश राजवटीत, (1700 ते 1947) जमीनदारी,रयतवारीआणि महालवारी [illegible] झाल्या. याव्यवस्थेमुळे गरीब शेतकऱ्यांच्या दारिद्र्यात अधिकच भर पडली. याच काळात अत्याधुनिक शेतीची अवजारे निर्माण झाले. जसे ट्रॅक्टर (1920)लोखंडीनांगरइत्यादी.शेतीतंत्रज्ञानातील प्रगतीमुळे भारतीय कृषी क्षेत्राचे व्यापारीकरण होण्यास सुरुवात झाली, आणि नगदी पिके घेण्याकडे शेतकऱ्यांचा कल वाढला. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर (1947 नंतर) सरकारने नियोजनबद्ध आर्थिक विकासाचे उद्दिष्टगाठतानाइतर क्षेत्रावर लक्ष केंद्रित केले नाही.त्यामुळे1950 साली देशांतर्गत उत्पादनात कृषी क्षेत्राचा वाटा51.9%इतका होता तो जागतिकीकरणाच्या कालखंडात कमी होऊन केवळ 13.7 टक्के इतका झाला. 1991 मध्ये भारत सरकारने आर्थिक सुधारणांचे धोरण अमलात आणले. त्यामुळे कृषी उत्पादन बाजाराच्या कार्यप्रणालीचे उदारीकरण,

व्यापाराभिमुख करण्याच्यादृष्टीने अनेक उपाययोजना राबवण्यात आल्या. जागतिकीकरणाच्या काळात व्यापारी क्षेत्राने कृषी क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणावर गुंतवणूक करण्यास सुरुवात केली. याचा कृषी क्षेत्रावर सकारात्मक परिणाम झाला. त्याचबरोबर काही प्रमाणात प्रतिकूल परिणाम सुद्धा झाला.

III. कृषीक्षेत्र व औद्योगिक क्षेत्र यांचा परस्पर संबंध –

मानवी जीवनाच्या प्रारंभीच्या काळात कृषीक्षेत्राचे महत्त्व केवळ मानवी मूलभूत गरजा (अन्नधान्य उत्पादन) भागवण्या पुरताच मर्यादित होता. पुढे काळाच्याओघात कृषी क्षेत्रात बरीच स्थित्यंतरे झाली; ती

त्यामुळे कृपीक्षेत्राची व्यापकता अधिकच वाढली. आजच्या जागतिकीकरणाच्या काळात शेती आणि औद्योगिक विकास यांचा परस्पर सहसंबंध स्पष्टपणे दिसून येत आहे. कृषीक्षेत्राच्या विकासाशिवाय औद्योगिकरणाच्या प्रक्रियेला अपेक्षित अशी गती मिळू शकणार नाही असे लक्षात आले. त्यातूनच बहुराष्ट्रीय कंपन्यांच्या कृषीक्षेत्रात

अशा बहुराष्ट्रीय कंपन्यांमुळे काही प्रमाणात पायाभूत सोयी-सुविधांचा विकास झाला. त्यामुळे कृषीक्षेत्रातील भांडवल गुंतवणुकीला मोठी चालना मिळाली. जागतिकीकरणामुळे अनेक बहुराष्ट्रीय कंपन्यांना कृषीक्षेत्रात गुंतवणूक करण्यासाठी प्रोत्साहन मिळाले. या कंपन्यांनाफलोत्पादन,फुलोत्पादन,पशुपालन, भाजीपाला आणि

विकसनशील देशाचा जेव्हा विकास होऊ लागतो तेव्हा राष्ट्रीय उत्पादनातील कृषी क्षेत्राचा वाटा कमी होत जातो. परंतु आजही देशात कृषी क्षेत्राचे महत्त्व कमी झालेले नाही. कारण भारतातील ग्रामीण भागातील लोकांच्या जीवनाचा आधार आणि तेथील अर्थव्यवस्थेचा आधार हा शेती व्यवसाय आहे. कृषी क्षेत्रात जागतिकीकरणामुळे भारतात विदेशी गुंतवणूक, [illegible] इत्यादी बाबी लक्षात घेतासंकृतदर्शनीअसे दिसून येते की भारतीय कृषिप्रधान अर्थव्यवस्था आणि जागतिकीकरण यांचा परस्पर सहसंबंध आहे.

प्राचीन काळात पारंपरिक पद्धतीने शेती व्यवसाय केला जात असे. काळाच्या ओघात कृषीक्षेत्रातही [illegible] झाला. हरितक्रांतीचे पर्व सुरु झाल्यावर खतांचा वापर, उत्कृष्ट बियाणे, [illegible], आधुनिक कृषी तंत्रज्ञानाचा वाढता वापर या सर्व घटकांमुळे उत्पादकतेत वाढ होऊन उत्पादनातही मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली.हा कालखंड भारतीय कृषी क्षेत्रासाठीऐतिहासिक मानला जातो. कारण याच कालखंडात [illegible]

स्थित्यंतर अधिकच वेगळे झाली. आणि कृषी आधारित उद्योगधंद्याना चालना मिळाली. ही बाबदेखील कृषीक्षेत्र आणि औद्योगिक क्षेत्रातील सहसंबंध अधोरेखित करते.

IV.जागतिकीकरणामुळे भारतीय कृषी क्षेत्रात निर्माण झालेली आव्हाने -

जागतिकीकरणाच्या आधीच्याकाळात (अगदी प्राचीन काळापासून) एक पर्जन्यमानाच्या लहरीपणाचे आव्हाने सोडून तर फारशी आवड नव्हती. प्रचलित शेती पद्धतीचाअवलंब करून शेतकरीवर्ग पीक उत्पादने करीत असत. परंतु जागतिकीकरणाच्या काळात भारतीय कृषी क्षेत्रात अमूलाग्र असे बदल झाले. अनेक आव्हाने निर्माण झाली, ही आव्हाने पुढील प्रमाणे–

[illegible]

अनेक बहुराष्ट्रीय कंपन्यांनी भारतीय कृषी क्षेत्रात शिरकाव केला आहे. या कंपन्यांनी भारतीय बाजारपेठेचा फार मोठा भाग व्यापला आहे. त्यामुळे स्वदेशी कंपन्यांना या कंपनीबरोबर मोठी स्पर्धा करावी लागत आहे. वास्तविक, काही अभ्यासाच्य अहवालांच्या आधारे असे लक्षात आले आहे की, बहुराष्ट्रीय [illegible] बियाणांचे उत्पादन करून ते शेतकऱ्यांना तर चढत्याकिंमतीला विकत आहेत. त्यामुळे शेतकऱ्यांचा उत्पादन खर्च वाढत आहे. बहुराष्ट्रीय कंपन्यांनी भारतीय बियाण्यांचे पेटंटसुद्धा मिळालेले आहे म्हणून आज कृषी क्षेत्रात अशा कंपन्यांची मक्तेदारी निर्माण झालीआहे.

डंकेलाप्रस्तावानुसार भारत सरकारने 13.33 टक्के अनुदान कपात करण्यास सुरुवात केली आहे. 1991 नंतर पाणी, वीज, खते इत्यादीबाबींकरितासरकारतर्फे शेतकऱ्यांना दिली जाणारी अनुदाने कमी केली आहेत. अनुदानातील मोठ्या प्रमाणातीलकपातीमुळे,सिमांतशेतकरी, अल्पभूधारक शेतकरी आणि मध्यम शेतकरी शेती [illegible] कमीच राहत आहे. म्हणून कृषी अनुदान कपातीचे एक मोठी आव्हाने भारतीय शेतकऱ्यांपुढे निर्माण झालेले दिसून येते.

Scanned with OKEN Scanner

[illegible]

भारतीय कृषी क्षेत्राच्या विकासाच्या सर्वसाधारण दरात जागतिकीकरणानंतरच्या काळात मोठ्या प्रमाणात घट झाल्याचे अनेक अहवालावरून दिसून येते. जागतिकीकरण आधीच्या काळात भारतीय कृषी क्षेत्राच्या विकासाचा वाढीचा दर वार्षीक 3.2 टक्के इतका होता, तो जागतिकीकरणाच्या सुरुवातीच्या [illegible] झाल्यामुळे हा दर 1997 ते 2000 या काळात केवळ 2.1 टक्के इतकाच झाला. पुढे २००४-2005 मध्ये तर हा दर 1.1 टक्के इतका झाला. कृषी क्षेत्राच्या विकासाचा दर जर असाच घटत गेला तर शेतकऱ्यांमध्ये उत्पादनात वाढ करण्याच्या दृष्टीने काहीच उत्साहरहाणार नाही. हे एक फार मोठे आव्हान भारतीय कृषी क्षेत्रात निर्माण

4) अन्न सुरक्षिततेचे आव्हान –

जागतिकीकरणामुळे अन्नधान्याचे उत्पादन घटत आहे. आणि व्यापारी/नगदी पिकाचे उत्पादन वाढत आहे. पिक रचनेतील या बदलामुळे भारतात अन्न सुरक्षिततेचे मोठे आव्हान निर्माण झाले आहे. देशाची [illegible] आव्हानही निर्माण झाले आहे. 1980 ते 91 या काळात सर्व पिकांच्या उत्पादनवाढीचा दर 3.19% (राष्ट्रीयपातळीवर) इतका होता तो जागतिकीकरणाच्या काळात (1991 ते 2001) केवळ 1.96 टक्के इतका झाला.

5) कृषी क्षेत्रातील बेरोजगारीचे आव्हान –

जागतिकीकरणामुळे कृषी क्षेत्रातील बेरोजगारीत मोठ्या प्रमाणात वाढ झालेली दिसून येते. नॅशनल कॅन्सर वीस च्या पहानीनुसार, 1973 मध्ये कृषी क्षेत्रातील बेरोजगारांची संख्या 3.98 दशलक्ष होती, 1993 मध्ये 7.49 दशलक्ष होती तर जागतिकीकरण्याच्या कालखंडात (1999 ते 2000) या क्षेत्रातील बेरोजगारी 9.15 दशलक्ष झाल्याचे आढ आले. जागतिकीकरणामुळे कृषी क्षेत्रातील रोजगार दर [illegible]

V. जागतिकीकरणामुळे भारतीय कृषी क्षेत्रावर झालेले अनुकूल व प्रतिकूल परिणाम –

जागतिकीकारणामुळे भारतीय कृषी क्षेत्रावर अनेक प्रतिकूल व अनुकूल परिणाम झालेले दिसून येतात. त्याचे मूल्यमापन पुढील प्रमाणे करता येईल -

i. कृषी उत्पादनाच्या निर्यात दरात वाढ –

जागतिकीकरणामुळे भारतीय कृषी उत्पादनांच्या निर्यातीत मोठ्या प्रमाणात वाढ झाल्याने एका पाहणीनुसार दिसून आले. विकसित देशांना विविध प्रकारच्या शेतीमालाच्या निर्यातीची संधी उपलब्ध [illegible]

ii. [illegible] –

जागतिकीकरणामुळे शेतकऱ्यांना कोणत्या प्रकारचे बी-बियाणे वापरून उत्पादन वाढवावे याबाबतचा निर्णय घेण्याचे पूर्ण स्वातंत्र्य मिळाले आहे. त्यामुळे सर्वसामान्य शेतकऱ्यांना चांगल्या प्रतीचे बी-बियाणे [illegible]

iii. [illegible] –

भारतात मुळातच कृषी उत्पादनावर सबसिडी देण्याचे प्रमाण एकूण कृषी उत्पादनाच्या मुल्यांच्या 10 टक्के एवढेच आहे. त्यामुळे भारतीय शेतकऱ्यांनी चिंता करण्याचे काहीच कारण नाही. कारण येथील शेतकऱ्यांना आपल्या उत्पादनावरील किमतीत वाढ करून त्यांची निर्यात करण्याची संधी मिळाली आहे.

Scanned with OKEN Scanner

जागतिकीकरणामुळे, जागतिक कृषी बाजारपेठेतील स्पर्धेत टिकून राहण्याच्या दृष्टीने देश कृषी उत्पादन अधिकाधिक दर्जेदार कसे करता येईल या साठी भारतीय प्रयोगशाळेत विविध प्रकारच्या आणि वेगवेगळ्या हवामानात टिकून राहणाऱ्या बी-बियाणाच्या निर्मितीचा हक्क प्राप्त झाला असून भारतात 175 प्रकारची

शक्यता निर्माण झाली आहे. अशा बी-बियाण्यांची निर्यात करुन परकीय चलन देखील मिळवता येईल. त्याचबरोबर, जागतिकीकरणाच्या काळात कृषी क्षेत्रात आधुनिक तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने आती संवर्धनाची पद्धत मोठ्या प्रमाणात विकसित होत असल्याने त्याचा फायदा भारतीय कृषी संशोधकांना

v. **निर्यात रचनेवर परिणाम –**

जागतिकीकरणामुळे जग खतांचे प्रमाण कमी झाले. त्याचा परिणाम म्हणून निर्यात रचनेवर परिणाम झाला आहे. 1990 मध्ये कृषी उत्पादनांचा भारतीय निर्यातीमधील प्रमाण 17.9 टक्के इतका होते तर

कृषी उत्पादनात प्रमाण अधिक होते. जागतिकीकरणा नंतर अशा पारंपारिक कृषी उत्पादनाच्या निर्यातीत घट होऊन कृषी संलग्न उत्पादनाच्या निर्यातीचे प्रमाण वाढले; (जसे तयार कपडे, साखर, मासे, मासे व त्यापासून बनवलेली पदार्थ, इत्यादी) तसेच आजच्या काळात बासमती तांदळाची निर्यात वाढली आहे.

vi. **सुती कापड निर्यातीत वाढ –**

जागतिकीकरणाच्या काळात बहुविध सुती कापड बाबत झालेल्या करारामुळे कोटा पद्धती आणि नियंत्रणाने रद्द झाल्यामुळे भारतीय सुती कापडाच्या निर्यातीत मोठी वाढ झाल्याचे दिसून येते.

vii. **निर्यात प्रक्रियेत सकारात्मक बदल –**

आशियाई बाजारपेठेत भारतीय कृषी उत्पादनाची निर्यात 20% ने वाढली आहे. जागतिकीकरणा पूर्वीच्या काळात जेवढ्या देशांशी भारताचे व्यापारी संबंध होते त्याहून अधिक देशांशी आता व्यापारी संबंध निर्माण

याचा समावेश आहे.

- **जागतिकरणाचे भारतीय कृषी क्षेत्रावरील प्रतिकूल परिणाम -**

i. **आंतरराष्ट्रीय कृषी बाजारपेठेतील तीव्र स्पर्धा –**

शक्य नाही. भारतीय कृषी क्षेत्र प्रामुख्याने सरकारी धोरणे,पर्जन्यमानइत्यादी बाबींवर अवलंबून आहे. त्याचबरोबर कृषी उत्पादनां बाबत ठरविण्यात आलेल्या आंतरराष्ट्रीय प्रमाणमानकांच्या निकषावर अजून तरी भारतीय कृषी उत्पादने खरी उतरत नाहीत ही देखील एक वस्तुस्थिती आहे. याचे कारण म्हणजे

याबाबतीत भाग असल्याने कृषी उत्पादनामध्ये सुधारणा घडून ती आंतरराष्ट्रीय प्रमाण मानकाच्या निकषावर खरीठरविण्यासाठी शेतकऱ्यांना वावच मिळत नाही.

ii. **भारतीय कृषी क्षेत्रात बहुराष्ट्रीय कंपन्यांची वाढती मक्तेदारी –**

वास्तविक, बियाण्यांच्या वापराचा, साठवणुकीचाहक्क भारतीय शेतकऱ्यांना आहे. जागतिक व्यापार संघटनेच्या धोरणानुसार सरकारने अल्पदरात बियाण्यांचा पुरवठा करणे बंद करावे लागणार आहे. थोडक्यात भारतीय शेतकऱ्यांच्या बियाण्याच्या संदर्भातील घटनात्मक हक्क संपुष्टात येऊ शकतो.

Scanned with OKEN Scanner

[illegible]

जागतिक व्यापार संघटनेच्या धोरणानुसार भारत सरकारने सार्वजनिक वितरण संस्थाद्वारे धान्याची खरेदी-विक्री खुल्या बाजार भावाने करावी लागणार आहे. त्यामुळे, सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेचे अर्थसहाय्य कमी करून ही व्यवस्था बंद करावे लागणार आहे. नैसर्गिक आपत्तीच्या प्रसंगात कमी [illegible] व्यवस्था बंद झाली तर लोकांना कृषी उत्पादनाची खरेदी खुल्या बाजारातून जास्त भावाने करावी लागेल.

iv. **कंत्राटी शेती पद्धती –**

[illegible] म्हणण्यानुसार पीक पद्धतीत बदल करावे लागतील आणि ते ठरवतील व पिकांचे उत्पादन घ्यावे लागेल. यातूनच कंत्राटी शेती पद्धतीचे अस्तित्व निर्माण होईल, आणि ही बाब नक्कीच शेतकऱ्यांच्या हिताची नाही.

v **[illegible]**

[illegible] झाला आहे. फायदेशीर ठरणाऱ्या नगदी पिकांचे उत्पादन घेण्याकडे जर भारतीय शेतकऱ्यांचाकलराहिलातर अन्नधान्याच्या उत्पादनात मोठ्या प्रमाणावर घट होऊ शकते; आणि त्या मुळे देशाला अन्नधान्याच्या आयातीवर अवलंबून रहावे लागेल अन्नधान्यांच्या बाबतीतील आत्मनिर्भरता संपुष्टात येऊ शकते.

VI. निष्कर्ष–

माहितीच्या दुय्यम स्त्रोतांच्याआधारे केलेल्या वरील विषयाच्या विवेचनावरून असे दिसून येते की भारतीय कृषी उत्पादनाची जागतिकीकरणाच्या धोरणामुळे निर्यात केले जात आहे. भारतीय कृषी क्षेत्रातील बहुराष्ट्रीय कंपन्यांची मक्तेदारी मात्र यामुळे वाढत असताना दिसून येते. शेती आणि शेतीपूरक उद्योगधंद्यांमध्ये [illegible] अनेक अनुकूलआणि प्रतिकूल परिणाम होत असताना अनेक प्रकारचा आव्हान देखील निर्माण झाला आहेत. जागतिकीकरणामुळे कृषी क्षेत्र आणि औद्योगिक क्षेत्राचे परस्परावलंबित्ववाढले असून ही दोन्हीक्षेत्र परस्परांना पूरक ठरली असल्याचे दिसून येते. त्याच बरोबर असेहीनिदर्शनास येतेकी, 1991 नंतरच्या जागतिकीकरणाच्या [illegible] शेतकऱ्यांची अपेक्षा होती ती फारशी पूर्ण झालेली नाही. याचे कारण म्हणजे, भारतीय कृषी क्षेत्राला इतर देशातील कृषी क्षेत्राशी स्पर्धा करावी लागत आहे; आणि या स्पर्धेत सर्वसामान्य शेतकरी कमी पडत आहे.

1. एस.एस.दहिटणकर, (2019), "जागतिकीकरण आणि भारतीय शेती व्यवसाय", आयुषी इंटरनॅशनल इंटरडिसिप्लिनरी रिसर्च जनरल, क्र.66.
2. डी.वी.पवार आणि टी.एल. बारबोले, (2019), "जागतिकीकरणानंतर कृषिक्षेत्र",आयुषी इंटरनॅशनल [illegible]
3. B.A.Prakash, (2007), "Indian Economy since 1991", Peason Publication, New Delhi.

E-ISSN : 2348-7143
July -2020

5. श्री.डी.गोविलकर, (2008), "जागतिक व्यापार संघटनेची अडखळती वाटचाल",समाजप्रबोधन पत्रिका,अंक 183.

7,मे.2019.

7. जगनकराडे, (2009), "जागतिकीकरण-भारतासमोरील आव्हाने", डायमंड प्रकाशन, औरंगाबाद.
8. आर.एफ.बगाटे, (2012), "जागतिकरणाचे भारतीय शेती वरील परिणाम" ,इंटरनॅशनल रिफर्ड

9. नलिनी पंडित, (२००४), "जागतिकीकरण आणि भारत",लोकवाङ्मय,मुंबई.

Impact Factor-7.675 (SJIF) ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

October - 2020

ISSUE No - CCXLVIII (248)

Ideology of Mahatma Gandhi

Guest Editor
Dr. R.K.Ippar
Principal

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director

Executive Editor
Dr. B.K. Shep,
Head, Dept. of History

Executive Editor
Dr. R.D. Rathod,
Head, Dept. of Sociology

Executive Editor
Prof.(Dr.) V.B. Gaikwad ,
P.G. Coordinator, Science

Jawahar Education Society's Vaidyanath College Parli- Vaijnath,
Dist. Beed.

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

Aadhar Publication
Amravati(M.S)

For Details Visit- -www.aadharsocial.com

Scanned with OKEN Scanner

ISSN : 2278-9308
October,2020

B.Aadhar

Peer-Reviewed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

October - 2020

SPECIAL ISSUE – CCXLVIII (248)

Ideology of Mahatma Gandhi

Prof. Virag.S.Gawande
Chief Editor :
Director
Aadhar Social Research &, Development Training Institute, Amravati.

Dr. R.K.Ippar
Guest Editor:
Principal

Dr. B.K. Shep,
Head, Dept. of History

Dr. R.D. Rathod,
Head, Dept. of Sociology

Prof.(Dr.) V.B. Gaikwad ,
P.G. Coordinator, Science

Executive Editor:
Jawahar Education Society's Vaidyanath College Parli- Vaijnath, Dist. Beed.

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

© **All rights reserved with the authors & publisher**

941210
Scanned with OKEN Scanner

INDEX

No.	Title of the Paper / Authors' Name	Page No.
1	Dandi March 1930 — Dr. Meena Chandrabhan Sale	3
2	Gandhi & Untouchabillty — Somanakatti Bhimavati	6
3	Gandhiji's Contribution To The Political Thought Of Modern India — Ravikumar M	9
4	Contemporary Relevance of Gandhian Mission and Ideology — Dr.B.P.Mahesh Chandra Guru, Dr.Rajkumar M. Dannur, Dr.Gowtham Devanoor P	13
5	A Study on Gandhian Philosophy of Education — Puja Sorong	17
6	Kasturba and Mahatma Gandhi — Sohini Bhattacharyya	20
7	Gandhiji's thoughts on satyagraha and sarvodaya. — Harshitha R Baindoor	23
8	Gandhian women Empowerment and current Scenario — Harsh Kumar	26
9	Gandhis's Role In Cottage & Small Scale Industries — Miss.Gaya Nagarao M.MN	28
10	Gandhian Philosophy of Satyagrah: A Contemplation — Prof. Premchand Gundu Gaikwad	31
11	Mahatma Gandhi's Views On Education : A Study — Dr. Vinayak Uddhavrao Patil	37
12	Gandhiji's Thoughts On The Development Of Rural India — Dr. Satish N Naik	40
13	My Experiment with Truth: A Journey from Common man to mahatma: National Level one day webinar on — Dr. Vinod B Chavhan	44
14	Mahatma Gandhi's Thoughts (Philosophy) On Satyagraha — Adv. Rajlaxmi Mandar Sardesai	47
15	Learning lessons from Father of the Nation – a guide to today's Youth — P Chandrika	49
16	An Economic Contribution of J.C. Kumarappa — Ms. P.Lalitha	53
17	Gandhi's legacy of morality and self realization: A brief analysis — Kartick Chandra Barman	58
18	Ideology of Mahatma Gandhi — Pratap Kumar Ghorai./ Ipsita Chakraborty	

Scanned with OKEN Scanner

19	Gandhi and the Indian women's Freedom movement **Dr. Suma.S Nirni**	62
20	Mahatma Gandhi - Moral Economist **Dr Ambadas Pandurang Barve**	65
21	Gandhian Ahimsa & The Light Triads Of Personality- **Daanish Kaur, Student**	69
22	Awareness of Mahatma Gandhi's Educational Thought among Pre-Service Teacher Trainees **Dr. Md. Afroz Alam**	74
23	Impact of Language approach by Gandhi's view on National Language **Dr. Deepesh kumar thakur**	79
24	Major Teaching Pillars Of Mahatma Gandhi **DR. Ajay Gajanan Murkute**	83
25	Gandhian Perception on Women's Political Empowerment: An Analysis **Gurpinder Kumar**	86
26	महात्मा गांधी याचे शिक्षण विषयक विचार अविनाश मनोहर शिंदाम	91
27	राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींचे शिक्षण विषयक विचार डॉ.संजय शेणमारे	92
28	राष्ट्रीय एकता में भारतीय संगीत के माध्यम से राष्ट्रपिता महात्माजी की भूमिका श्री.अमोल वासुदेवराव गावंडे	96
29	महात्मा गांधीजींच्या असहकार आंदोलनाचे विश्लेषण प्रा.डॉ.जगदिश दयासागर हेडवे	100
30	महात्मा गांधीचे अस्पृश्यता निमुलन विषयक योगदान डॉ.संतोष शु.कोडुरवार	104
31	संगीत के माध्यम से सर्व धर्म सम भाव की भावना में – बापूजी की भूमिका श्री संतोष किशनराव खंदारे	107
32	असहकार चळवळीत महात्मा गांधींची भूमिका डॉ.प्रदीप शा.ढोले	111
33	महात्मा गांधी : शिक्षा विषयक विचार श्री. पोपट भाचराव बिरारी	114
34	महात्मा गांधीनी ग्रामस्वराज्य संकल्पना प्रा.नितेश आर.पाटेकर	117
35	नवभारताच्या निर्मितीसाठी गांधीवादी अर्थकारणाची गरज – एक अभ्यास प्रा.जगदीश अमृतराव कुंवर	121
36	भजनांच्या माध्यमातून लोकांच्या मनामध्ये सामाजिक एकतेची भावना निर्माण करण्यात महात्मा गांधीजींची भूमिका श्री विवेक संतोषराव चापके	124
37	आधुनिक जगात महात्मा गांधीजींच्या विचारांची प्रासंगिकता प्रा.सौ. सुनिता प्रदिप रंगारी	127
38	महात्मा गांधी यांचे शिक्षण व सत्याग्रह विषयक विचार प्रा. स्मिता रा. देवर	132
39	गांधीजींचे शिक्षण विषयक विचारर: सर्वोत्तम वारसा प्रा.साजिद के.शाह	135
40	गांधीजी का चंपारण सत्याग्रह प्रा.रमेश के.शेंडे	140

Scanned with OKEN Scanner

ISSN : 2278-9308
October,2020

41	ग्रामस्वराज्यासंबंधी महात्मा गांधीजीचे विचार डॉ. वैशाली शेषराव पेरके	144
42	महात्मा गांधी व सविनय कायदेभंग चळवळ हितेश लिलाधर भोरटक्के / प्रा.डॉ. पंकजकुमार शंकर प्रेमसागर	147
43	ग्रामविकासात महात्मा गांधीजींच्या विचारांचा योगदानाचा चिकित्सक अभ्यास डॉ.सुनंदा भद्रशेटे	151
44	महात्मा गांधी यांचे शैक्षणिक विचार प्रा.डॉ.गजानन रा. लोहवे	153
45	महात्मा गांधीजींचे सत्याग्रह विषयक विचार प्रा.डॉ.चव्हाण सुखदेव गोविंदराव	157
46	महात्मा गांधी आणि स्वदेषी अर्थव्यवस्था प्रा.डॉ.अंबादास पांडुरंग बर्वे	161
47	महात्मा गांधीजींचे सत्य व अहिंसेसंबंधी विचार प्रा.डी.आर.कोळी / प्रा.डॉ. आर.डी.जाधव	163
48	महात्मागांधी – रामराज्य या आदर्श राज्य चन्द्रप्रकाश माली /डॉ. विष्णु कुमार	166
49	Investment Awareness and Economic Thoughts: Role of Gandhi ji अमन आहुजा	170
50	भारतीय शास्त्रीय संगीत–भजन और राष्ट्रपिता महात्मा गांधी प्रा. अमोल वासुदेवराव गावंडे	173
51	महात्मा गांधींचे ग्रामस्वराज्या संदर्भातील विचार प्रा.डॉ. बाळासाहेब मुंडे	176
52	महात्मा गांधी व ग्रामीण विकास डॉ. मनोज गं. राठोड	179
53	अस्पृश्यता आणि महात्मा गांधी प्रा. डॉ. बापुराव आंधळे	182
54	महात्मा गांधी यांचे आर्थिक राजकीय विचार आणि सद्यस्थितीतील भारतीय लोकशाही प्रा. डॉ. संदीप अ. बनसोडे	185
55	महात्मा गांधी व सविनय कायदेभंग चळवळ प्रा.डॉ.भानुसे के. एल.	188
56	महात्मा गांधी आणि त्यांचा सत्याग्रह प्रा.डॉ.देविदास खोडेवाड	192
57	ग्रामीण समाजाच्या विकासात गांधीजी चे योगदान : एक समाजशास्त्रीय दृष्टीकोन कु.दिप्ती गोपाळराव नेहर	194

Scanned with OKEN Scanner

B.Aadhar' International Peer-Reviewed Indexed Research Journal | ISSN : 2278-9308 | October,2020

Impact Factor - ((SJIF) -7.675, Issue NO, 248

Gandhian Philosophy of Satyagrah: A Contemplation

Prof. Premchand Gundu Gaikwad

Head and Assistant Professor Dept of History, Rayat Shikshan Santha's, Art's and Commerce

College Madha Dist-Solapur

Abstract –

'Satyagrah' imply very much importance in the philosophy of Mahatma Gandhi. 'Satya' and 'Ahinsa' are the two important weapons which he used to obtain various objectives of his life. Satyagrah can be explained as the implementation of truth in the various walks of human life. Through the present article, an attempt has been made to understand the philosophy of Satyagrah from the Mahatma Gandhi's point of view.

Key Words – Satyagrah, M. Gandhi, Philosophy

I)Introduction –

'Satyagrah' Concept was used by M. Gandhi; Which is compounded by two Sanskrit nouns, that is 'Satya'(Truth) and 'Agrah'(firm grasping). It means, the concept of Satyagrah becomes firm grasping of truth. In the opinion of M.Gandhi, Satyagrah means "Truth force". The Concept of Satyagrah owes its ever growing meaning to its actual functioning during the eventful life of M. Gandhi. The Concept of Satyagrah and its application in Socio-Political front Constitute the essence of M.Gandhi's Philosophy. He deployed Satyagrah in the independence movement and also during his earlier struggles in the South Africa for the rights of Indian People. M.Gandhi organized his first Satyagrah campaign of peaceful non-Cooperation to protest the Transvaal Asiatic Amendments Act which was Concerned with requirement of the registration and finger printing of all Indians living in Transvaal- South Africa.

Satyagrah a struggle of M.Gandhi was a morale equivalent of war and a deep rooted spiritual activity. It was a significant element of M.Gandhi's programme of national self-purification and freedom fighting. In the opinion of M.Gandhi, Satyagrah as such is a 'Dharm Yuddha', and only in the state of utter helplessness, utter darkness; does a Satyagrah resort to it. M. Gandhi stated that, "if Satyagrah is a new way of life, then the application of its principles to every walk of life and all human affairs, and specially the application of its principles to overcome the social evils, injustice, to establish truth and justice, certainly a new future." The present article is an attempt to focus on the M.Gandhi's Philosophical thoughts pertaining to the concept of 'Satyagrah'.

II) Mahatma Gandhi's Philosophical thoughts on Satyagrah- According to M.Gandhi, 'Satyagrah is nothing but a logical development of the doctrine of 'ahinsa'.As his perception regarding the term Ahinsa is much more profound than the understanding this term, his notion of Satyagrah also is more comprehensive than the general and simple meaning. For, M.Gandhi, Satyagrah was an effective tool for social transformation. He stated that, Satyagrah is never used for individual gain, but it is always used for the wellbeing of the society. Gandhi applied this concept in his life as a process of conversion. He belived that suffering was a more potent and effective mode of conversion than reasoning and discussion. For M.Gandhi, the concept of Satyagrah is very comprehensive, wide and went for beyond mere passive resistance. It becomes an important way or tool for practicing non-violent methods. In the words of M.Gandhi -"Satya implies love and firmness engenders and thus serve as a Synonym for force". He started call the Indian freedom movement as a Satyagrah. That is to say, the force which is born of truth love and nonviolence (Ahinsa) and gave up the use of the phrase 'passive resistance'.

As per the Gandhian Philosophy, the concept of Satyagrah is related to the exercise of the purest soul-force against all injustice, oppression and exploitation. M.Gandhi believes that, Satyagrah is an inherent right of person and it is not only a sacred right of the person, but also a sacred duty. He also believes that Satyagrah also enhance the brotherhood in the society. According to the Gandhian Philosophy it rejects the biological concept of the struggle for existence and the survival of the fittest. On Which basis Sources Gandhiji implemented his idea and philosophy of Satyagrah is a debated issue. According to some thinkers M.Gandhi got his idea from the New Testament, specially from the sermon on the mount. Some thinkers have stated that, Gandhian philosophy is based on the Vaishnavite faith. The famous Bhajan of Narasimha Mehata- "Vaishanv Jan to Tene kahiye je pid paraye Jane re" (means a vaishanv person who experiences other's sorrow and sufferings as his own.) was his favourite and was often sung at his meetings of prayer.

In the opinion of M.Gandhi, "Satyagrah in its initial stage of evolution means a moral weapon to fight untruth with truth and violence with non-violence, a priceless and matchless weapon, standing in sharp contradiction to customary force of resistance. M.Gandhi's philosophy of Satyagrah was strengthened in different ways. He was under impression of some Hindu characters like-Harishchandra and Bhakt Pralhad. These characters were his ideals as they experienced lot of sorrow in their life and suffered a lot to uphold truth without slightest ill-will towards others. Gandhi was also impressed by the life of Yeshu Christ and Socrates who were, he holds, the opposites of Satyagrah. The philosophical spirit behind Satyagrah was not his exclusive innovation, but his merit lies in explaining the concept of Satyagrah with some originality and widely using it in different spheres to establish social justice. He had differentiate the concepts between passive resistance and Satyagrah .According to his philosophy passive resistance as understand and practical in the Western Countries While Satyagrah has evolved the doctrine of the letter to its full logical and spiritual extent. He used these two concepts as synonymous terms. For Gandhi, the philosophy of Satyagrah sees means and end as inseparable. According to him, the means used to obtain an end are wrapped up in and connected to that end. M.Gandhi had also differentiate the concept of Satyagrah with duragrah (holding on by force), as in protest meant more to harass than enlighten opponents. He Considered Satyagrah is not only a tactic to be used in acute political struggle; but as a universal solvent for injustice and harm. According to his philosophical thought, it was equally use in large scale political struggle and to one- on-one interpersonal conflicts and that, it should be thought to everyone.

M.Gandhi had also explained his philosophy of Satyagrah on the spiritual basis. According to his the force of truth on which Satyagrah concept based ,is a spiritual force. In fact, he claimed that, his aim in life was to demonstrate that even the mightiest material force could be made to bend before the force of the spirit. The truth and love are two sides of same coin which are the manifestations of the force of the spirit, and therefore, according to him, the Concept of Satyagrah is associated with the spirituality. In the opinion of M.Gandhi, those who want to know and experience the Satyagrah have to understand the spiritual base of Satyagrah. According to him the concept of Satyagrah is pure soul force and truth is very substance of the soul. Thus the concept of Satyagrah and its practice in spirituality front also Constitute the essence of Gandhian Philosophy. perhaps it is his unique Contribution to the Indian Society which provides a new tradition and culture of social activism or social movements.

According to Gandhian philosophy, the practical measures of conducting Satyagrah involved – negotiation, direction with agitation, fasting or issue of ultimatum, defiance of violence through protest or suffering, non cooperation which includes usurping the function of the government and civil disobedience. M.Gandhi, followed the steps of Satyagrah would be fasting, defiance of violence , non-cooperation and civil disobedience. According to him , the activity of Satyagrah is a moral war to be fought with a moral weapon by a moral soldier , be he an individual or a collective of individuals for a moral triumph. M. Gandhi had adopted the technique of Satyagrah as a weapon to overcome all the individual ,political ,social and even international issues and problems. Satyagrah is the combination

Scanned with OKEN Scanner

of Gandhian Philosophy, religiosity, spiritualism, ethical and spiritual approach to the solution of all individual and social problems. The Concept of Satyagrah contained with all the Supreme and subtler values explained through Gandhian philosophy like- truth, love and non-violence.

III) Conclusion –

M.Gandhi's opinion about Satyagrah is somewhat prophetic. According to him Satyagrah is the innovative technique and provides several dimensions to overcome the social evil like violence and to find out the proper solutions for social and individual problems and issues. The philosophy of Gandhi about Satyagrah indicated new hope for human life, society in the unclear age of mass destruction. M.Gandhi's rational behind Satyagrah was reasonableness and righteousness. It's very purpose is to elevate the quality of life in society. The concept of Satyagrah is the result of M.Gandhi's inherent and devotion towards truth along with non-violence amidst life's manifold condition. M.Gandhi did not trusted in any personal god. According to his philosophy- " the quest for Truth is the quest for god and truth realization is a god realization; and thus, Satyagrah is the highest goal that an individual could pursue. In the philosophy of M.Gandhi the concepts such as- truth, Ahinsa, Satyagrah, Sarvoday etc, are not only personal and independent or separate concepts but also they are interrelated . Thus it is concluded that, Satyagrah is an effective tool for implementation of truth and Ahinsa in various phases of life.

References

1) P.K. Rath(2013), " Satyagrah , the Gandhian weapon, " Odisha review October ,2013.
2) G.Sharp,(1981), "Gandhi Wields the weapon of moral power." Gandhian philosophy, Sarswati Publications New Delhi.
3) Nirmala Singh, (1997), "A Note on the concept of Satyagrah," Indian philosophical Quarterly, Vol.24 No.4
4) K.M Munshi (1965), "Gandhi's philosophy in life and action," publication of Bhartiya Vidyabhavan, Mumbai
5) J.V.Bondurant, (2000), "Satyagrah verses Duragrah-the limits of Symbolic violence –Gandhi."
6) G.T.Martin, (2013), "Gandhi's Satyagrah and the Earth Constitution, "publication of Radford University.
7) K.Kriplani, (1972), "All Men are Brothers: Life and Thoughts of Mahatma Gandhi as told in his own words ,"World Without War Publications New York .
8) Ravindra Varma, (2001),"The Spiritual Basis of Satyagrah," Navjeevan Publishing House , Ahmadabad.
9) M.J Wolpart,(2001) "Gandhiji's Passion- The life and legacy of Mahatma Gandhiji," The Daily Telegraph

Scanned with OKEN Scanner

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

Impact Factor – 6.625

E-ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFEREED & INDEXED JOURNAL

May 2021

Special Issue 267 (B)

Multidisciplinary Issue

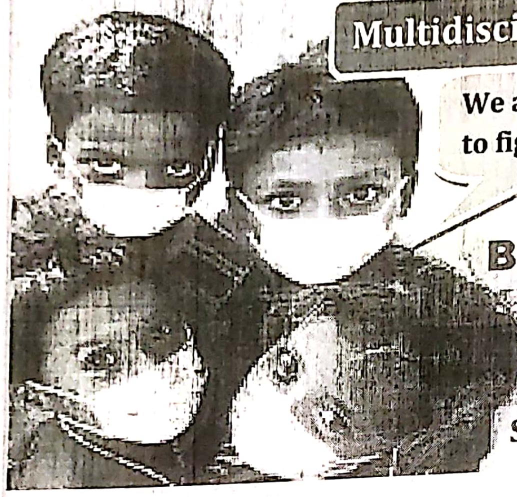

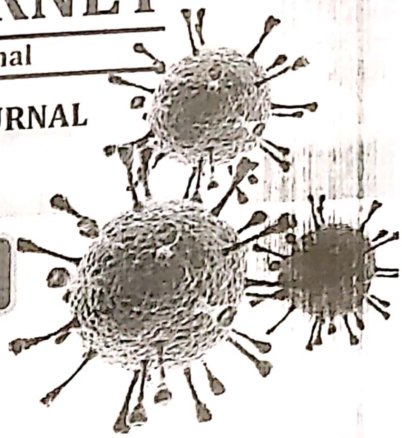

We are ready to fight & You?

BE ALERT & PREPARE FOR

OVID 3rd WAVE

STAY HOME – STAY SAFE – WEAR MASK

Chief Editor :
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist – Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

SWATIDHAN PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.researchjourney.net

E-ISSN : 2348-7143
May- 2021

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	पालघर जिल्ह्यातील आदिवासी लोकनृत्य	प्रा. राजू धनगर	05
2	लोकसाहित्य आणि मैना कथा	प्रा. वैष्णा पाटील	10
3	मृति संस्कार : मराठी साहित्य	डॉ. अंजली मस्करेन्हस	13
4	संत नामदेवांच्या अभंगातून येणारे ग्रामीण संदर्भ	डॉ. मारोती घुगे	16
5	लक्ष्मण महाराजकृत ज्योतिर्विलास ग्रंथ	डॉ. प्रवीण कारंजकर	25
6	'पाऊसपाणी' ह्या विठ्ठल वाघांच्या काव्यसंग्रहाचे विश्लेषण	प्रा. गजानन जाधव	29
7	भालचंद्र नेमाडे यांचा देशीवाद : संकल्पना व स्वरूप	डॉ. अमृता दोल्हीकर	32
8	कादंबरी वाङ्मय : संकल्पना व स्वरूप	डॉ. बिभीषण देशमुख	36
9	कविता मानवकल्याणाची	आनंद दुड्डल	45
10	'हाल्या हाल्या दुधू दे' कादंबरीचा भाषिक अभ्यास	डॉ. व्ही.डी. राठोड	49
11	ह. मो. मराठे यांच्या 'पक्षिणी' कथासंग्रहातील प्रतिमांचा विचार	यशवंत सुरोशे	54
12	'वाडा चिरेबंदी'? 'वाटा पळवाटा' नाटकातील तीन पिढ्यांतील जीवन संघर्ष	प्रा. आर.डी.कांबळे	58
13	नव्वदोत्तरी मराठी नाटकांचे विश्लेषण	गोपीचंद धनगर, प्रा. शिरीष पाटील	62
14	अस्वस्थ वर्तमानातील चिंता आणि परिवर्तनवादी नाटक	प्रा. भरतकुमार भालेराव	65
15	'वान्देह' प्रखर समाज वास्तवाची धग	डॉ. एन. व्ही. शिंदे	74
16	कवी भंडारे यांची 'मरणाच्या दारात तारणाऱ्या माणसाची' कृतज्ञता व्यक्त करणारी कविता	डॉ. जितेंद्र गिरासे	78
17	'झाड फुलांचे लावावे'च्या निमित्ताने	प्रा. माधव कांडणगिरे	83
18	विद्रोहाची कैफियत सौंदर्याचा आविष्कार : 'पल्हाटी आणि खापराचे दिवे'	प्रा. जाधव गजानन	88
19	'काय डेंजर वारा सुटलाय !' या नाटकातील आशय आणि अभिव्यक्तीचे चित्रण	गोपीचंद धनगर, प्रा. शिरीष पाटील	92
20	प्रतिमा जोशी यांच्या कथांचे स्त्रीवादी दृष्टीकोनातून आकलन	यशवंत सुरोशे	95
21	तौलनिक साहित्य : प्रवृत्तीगत व मूल्यतत्त्वगत अभ्यास	प्रा. पी. डी.जाधव	101
22	तौलनिक साहित्यसंशोधन पद्धती	श्री. जालिंदर येवले	106
23	हस्तलिखित शास्त्र आणि योग : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	श्री. गौरव कडलग, प्रा. मधुसूदन पेन्ना	110
24	'पातंजल योगसूत्रे' आणि 'विवेकमार्तंडनुसार' ध्यानाचा अभ्यास	रश्मी कुमट, डॉ. कलापिनी अगस्ती	118
25	मानवी कल्याण साधण्यासाठी तथागत बुद्धाच्या तत्त्वज्ञानाची आवश्यकता	प्रा. नारायण गाढे	125
26	कोरडवाहू शेती विकासाचे तंत्र, जाणीव जागृती आणि शासकीय उपक्रम	डॉ. नीता वाणी	130
27	जामनेर तालुक्यातील सीमांत शेतकऱ्यांच्या आर्थिक स्थितीचा तौलनिक अभ्यास	डॉ. सुरेश ढाके	134
28	राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० ची मुलभूत तत्त्वे : एक मीमांसा	डॉ. राजेसाहेब मारडकर	140
29	उत्तर महाराष्ट्रातील द्राक्ष उत्पादनाचा आणि विपणनाचा विश्लेषणात्मक अभ्यास	प्रा. शशिकांत खेमनर, प्रा.जे. आर. भोर	150

Scanned with OKEN Scanner

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625 (2019),
Special Issue - 267 (B) : Multidisciplinary Issue
Peer Reviewed Journal
E-ISSN : 2348-7143
May- 2021

'वॉन्टेड' प्रखर समाज वास्तवाची धग
(डॉ. वामन जाधव यांच्या 'वॉन्टेड' कादंबरीवर आधारित संशोधन लेख)

डॉ.एन.व्ही. शिंदे
सह.प्राध्यापक
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, माढा, जि. सोलापूर
पु.अ.हो. सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर संलग्नित
भ्रमणध्वनी : 9850125584@7620042178
ई संवाद : shindenamdeo77@gmail.com

प्रास्ताविक :

'वॉन्टेड' ही वामन जाधव यांची २०१४ मध्ये जनशक्ती वाचक चळवळीने प्रकाशित केलेली कादंबरी आहे. कादंबरीच्या शीर्षकाप्रमाणेच यातील नायक प्रा.शिवाजी भोसले सतत नोकरीचा व जीववनाचा शोध घेताना दिसतो. आयुष्यभर त्याच्या वाट्याला संघर्ष येतो. वामन जाधवांनी आजच्या शिक्षण क्षेत्रातील समाजवास्तवाची नस नेमकेपणाने पकडली आहे. हे वास्तव शिक्षणक्षेत्रांत काम करणाऱ्या आणि न करणाऱ्या लोकांना माहित आहे; पण यांविषयी कोणी बोलायचे? व्यवस्थेच्या विरूद्ध कोणी जायचे? आणि आपले जीवन अधिक संकटात कशाला टाकायचे? असे प्रश्न घेऊन जगणारे या क्षेत्रांतील शिक्षक आहेत. शिक्षक, प्रशासक, युजीसीचे अध्यक्ष, शिक्षणमंत्री, शिक्षण क्षेत्रांतील तज्ज्ञ यांना विचार करावयास लावणारी ही कादंबरी आहे. या कादंबरीतील नायक शिक्षणक्षेत्रांतील भ्रष्ट प्रवृत्तींचा बळी आहे. तो या व्यवस्थेविरूद्ध आवाज न उठवता सहन करतो. पण त्याचा मित्र प्रा. तुकाराम हा मात्र या भ्रष्ट व्यवस्थेविरूद्ध नेहमी भाष्य करताना पहायला मिळतो.

कथानक आणि शिक्षणक्षेत्रातील वास्तवतेचे दर्शन :-

शिक्षणाचा व्यवसाय हे भरपूर पैसे कमवण्याचे माध्यम आहे. हे पुरेपूर लक्षात ठेवून संस्थाचालकांनी काही नेते, अधिकारी हाताशी धरून संस्था, कॉलेज स्थापन केली. शिक्षणाचा बाजार खुलेआम मांडला. अगदी प्रवेशापासून ते शिक्षक भरतीपर्यंत सर्व गोष्टींमध्ये कमीशन काढयाची प्रथा सुरू केली. प्राचार्य, प्राध्यापक यांना आपल्या शेतामधील मजूरापेक्षाही अर्वाच्य भाषेत बोलणे. त्यांचा अपमान करणे या गोष्टी नित्याच्या बनल्या. 'वॉन्टेड' मधील महात्मा फुले कला व वाणिज्य महाविद्यालयाचा उपाध्यक्ष चिंतू पाटील हा ठार निरक्षर असणारा मनुष्य पण प्राध्यापकांना व इतर सेवकांना बोलताना मात्र तो कशाचाची मुलाहिजा बाळगत नाही. अध्यक्षांपासून ते सचिवांपर्यंत सगळ्यांचे हप्ते देणारा प्राचार्यही या व्यवस्थेत कुचकामी ठरतो. शिवाय त्याची पात्रता नसताना त्याला प्राचार्यपद दिल्याने तो हा अन्याय निमूटपणे सहन करतो. आणि इतरांनाही त्यामध्ये सामील व्हायला भाग पाडतो. पण संस्थेच्या पदाधिकाऱ्यांना एवढ्या गोष्टीवरच समाधान होत नाही. त्यांच्या पत्नीकडून शारीरिक सुखाची इच्छा पुर्ण करून घेतात. हे शारीरिक, मानसिक, आर्थिक बाजूंनी होणारे शोषण झुगारून दिल्याशिवाय, ते नष्ट झाल्याशिवाय शिक्षण व्यवस्थेचे शुद्धीकरण होणार आहे यावर प्रकर्षाने प्रकाश टाकणारी कादंबरी आहे. स्वतःची नोकरी टिकविण्यासाठी वाट्टेल ती गोष्ट करणे हा पायंडा या संस्थेमध्ये दिसतो आहे. हे सर्व समजून उमजून देखील शिवा याचा बळी ठरतो. त्याच्या मनात खोलवर कोठेतरी या सर्वांविरूद्धचा विद्रोह आहे. पण त्याला शेवटपर्यंत तो मोकळी वाट करून देत नाही. कारण

E-ISSN : 2348-7143
May- 2021

त्याला आपल्या नोकरीची काळजी वाटते. शिवाय सुमनच्या संसाराची काळजीही त्याला आहे. म्हणूनच तो सावकारांकडून कर्ज काढतो. आईची शेती विकतो. घरातील पशु, सोने हे सगळे विकून येणारा पैसा नोकरी कायमस्वरूपी करण्यासाठी प्राचार्यांच्या मध्यस्थीने संस्थाचालकांना देतो.

शिवा हा नायक वर्गामध्ये जास्त वेळ शिकवताना वाचकांना कधीच भेटत नाही. तो शाळाबाह्य कामामध्येच पाहायला मिळतो. म्हैस लावणे, पाट्यांची व्यवस्था करणे, आलेल्या पाहुण्यांची तजवीज करणे यामध्येच त्याचे सर्व श्रम जाते. एवढे करूनही सचिवाच्या मुलीचे लग्न, स्नेहसंमेलन, पदाधिकाऱ्यांचा वाढदिवस या निमित्ताने महाविद्यालयातील प्राध्यापकांकडून भरपूर पैसा जबरदस्तीने काढला जातो. याला शिवासह कोणताही प्राध्यापक विरोध करत नाही. प्राध्यापकांची ही अवस्था नेमकेपणाने लेखकाने टिपली आहे. जे लोक समाज घडविण्याचे आणि अन्यायाविरूद्ध लढण्याचे धडे विद्यार्थ्यांना देतात त्यांनाच याविरूद्ध लढता येत नाही. सगळेजण या व्यवस्थेचा भाग बनून राहतात. शिवाय अशा प्राध्यापकांना महाविद्यालयाचा शिपाई, लेखनिक सुद्धा व्यवस्थित बोलत नाही. याचे प्राध्यापकांना वाईट वाटत नाही. मुळात याला विरोध झाला पाहिजे पण तो होताना दिसत नाही. परंतु शिवा आणि तुकाराम यांच्यातील संवाद हा मात्र प्रखर समाजवास्तवाची धग महाविद्यालयाच्या किती खोलवर रूजली आहे त्याचे दर्शन घडविते. तर दुसऱ्या बाजूला प्राध्यापकांना एवढा मोठा पगार असूनही हे लोक स्वतःचे वाचन करत नाहीत. आपल्या बुद्धीचा विकास होईल अशा गोष्टी करण्यामध्ये यांना रस नाही. वैचारिक दारिद्र्यामध्ये बुडत चाललेल्या या प्राध्यापकांविषयी लेखकाला द्वेष वाटतो.

एका बाजूला वाट्टेल ते करून नोकरी टिकवणे आणि दुसऱ्या बाजूला संसाराचा गाडा हाकणे अशा स्थितील अडकलेला नायक शिवा हतबल झाला आहे. प्रत्येक येणाऱ्या संकटांमध्ये तो लाचारी पत्करतो. साधा दुकानदारही त्याला म्हणतो, 'तुमची शिक्षक होण्याची लायकी नाही, राजीनामा द्या आणि बाजारात जाऊन दलाली करा, हे पाप कुठे फेडालं.'' शिवाच रिक्षावाला, संस्थेचे पदाधिकारी तसेच गायचोर सारखा क्लार्कही प्राध्यापकांचे वाभाडे काढतो. यामुळे प्रा. बागडे प्राध्यापकांना बैल म्हणतात ते एका अर्थी खरे आहे. स्वतःला प्राध्यापक म्हणून घेण्याची लाज वाटाण्याइतपत ही महाविद्यालयातील व्यवस्था ढासळली आहे. पगारीबरोबर त्यांच्या लाचारीतही वाढ झाली आहे. याचे अनेक बळी ठरताहेत. याचे जिवंत उदाहरण म्हणजे या कादंबरीतील कुंडलिक मोरे. या शिक्षण व्यवस्थेतील वरवर दिसणारे सुखद वास्तव हे पडताळून पाहीले तर त्यामध्ये किती कीड भरलेली आहे याचे भान देणारी कादंबरी आहे. याचा विचार शिक्षणक्षेत्रांतील लोकांनी नाही केला तर एक दिवस या व्यवस्थेचा कचरा व्हायला फार वेळ लागणार नाही. प्राध्यापकांनीही आपला स्वाभिमान नोकरीसाठी सोडला कामा नये. शिवाय त्यांचे खाजगी बोलणे पाहिले तर हे लोक विद्यार्थ्यांना नितिमत्तेचे काय धडे देणार असाही प्रश्न ही कादंबरी निर्माण करते. एका बाजूला महाराष्ट्रातील थोर फुले, आंबेडकर आणि भाऊराव पाटील यांच्यासारख्यांचा वारसा सांगायचा आणि दुसऱ्या बाजूला वास्तव जीवनात मात्र प्रत्येक गोष्ट अनैतिक मार्गानेच मिळवायची ही समाजमनाची वाढत चाललेली प्रवृत्ती फार वाईट आहे.

सद्यस्थितीचे अध्यक्ष, सचिव यासारख्या पदांवर काम करणाऱ्या लोकांनी सामाजिक बांधिलकी मानून समाजमध्ये शिक्षण सेवेचे कार्य करावे असा मूल्यवादी दृष्टिकोण प्रसुत करणारी ही कादंबरी आहे. भ्रष्ट मार्गाने पैसा कमविणाऱ्या संस्थाचालकांचे, पदाधिकाऱ्यांचे खरे

चेहरे या कादंबरीच्या माध्यमातून पुढे आले आहेत. बर्ल्बवरील मजकूर लक्षात घेतला तर ही गोष्ट अधिक प्रकर्षाने जाणवेल. 'स्वतःला शिक्षण महर्षी म्हणवून घेणाऱ्या या दलालांनी मंदिरातल्या सरस्वतीला मार्केटची वेश्या बनवली आहे. या सगळ्या सडलेल्या व्यवस्थेविरूद्ध रान उठवावं, मोर्चे काढावे, जनजागृती करावी, आंदोलने करावीत; त्यात मृत्यू झाला तरी चालेल; पण हे थांबायला हवे. प्राथमिक शिक्षक होण्यासाठी डी.एड., माध्यमिक शिक्षक होण्यासाठी बी.एड., प्राध्यापक होण्यासाठी पीएच.डी., सेट-नेट आणि अशा शिक्षण संस्था चालविणारे शिक्षण महर्षी मात्र अंगठाबहाद्दर. गावावरून ओवाळून टाकलेला. एखादा गावठी पुढारी मंत्र्याचं शेपूट धरून शिक्षण संस्था काढतो. मुबलक पैसा कमावतो. प्राध्यापकांना, शिक्षकांना कसे ही बोलतो. प्राचार्याला सालाच्या गड्याप्रमाणे वागवतो. हे कुठंतरी थांबायला हवं.'[२] तसेच कादंबरीची अपर्णपत्रिकाही सुशिक्षित तज्ज्ञांना विचार करावयाला लावणारी आहे. यातला उपरोधिक स्वर लक्षात घेवून या लोकांनी कामाला लागले पाहिजे. नाहीतर शिक्षण व्यवस्थेतून मिळणारे फलित काही कालावधीनंतर शून्य टक्क्यांवर आल्याशिवाय राहणार नाही, याचे सूचन या कादंबरीतून मिळते.

शिवा सारख्या मध्यमवर्गीय नायकाला शिक्षक होण्यासाठी खूप मोठा संघर्ष करावा लागतो. कंत्राटी स्वरूपाची नोकरी टिकविण्यासाठी तो सांगेल त्या गोष्टी करतो. भ्रष्टाचाराचाही नाईलाजाने हिस्सा होऊन जातो. संस्थेसाठी पैसे देतो. त्यामुळे सहाजिकच जगण्यावरचा आणि नैतिक मूल्यांवरचा विश्वास उडतो. हीच पिढी मुलांना कोणते संस्कार देणार? आणि समाज कशाप्रकारे प्रगती करेल! हा प्रश्न वाचकाला भेडसावून सोडतो. शिवाय संसाराच्या रहाटगाडग्यात तो पूर्ण खचून गेला आहे. पत्नीवर उपचार करण्यासाठी पैसे उपलब्ध नसल्याने तो प्रत्येकासमोर लाचारी पत्कारताना दिसतो. असा शिक्षक मुलांना स्वाभिमान, स्वत्वाचे धडे देऊ शकणार नाही. याचाही विचार तथाकथित शिक्षण महर्षींना करावा लागेल. आपले तकलादू विचार बाजूला सारून समक्ष समाज घडविण्याची जबाबदारी सर्वांनीच पेलली पाहिजे हा जीवनदृष्टिकोण यामधून लक्षात येतो.

कादंबरीची भाषा आणि वास्तव :-

कादंबरीची भाषा ही जीवनवास्तवातून आणि अनुभवसिद्धीतून साकारली आहे. ती तकलादू नाही. शिवा किंवा तुकाराम हे जरी शिक्षक असले तरी शिक्षकीपेशावरील सभ्यतेची झालर यांनी संपूर्ण फाडून काढली आहे. यामध्ये त्यांचा दोष नाही. त्यांना ज्या परिस्थितीला, संघर्षाला सामोरे जावे लागते आहे त्यातून ही भाषा उगम पावली आहे. ज्यांनी या शिक्षकांचे जगणे मुश्किल केले, लाचार केले अशा व्यवस्थेविरूद्ध नायकाने बंड करून उठले पाहिजे फक्त शिव्यांची लाखोली वाहून ही परिस्थिती बदलणार नाही. याचेही भान या कादंबरीमधील शिवाला आहे. म्हणूनच कादंबरीच्या शेवटी तो हतबलता झटकून देतो. त्याच्या विचारांच्या प्रक्रियेवरून तो बंड करून उठेल असे चित्र शेवटी वाचकाच्या प्रत्ययाला येते. कारण कॉलेजकडे जाताना त्याची पावले गतिमान होत आहेत.

समारोप :-

समाजामधील जे सत्य आहे ते कधीच उघडपणे बोलण्याची प्रथा आपल्याकडे नाही. पण या कादंबरीच्या माध्यमातून लेखकाने प्रथमच शिक्षण व्यवस्थेतील अपप्रवृत्तींना मुखर करण्याचे काम केले. अशी ठाम भूमिका आपण घेतली नाही तर कुंडलिक मोरे सारखे तरूण या

E-ISSN : 2348-7143
May- 2021

व्यवस्थेला बळी पडतील आणि समाजवास्तवाची ही वाईट बाग सर्व स्तरांमध्ये जावून समाज बिघडवण्याचे कार्य करेल. म्हणून समकालामध्ये या कादंबरीचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे असे वाटते.

संदर्भ :-

१. जाधव वामन, वॉन्टेड, रेणुका प्रकाशन, जनशक्ती वाचक चळवळ, परभणी, प्रथमावृत्ती ३० मे २०१४, पृष्ठ क्र. ३२
२. तत्रैव, पृष्ठ क्र. ६९

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION

Impact Factor - 6.625

E-ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

October - 2020

Special Issue - 253 (B)

Multidisciplinary Issue

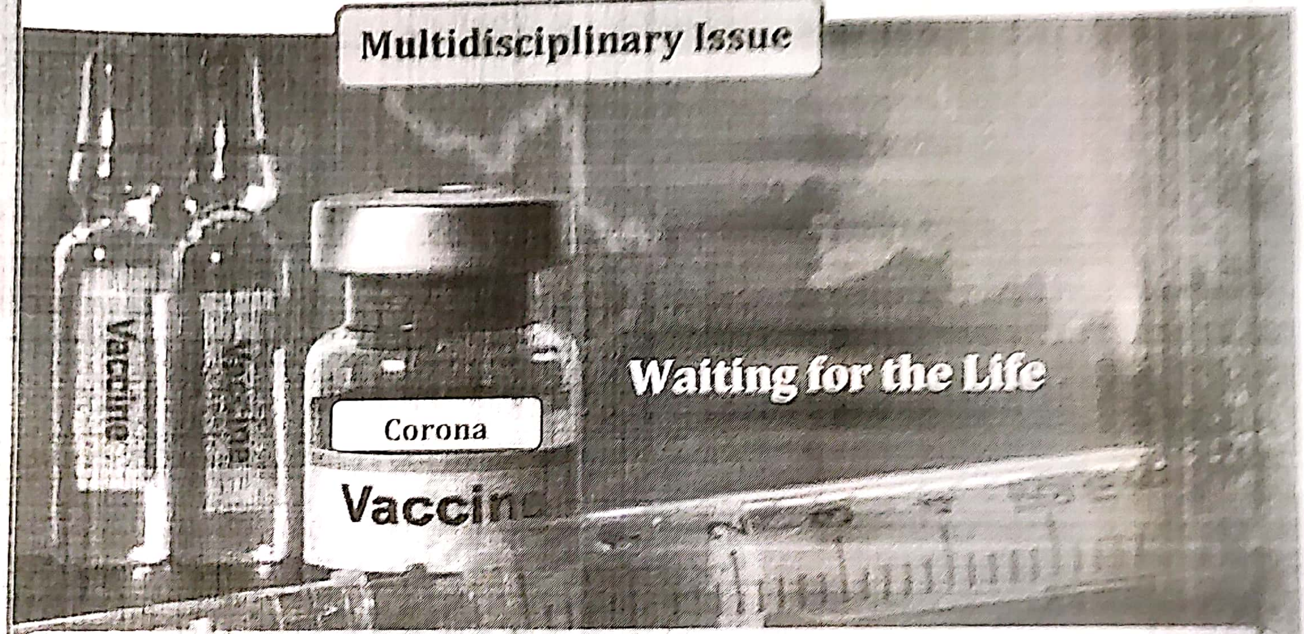

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts, Science & Commerce College,
Harsul, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)
Dr. Munaf Shaikh, Jalgaon (Urdu)

RESEARCH JOURNEY

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmoc Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

Swatidhan Publications

Scanned with OKEN Scanner

Impact Factor – 6.625
E-ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

October - 2020

Special Issue – 253 (B)

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts, Science & Commerce College,
Harsul, Dist – Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Prof. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)
Dr. Munaf Shaikh , Jalgaon (Urdu)

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher.

- Chief & Executive Editor

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS
For Details Visit To : www.researchjourney.net

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 1000/-

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	शीर्षक	लेखक/लेखिका	पृष्ठ क्र.
	मराठी विभाग		05
1	आदिवासी संस्कृती	डॉ.भास्कर शेळके	06
2	गुर्जर बोलीतील लोककथा व आशय अभिव्यक्ती	डॉ.सुधाकर चौधरी	10
3	लावणीतील स्त्रीसौंदर्य वर्णन	डॉ. अंजली पांडे	13
4	दखनी भाषा व मराठी भाषा एक अनुबंध	डॉ.रामकिशन दहिफळे	17
5	महानुभाव साहित्य व मराठी भाषा	डॉ.नरसिंग कदम	20
6	संत साहित्यामधील कृषिसंस्कृती	डॉ. एन.व्ही.शिंदे	24
7	संत तुकाराम यांच्या अभंगातील समाजदर्शन व समाजप्रबोधन	डॉ.सुनील निगडे	27
8	शाहिरी काव्य : एक सामाजिक प्रतिबिंब	डॉ.विनोद भालेराव	33
9	हुमानातील (कोडी) अर्थबोध	डॉ.आर.डी.शिंदे	38
10	अण्णा भाऊंच्या साहित्यातून प्रतीत होणारा डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर यांचा विचार	डॉ.सुरेश वर्धे	42
11	बांडगूळ आख्यान : बदलत्या ग्रामजीवनाचा चिकित्सक आलेख	डॉ.दया भोर- जेठे	45
12	साहित्यिकाची प्रभाव स्वीकारण्याची पद्धत	रा.ज. चाटे	50
13	मर्ढेकरांच्या कवितेतील काव्यसंकेतांचे अर्थान्वयन	डॉ.अंजली पांडे	54
14	मराठी आंबेडकरवादी काव्य	डॉ.गोविंद रावळेकर	58
15	ग्रामीण कादंबरीतील विषमता आणि संघर्ष (निवडक कादंब-यांच्या च्या अनुषंगाने)	डॉ.आर.डी.शिंदे	65
16	'पुत्र मानवाचा' : गांधी जीवनावरील फसलेली कादंबरी	डॉ.अजय कुलकर्णी	70
17	वडार समाजाचे दु:ख. दारिद्र्य, अज्ञान व वेदना यांचे प्रत्ययकारी चित्रण करणारी कादंबरी : 'वडार वेदना'	बाबासाहेब जाधव	75
18	मराठवाड्यातील नंदीवाले उपासक	डॉ.शंकर मुंडे	80
19	खानदेशातील ठेलारी समाजाची आरोग्याची स्थिती	डॉ.विलास पाटील	83
20	पद्मश्री अनुयायी वाघ यांच्या बालगीतांचा अभ्यास	डॉ.अंजली मस्करेन्हस	86
21	मराठी साहित्यातील ग्रामीण विनोदी कथा	डॉ.कल्पना बोरकर	91
22	मराठी भाषेची उपयोगिता व संवर्धन	प्रा.पद्माकर वानखेडे	97
23	त्रिगुण आणि व्यसनाधिनता	डॉ.सोपान बोराटे	102
24	छत्रपती राजाराम काळातील सत्यशोधक समाजाचे कार्य	डॉ.विकास सरनाईक	105
25	समकालीन प्रवासवर्णनातील सामाजिकता	मनीषा औटी	108
26	मराठी कथेतील (निवडक) कुटुंबदर्शन व समाजदर्शन	डॉ.सुनील निगडे	115
27	राजर्षी शाहू महाराज आणि सत्यशोधक समाज चळवळ	डॉ.चंद्रशेखर पाटील	119
28	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे संसदीय लोकशाही संबंधी विचार	डॉ.अरुण शेळके	124
29	सोशल मीडिया : २१ व्या शतकातील आव्हान की संधी?	डॉ. स्नेहल राजहंस	129
30	भारतीय समाजात स्त्रियांचे स्थान	दीप्ती मंगलकर	135
31	चांदवड तालुक्याची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी : एक अभ्यास	प्रा.विलास पवार	143
32	पाणी म्हणजे जीवन, पण..?	डॉ.बी.व्ही.गव्हाळे	148

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Impact Factor - (SJIF) - 6.625 (2019),
Special Issue - 253 (B) Multidisciplinary Issue
Peer Reviewed Journal
E-ISSN : 2348-7143
October-2020

संत साहित्यामधील कृषिसंस्कृती

(डॉ. वामन जाधव लिखित 'संत परंपरा आणि कृषिसंस्कृती' यावर अधारित लेख)

डॉ. एन.व्ही. शिंदे
सहा.प्राध्यापक
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, माढा, जि. सोलापूर
पु.अ.हो. सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर संलग्नित
भ्रमणध्वनी : ९८५०१२५५८४/७६२००४२१७८
ई संवाद : shindenamdeo77@gmail.com

Abstract : (गोषवारा) :

डॉ. वामन जाधव यांचे 'संत परंपरा आणि कृषिसंस्कृती' हे पुस्तक २०१७ मध्ये हर्मिस प्रकाशनाच्या मार्फत प्रसिद्ध झाले. या पुस्तकाने कृषिसंस्कृतीच्या साहित्यामधील विश्लेषणाला अधिक बळ दिले आहे. विशेषत: संतसाहित्यामधील कृषिसंस्कृतीचे दर्शन या ग्रंथात पहावयास मिळते. ज्ञानदेव, नामदेव, तुकाराम, सावता माळी, चोखामेळा, बहिणाबाई यांसारख्या संतांच्या लेखनातील तत्कालिन कृषिवलांच्या जाणिवांचा शोध घेण्याचा प्रयत्न लेखकांनी केला आहे. पंढरपूरच्या विठ्ठलाचे कृषिकांच्या आयुष्यातील महत्त्वपूर्ण स्थान, विठ्ठलमूर्तीचे आगळे वेगळे दर्शन या निमित्ताने घडते. विठ्ठल हा केवळ देव नसून ते कृषिसंस्कृतीचे सांस्कृतिक आणि मानसिक बळ आहे. संतांना नेहमीच दैववादापेक्षा कर्मवादावर भर दिला. त्याचाच आधार घेऊन 'सावता म्हणे केला मळा' या लेखात कृषिवलांच्या खंबीर आणि कष्टाळू वृत्तीचे दर्शन होते. कृषिवलांच्या कुटुंबातील नातेसंबंध, त्यामधील समूहभावना याविषयी 'वाळवंटामधील श्रमाधिष्टित समता' यामध्ये वर्णन आढळते. गाडगेबाबांचा कृषिविषयक दृष्टिकोणही कृषिसंस्कृतीचे वेगळेपण प्रकर्षाने दाखवितो. एकूणच संत काळामधील कृषिसंस्कृती श्रमावर, कष्टावर जसी टिकली तशी ती विठ्ठलाच्या भक्तीच्या माध्यमातून निर्माण झालेल्या समूहभावनेपोटीही विकसित झालेली आणि वाढत गेलेली दिसते. त्याची उकल या ग्रंथांत उत्तम पद्धतीने डॉ. वामन जाधव यांनी केली आहे.

Introduction (प्रास्ताविक):

कृषिसंस्कृतीचे संत साहित्याशी असणारा अनुबंध हा धागा या पुस्तकामधून उलगडला गेला आहे. संत काळामध्ये शेती हाच उदरनिर्वाहाचे महत्त्वपूर्ण साधन होते. त्याच शेतीव्यवस्थेचा, त्यामधील समस्यांचा, कष्टांचा प्रभाव समाजमनावर होत. याला संतमंडळी अपवाद नाहीत. त्यामुळे संतांच्या अभंगांमधून शेतीमधील विविध घटकांचे संदर्भ येत राहतात. त्यांची शेतीवरील निष्ठा, शेतीची स्थिती यांचे दर्शन लेखनातून घडते.

Main Them of the Research paper (संशोधनाचा मुख्य भाग): –

'संत परंपरा आणि कृषिसंस्कृती' या ग्रंथामध्ये संत ज्ञानेश्वर, तुकाराम, नामदेव, चोखामेळा, बहिणाबाई, महदंबा, रामदास, सावता माळी, नरहरी सोनार, एकनाथ, जनाबाई, गोरा कुंभार, गाडगेबाबा अशा अनेक संतांच्या लेखनातून अभिव्यक्ती झालेल्या कृषिसंस्कृतीचे वर्णन आले आहे. विशेषत: विठ्ठलभक्तीच्या माध्यमातून ही संस्कृती चित्रित झाली. विठ्ठल हे कृषिसंस्कृतीची आराध्य दैवत आहे. या दैवताचे शब्दरूपी गोडवे गातना कृषिवलांच्या विचारांची, संस्कृतीची, कुटुंबाची, गावगाडयाची, जातीव्यवस्थेची, निसर्गाची,

शतीवरील संकटांची मांडणी यामध्ये येते. मध्ययुगीन कालखंडामधील शेतीसंस्कृतीचे नेमके स्वरूप या ग्रंथामधून पहावयास मिळते.

संत ज्ञानेश्वर आणि कृषिसंस्कृती :– ज्ञानेश्वरी या ग्रंथामध्ये शेतीविषयक अनेक संदर्भ आलेले दिसतात. शेतकरी जीवनाचे आणि शेतीचे वास्तव ज्ञानेश्वरांनी मांडले. *'रात्री दिवसा वहातसे चिंता। केशवा धडोता। होईन मी।। खिरजट घोंगडे। फाटके ते कैसे। वेचिले तैसे। भोगिजे। वित नाही गाठी। जिवित्वा आटी। उघडी पाठी। हीव वाजे।।'* [१] यामधून शेतकऱ्यांच्या कुटुंबामधील आर्थिक परिस्थितीचे दर्शन घडते. आयुष्यभर ऊन, वारा, पाऊस यामध्ये अथक कष्ट करूनही श्रमाचे योग्य मोल मिळत नाही. ही भावना ज्ञानेश्वर व्यक्त करतात.

संत तुकाराम आणि कृषिसंस्कृती :– तुकारामांनी शेतकऱ्यांना *'वृक्षवल्ली आम्हा सोयरे वनचरे। पक्षी ही सुस्वरे अळविती।।'* या मंत्र दिला. निसर्गाचे संवर्धन त्यांनी सोप्या भाषेत लोकांना समजवून सांगितले. कृषिवलांना पिकांचे संरक्षण कसे करावे, कष्टाचे शेतीमधील महत्व त्यांनी पटवून दिले. कृषिकुटुंबामधील समूभावना आणि नातेसंबंधामधील ममत्व याविषयी तुकाराम सांगतात. पंढरीच्या वारीमधून व्यवहारिक शहाणपण कुणबी मिळवतात. शेतकरी, कष्टकरी, मजूर वारीमध्ये सहभागी होऊन श्रमाचा संस्कार, नवी उमेद तो विठ्ठलाकडून घेऊन जातो. पिढ्यानपिढ्या वाट्याला येणारे दुःख तुडवित जाण्याची मानसिकता विठ्ठलाच्या आशीर्वादाने कुणबी वारीमधून घेतो. काळ्या आईवर आणि विठ्ठलावर अपार श्रद्धा असलेला कुणबी संत तुकारामांच्या अभंगामधून दिसतो. कृषिसंस्कृतीच्या चित्रणाबरोबर त्यांनी शेतीकडे आधुनिक दृष्टीने पाहण्याचे महत्व विशद केले. कुणब्यांच्या अपप्रवृत्तींवर त्यांनी भाष्य केले. तुकारामांचे शेतीशास्त्र कष्टावर अधारित होते. ते सांगतात, *'शेत आले सुगी। सांभाळावे चारी कोण। मिरासिचे हूण शेत। नाही देत पीक उभे। मिच मज राखण झालो।'* [२] अशा रचनांमधून त्यांनी कृषिवलांना मार्गदर्शन केले आहे. पर्यावरणविषयक विचार त्यांनी व्यक्त केला. पशु, पक्षी, प्राणी यांचे कृषिवलांशी असलेल्या भावनिक नात्यांचा उल्लेख त्यांच्या अभंगामध्ये दिसतो. संत तुकारामांच्या काळामधील कृषिवलांची संस्कृती स्वयंभू होती. गावामधील सर्व प्रकारच्या गरजा एकमेकांच्या सहकार्यामधून गावातल्या गावात भागविल्या जात होत्या. शेती हेच सर्वांचे जगण्याचे साधन होते. परंतु अशा या शेतीवर अनेक अरिष्टे पण येत असायची. शत्रूंकडून पिकांची होणारी नासाडी, लूट, अवकाळी पाऊस, दुष्काळ यांचा सामनाही कृषिवलांना करावा लागत असे. १६३०च्या दुष्काळाचा संदर्भ त्यांच्या अभंगामध्ये दिसतो. एकूणच तुकारामांची कविता कृषिवलांची मार्गदर्शक म्हणून काम करते. तुकारामांचे शेतीशास्त्र तर्कशुद्ध, निसर्गाधिष्ठित आणि वास्तवेतला धरून होते. यावरूनच त्यांचा आणि कृषिसंस्कृतीचा अतूट अनुबंध लक्षात येतो.

संत सावता माळी आणि कृषिसंस्कृती:– सावता माळी हे प्रत्यक्ष शेतकरीच. त्यामुळे त्यांच्या लेखनाची ऊर्जा शेती आणि विठ्ठल या दोन गोष्टींमध्ये दिसते. अंधश्रद्धेला फाटा देत त्यांनी शेतीवरील निष्ठा समाजाला स्वकार्यामधून दाखवून दिली. विठ्ठलाचा वारीला ते कधीही गेले नाहीत. परंतु विठ्ठलच त्यांचे श्रम आणि भक्तीवर प्रसन्न होऊन त्यांच्या भेटीला गेले. श्रम हा कुणब्यांच्या आयुष्यातील अविभाज्य भाग आहे. श्रम आणि भक्तीचा सुरेख संगम त्यांनी आपल्या रचनेमधून वर्णन केला.

संत चोखामेळा आणि कृषिसंस्कृती :– संत चोखामेळांच्या लेखनामध्ये कृषिसंस्कृतीमधील कष्टाचे, दारिद्र्याचे वर्णन येते. याशिवाय उपासमार, दैन्य, भूक यांचा उल्लेख वारंवार होतो. पाऊसपाणी उत्तम झाले की कृषिवलांच्या घरांमध्ये सुख शांती नांदते. पण दुष्काळामध्ये कृषकांचे खूप हाल होतात. विठ्ठलावर अपार श्रद्धाभाव ठेवणारा चोखामेळा आपल्या अभंगामध्ये कुणब्याच्या स्थितीचे वर्णन करताना म्हणतात, *'काय दुष्काळे झालेसे भुकाळू। म्हणोनिया दळू लागे जनीसी।। सिळे ते वाळले कुटके तिथेचे। पाचा सात दिवसाचे खाय सुके।।*

मोडके खाटले वाकळेची शेज। तेथे तुज नीज आली देवा।। पहाटे वेचोनी आणितसे सेणी। चोखा म्हणे धनी आमुचा तो ।।'[३] या वर्णनामधून कुणबी कुटुंबातील गरिबीचे दर्शन घडते. अशा परिस्थितीमध्ये विठ्ठल मदतीला धावून येतो.

संत जनाबाई आणि कृषिसंस्कृती :– ग्रामीण स्त्रीच्या मनातील भावना जनाबाईंच्या अभंगामधून व्यक्त झाल्या आहेत. कुटुंबामध्ये दासी म्हणून काम करताना येणारे विविध अनुभव आणि विठ्ठलावरील श्रद्धा यांचे दर्शन घडविता घडविता त्यांच्या अभंगामध्ये शेतीसंस्कृतीचे संदर्भ येत राहतात. कृषिकुटुंबातील स्त्रीचे कष्ट, श्रम, तिची सहनशीलता, तिचा दैववाद यांचे वर्णन येते.

संत बहिणाबाई आणि कृषिसंस्कती :– बहिणाबाई स्वत: शेतीमातीमध्ये रावल्या आहेत. त्यांची लेखनप्रेरणाच मुळात शेती आणि शेतामधील कामे. शेतात काम करताना त्यांच्या तोंडी आपोआप गाणी यायची. कृषिवलांच्या संस्कृतीचे अस्सल रूप अतिशय ओघवत्या शैलीमध्ये, खानदेशी भाषेमध्ये त्यांनी टिपले आहे. त्यांची निरीक्षण क्षमता अफाट होती. लोकव्यवहार, लोकसंस्कृती यांवर त्यांनी अचूकपणे भाष्य केलेले दिसते. कृषिसंस्कृतीचे आणि विठ्ठलाचे अतूट नाते त्या सांगतात. कृषिवलांच्या कुटुंबातील कष्ट, श्रम, माहेरपण यांचे वर्णन येते. 'तत्कालिन लेखनातून कृषिसंस्कृतीमधील परंपरांचे दर्शन घडते. प्रत्येक काळामध्ये प्रभावी असलेल्या संस्कृतीचा प्रभाव लेखकाच्या भावविश्वावर असतो.'[४] यानुसार संत काळामध्ये कृषिवलांच्या संस्कृतीचा प्रभाव जनमाणसांवर मोठ्या प्रमाणात होता हे लक्षात येते.

Conclusions (निष्कर्ष): विठ्ठलभक्तीचे गोडवे गाता–गाता संतांच्या अभंगांमधून कृषिवलांच्या संस्कृतीदर्शन घडते. बहुतांशी संतांची सामाजिक पार्श्वभूती कुणबी कुटुंबाशी निगडित होती; यामुळे त्यांच्या अनुभवसिद्धीमध्ये शेतीसंस्कृतीचे मोलाचे स्थान होते. 'विठ्ठलभक्तीबरोबरच संतांनी त्यांच्या काव्यातून तत्कालीन कृषिसंस्कृतीचे चित्रण प्रभावीपणे केलेले दिसते. कारण त्यांचे अनुभवविश्व त्या संस्कृतीशी बांधिलकी सांगणारे होते.'[५] त्यामुळे शेतीसंस्कृतीचे संदर्भ त्यांच्या लेखनाचा अटळ भाग बनतात. तत्कालीन परिस्थतीमध्ये शेती हा मुख्य व्यवसाय होता. यापासून कोणी दूर नव्हते. याला संतही अपवाद नाहीत. प्रा. वामन जाधव यांनी 'संत परंपरा आणि कृषिसंस्कृती' या ग्रंथामधून अचूकपणे शेती आणि संत यांच्या अनुबंधाची सोदाहरण मांडणी केली आहे. त्यामुळे त्यांच्या ग्रंथाला अनन्यसाधारण महत्त्व प्राप्त होते.

References (संदर्भ सूची):

१. जाधव वामन (प्रा.), संत परंपरा आणि कृषिसंस्कृती, हर्मिस प्रकाशन, पुणे, प्रथमावृत्ती फेब्रुवारी २०१७, पृ. १९
२. तत्रैव, पृ. २२
३. तत्रैव, पृ. ४७
४. शिंदे नामदेव, ग्रामकाव्यातील कृषिसंस्कृती, अनुप प्रकाशन, सोलापूर, पृथमावृत्ती २०१४, पृ. १४२
५. उनि, संत परंपरा आणि कृषिसंस्कृती, पृ. ७१

Scanned with OKEN Scanner

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages

October-2020, Issue-70, Vol-08

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat.**

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

14) THE CONSEQUENCE OF EULER ANGLE ON THE LIBRATION COLLINEAR POINT ...
Dr. Sweta Kumari, Bhagalpur, Bihar ||68

15) नांदेड जिल्ह्यातील पीक प्रारुप - एक भौगोलिक अभ्यास
प्रा. डॉ. यू. एस. कानवटे, नांदेड ||72

16) लीळाचरित्राचे वाङ्मयीन मुल्यमापन
प्रा.डॉ. एच.डी. अकोटकार, जि. बुलडाणा ||75

17) समाजपरिवर्तनात सावित्रीबाई फुले यांची भूमीका
प्रा.डॉ. मीना भगवानराव बोर्डे, जालना ||78

18) भटक्या विमुक्तांचे लेखन : प्रेरणा व प्रभाव
गणेश दिगंबर सवाजी, मेहकर ||81

19) भाषा अध्यापनामध्ये माहिती तंत्रज्ञानाची आवश्यकता
डॉ. एन. व्ही. शिंदे, जि. सोलापूर ||83

20) इत्तेहादुल व रझाकार
डॉ. पी. सिरसट, जि. बीड ||87

21) लीळाचरित्रातील स्त्रिया
प्रा. संजीवनी केशवराव ठाकरे, नागपूर ||90

22) कुटुंब आणि कौटुंबिक हिंसाचार — एक समाजशास्त्रीय अध्ययन
शिल्पा दि. मेश्राम ||93

23) छत्तीसगढ़ राज्य में भू—उपयोग प्रवृत्ति व फसल प्रतिरूप में परिवर्तन : उपलब्धियों ...
डॉ. रमेश कुमार मिश्रा, सारंगढ़ ||98

24) नयी कहानी आंदोलन में राजेन्द्र यादव की भूमिका
अजय कुमार, दिल्ली ||101

25) १८५७ के विद्रोह में आदिवासी विद्रोह 'हूल' की भूमिका और संघर्ष
चंदा, दिल्ली ||106

26) वर्तमान स्त्री की सामाजिक हैसियत का हिन्दी कहानियों मे प्रतिबिम्ब
संगमकुमारी, बोधगया (बिहार) ||110

मराठी

१) [illegible] प्रकाशन, मुंबई, प्र. आ. २०१३ [illegible]

२) [illegible] पुणे, प्र. आ. २०१८ [illegible]

३) [illegible] प्रकाशन, औरंगाबाद, प्र. आ. २०१३,

४) [illegible] प्र. आ. २००१, [illegible]

५) [illegible] पुणे, प्र. आ. २०००, [illegible]

❑❑❑

19

भाषा अध्यापनामध्ये माहिती तंत्रज्ञानाची आवश्यकता

डॉ. एस. बी. शिंदे
सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग,
शास्त्र व वाणिज्य महाविद्यालय, माढा, जि. सोलापूर
पु.अ. होळकर सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर संलग्न

Introduction : (प्रास्ताविक)

आजच्या जागतिकीकरणाच्या युगामध्ये कुशल शिक्षणातून विविध कौशल्यांचा विकास व्हावा हा उद्देश समोर ठेवून शिक्षणाचा विचार होत आहे. कौशल्ययुक्त शिक्षणाशिवाय स्पर्धेच्या आणि बदलणाऱ्या युगामध्ये विद्यार्थी टिकणार नाही, हे सर्वश्रुत आहे. या अनुषंगाने भाषा अध्ययन आणि अध्यापनाच्या पारंपरिक पद्धती बदलून समकालीन अध्ययन पद्धतींचा अवलंब होणे अत्यावश्यक आहे. शैक्षणिक कौशल्य विकसित करण्याबरोबरच विद्यार्थी केंद्रस्थानी ठेवून नवनवीन शैक्षणिक साहित्याची, ॲपची निर्मिती व वापर करता येईल व त्याची यशस्वीतता कशी असेल, याचा विचार या निमित्ताने होईल. ई साधने तयार करणे महत्त्वाचे आहे. याचे प्रशिक्षण अध्यापकांना देणे याही बाबींचा विचार करणे गरजेचे आहे. पदवीपर्यंत मराठी भाषेचे शिक्षण घेत असताना अभ्यासक्रमांच्या माध्यमातून होणाऱ्या कौशल्य विकास लक्षात घेता याचा प्रभाव विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्वावर आणि एकूणच त्यांच्या सामाजिक जीवनावर काय होतो याचा शोध यामध्ये घेण्याचा मानस आहे. तसेच मराठी भाषा पदवी आणि पदवीव्युत्तर स्तरावर अध्ययन करत असताना मराठी भाषेतून होणाऱ्या भाषिक, व्यक्तिमत्त्व, व्यावहारिक, व्यावसायिक, रोजगार आणि मानसिक कौशल्यांचा विचार मांडला जाईल. या अंतर्गत येणाऱ्या लेखन, वाचन, आकलन, भाषण, वाक्य व्यक्तिमत्त्व

आणि आर्थिक, व्यक्तिमत्त्व सामाजिक घटक, वैदक, दैनिकातील वार्ता प्रकटन, पत्रलेखन, व्याकरणिक कौशल्ये, मुद्रितशोधन, पत्रकारिता, संपादन, मुद्रणकला, परीक्षण कौशल्य, अनुवाद, भाषांतर व रूपांतर कौशल्य, निबंधलेखन कौशल्य, पत्रकारिता कौशल्य, अभिनय कौशल्य, संवाद कौशल्य, प्रकाशन व्यवहार कौशल्य, संहितालेखन कौशल्य, मूल्यांकन लेखन कौशल्य, सुंदर हस्ताक्षर कौशल्य, भाषण कौशल्य, वाणीकौशल्य, वक्तृत्व कौशल्य, सूत्रसंचालन कौशल्य, समारंभ नियोजन कौशल्य, मराठी टंकलेखन कौशल्य, जाहिरातलेखन कौशल्य, माध्यमांतर कौशल्य, सारांशलेखन कौशल्य, संपादन कौशल्य, कथाकथन कौशल्य, कवितावाचन / गायन कौशल्य, सर्जनशीलता, आकलनशक्ती, विचारशक्ती, स्मरणशक्ती, तर्कशक्ती इ. कौशल्यांच्या विकासाचा विचार सदर संशोधनामध्ये अपेक्षित आहे. या विविध कौशल्यांची मांडणी करताना संकल्पना, विकासाचे घटक, प्रात्यक्षिक, भाषा प्रयोगशाळेचे महत्त्व, रोजगार संधी, मानसिक शक्तींचा विकास आणि व्यक्तिमत्त्व यांचा अनुबंध, व्यवसायिक क्षेत्रे, शीर्ष भरती क्षेत्रे, मराठी भाषा उपयोजन आणि सर्जन इ. अनुषंगाने केला जाणार आहे.

या सर्व घटकांमध्ये यश प्राप्त करावयाच्या झाल्यास ध्वनीमुद्रण आणि संकलन, फोटोग्राफी व व्हिडिओ शुटींग, भ्रमणध्वनी फिल्म मेकिंग, कॅमेरा इफेक्ट, माहितीपट निर्मिती यासारख्या तत्सम घटकांसाठी Lexis Audio Editor, Wave to MP3 converter, Cinema FV5 Lite, DU Recorder, Mobizen Screen Recorder, Power Point, WPS Office, Power Director, Interactive Boards, video conference, Voice Threads, Prezi, Moodle, Screen Cast, Smart board, flipped classroom, Online collaborative learning, Mooc, Kine master, Sound organizer, google slide, google forms, screen camera recorder, Wav to mP3 converter अशा विविध ॲपची माहिती आणि वापर कसा असावा. तसेच या सर्व प्रक्रियेच्या केंद्रस्थानी विद्यार्थी ठेवून वाटचाल होणे महत्त्वाचे आहे. ई शैक्षणिक सामग्री विकसित करण्यासाठी विशेष प्रयत्न करून विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगिण कौशल्य विकास करून त्यांना रोजगारक्षम आणि रोजगारनिर्मिक बनविण्याच्या दृष्टीने या दृष्टीने महत्त्व आहे.

Objectives: (उद्दिष्टये) —

ई सामग्री विकसित करून ती वेळोवेळी अध्ययन आणि अध्यापन प्रक्रियेमध्ये वापरावी यासाठी प्रयत्न करणे. याशिवाय भाषा प्रयोगशाळा आणि प्रात्यक्षिके यांचे महत्त्व अधोरेखित करणे. भाषा अध्यापनाच्या पारंपरिक पद्धतीपेक्षा माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर अध्यापनामध्ये करून विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगिण विकासाचे महत्त्व पटवून देणे. याशिवाय अध्यापना मध्ये माहिती तंत्रज्ञान प्रभावीपणे वापरल्यास रोजगार निर्मिती आणि विद्यार्थ्यांची सक्षमता व कौशल्य विकास या संबंधाने प्रकाश टाकणे.

Methodology: (संशोधन कार्यप्रणाली) —

प्राथमिक माहिती संकलन आणि दुय्यम माहिती संकलन पद्धतीचा अवलंब यासाठी होईल. प्राथमिक माहिती संकलन पद्धतीद्वारे विषय अवलोकन, विद्यार्थी मुलाखती व अनुभव, भाषा अध्यापनामध्ये माहिती तंत्रज्ञान वापरातील स्वानुभाव या घटकांचा विचार करून प्राथमिक तथ्य संकलन केले जाईल. तसेच दुय्यम माहिती स्तोत्र पद्धतीमध्ये विद्यार्थी प्रत्याभरण, प्रकाशित पुस्तके आणि अप्रकाशित माहितीचा वापर होईल. नियतकालिके, मासिके, वर्तमानपत्रे आणि इंटरनेट यांचा वापर आवश्यक ठिकाणी करून संशोधन विषयातील तथ्यांचा शोध घेतला जाईल.

Main Them of the Research paper: (संशोधनाचा मुख्य भाग) —

भाषा अध्यापनामध्ये माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर प्रभावीपणे करण्यासाठी यामधील काही महत्त्वपूर्ण टप्पे जाणून घेतले पाहिजेत. त्यामध्ये माहिती तंत्रज्ञानाची संकल्पना, ई सामग्री स्वरूप माहिती संकलन, ई सामग्री निर्मिती प्रक्रिया, प्रभावी उपयोजन व महत्त्व, भाषा प्रयोगशाळा वापर आणि विद्यार्थीवर होणारा परिणाम या सर्व घटकांचा विचार अपेक्षित आहे.

माहिती तंत्रज्ञान संकल्पना व स्वरूप : संगणक तसेच विविध इलेक्ट्रॉनिक उपकरणांचा वापर करणे. किंवा 'Information Technology is the use of an computers, storage, networking and other physical devices, infrastructure and processes to create,

process, store secure and exchange all final of electronic data.' ही संकल्पना लक्षात येता. माहिती तंत्रज्ञानाची व्यापकता समजून येते शिवाय ICT (Information and Communication Technology) या शब्दाचा विचार करता माहिती तंत्रज्ञानाने जाळे. त्याची व्यापकता व समकालामधील त्याची अत्यावश्यकता समजून येते.

माहिती तंत्रज्ञानाचे भाषा अध्यापनातील महत्त्व : भाषा अध्यापनामध्ये प्रभावीपणे तंत्रज्ञानाचा वापर केल्यास भाषा अध्ययनामध्ये सकारात्मक सुधारणा करून अपेक्षित उद्दिष्ट साध्य करता येते. यासाठी भाषा शिक्षकांना तंत्रज्ञानाची ओळख, त्याचा वापर यासाठी कार्यशाळा किंवा प्रशिक्षण देणे अत्यावश्यक आहे. विद्यार्थ्यांची आवड आणि सवड या घटकांचे मोल लक्षात घेता आणि समकालीन पिढीची शिक्षण मानसिकता समजून घेऊन जास्तीत जास्त तंत्रज्ञान अध्यापनामध्ये वापरावे लागेल.

भाषा प्रयोगशाळेचे महत्त्व : भाषा अध्यापनामध्ये माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर करण्याची सुरूवात भाषा प्रयोगशाळेपासून व्हायला हवी. प्रत्येक महाविद्यालयां मध्ये स्वतंत्र भाषा प्रयोगशाळा असावी. भाषा अध्यापन, हे केवळ थेअरी स्तरावर न रहता प्रात्यक्षिकांचे महत्त्व लक्षात घेतले पाहिजे. यादृष्टीने भाषा अध्यापनामध्ये महत्त्वाची असलेली विविध सॉफ्टवेअर आणि इतर सामग्री उपलब्ध करावी लागेल. शिवाय प्रात्यक्षिक पुस्तिका अभ्यासक्रमांवर आधारित तयार करून प्रात्यक्षिकांसह भाषा अध्यापन झाल्यास विद्यार्थ्यांचा भाषा कौशल्य व्हायला मदत होईल. शिवाय भाषा अध्ययन आणि अध्यापनामधील रूची वाढविण्यास अध्ययन आणि अध्यापनामधील रूची वाढविण्यास मदत होईल. तंत्रज्ञानाच्या सहाय्याने अभ्यास आणि विषय रूची वाढविण्यास मदत होईल. त्यातूनच उच्च शिक्षणाची फलनिष्पत्ती दिसून येईल.

ई सामग्री स्वरूप माहिती संकलन : ई सामग्री विकसित करण्यासाठी तिचे स्वरूप व निर्मितीमध्ये महत्त्वाच्या असलेल्या घटकांची माहिती घेणे गरजेचे आहे. त्यामध्ये Lexis Audio Editor, Wave to MP3 converter, Cinema FV5 Lite, DU Recorder, Mobizen Screen Recorder, Power Point, WPS Office, Power Director, Interactive Boards, video conference, Voice Threads, Prezi, Moodle, Screen Cast, Smart board, flipped classroom, Online collaborative learning, Mooc, Kine master, Sound organizer, google slide, google forms, screen camera recorder, Wav to mP3 converter, School Friendly Collaborative Learning, FlixREMIX, Studio, Socratic, Quizlet, You Tube अशा विविध शैक्षणिक अॅपचा वापर करावा लागेल. याद्वारे अध्यापनाची प्रक्रिया अधिकाधिक विद्यार्थी केंद्रीभूत आणि उपयुक्त करता येईल.

ई सामग्री निर्मिती प्रक्रिया : अलिकडे युजीसीच्या नव्या शैक्षणिक धोरणांचा विचार करता ई कंटेंट निर्मितीवर अधिक भर दिला आहे. त्यातून ई कंटेंट निर्मिती प्रक्रियेचे ज्ञान अध्यापकांना घेता येईल. ई सामग्री निर्मिती प्रक्रिया समजून घेऊन आपण अध्यापन करणार घटकांवर ई सामग्री निर्माण केल्यास त्याचा सकारात्मक प्रभाव विद्यार्थ्यांवर होतो. याशिवाय आपल्या अध्यापना मध्ये विद्यार्थी अधिक रूची घेतात. ई पुस्तके निर्माण करणे, यु टयुब व्हिडिओ निर्मिती, ऑनलाईन माहिती स्तोत्रांचा वापर महत्त्वाचा आहे. यासाठी विविध अॅप, सॉफ्टवेअरची माहिती असणे आवश्यक आहे. उदा. विद्यार्थ्यांची ऑनलाईन टेस्ट घेण्यासाठी गुगल फॉर्म, गुगल सर्वे अॅप वापरावे. DU Recorder, screen camera recorder, classroom, Power Point, WPS Office, Power Director, Interactive Boards, swayam, slides, e sahitya यांसारख्या अॅपच्या माध्यमातून ई कंटेंट निर्मिती करता येते.

ई सामग्री प्रभावी उपयोजन व महत्त्व: भाषा अध्यापन प्रक्रियेमध्ये ई सामग्रीचा प्रभावी उपयोजन करण्यासाठी भाषा प्रयोगशाळा सर्वांना सहाय्यभूत ठरतील. त्यादृष्टीने भाषा प्रयोगशाळा सर्व भौतिक सुविधांसह विकसित करून त्याद्वारे ई सामग्रीचा वारंवार वापर करता येईल. हे उपयोजन विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण कौशल्य विकासाला उपयुक्त ठरेल. पारंपरिक आणि रटाळ अध्यापन पद्धती आणि तंत्रज्ञान पिढीमधील विद्यार्थी यांच्यासमोर अध्यापनाचे कालानुरूप आणि योग्य पर्याय शिक्षणाद्वारे ठेवल्यास विद्यार्थ्यांनाही शिक्षणाची गोडी लागल्याशिवाय राहणार नाही. त्यामुळे ई सामग्रीचा

Scanned with OKEN Scanner

वापर भाषा अध्यापनात होणे गरजेचे आहे. शिवाय इंटरनेट, यु ट्यूब आणि भाषा विषयक कार्य करणाऱ्या शासकीय व अशासकीय संस्था यांच्याद्वारे हे तंत्रज्ञानयुक्त अध्यापन अधिक प्रभावी करता येऊ शकेल.

ई सामग्री अध्यापनाचा विद्यार्थीवर होणारा परिणाम:

ई सामग्रीचा भाषा अध्यापनामध्ये सातत्याने वापर केल्यास भाषा अध्यापन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या वाढेल. शिवाय भाषा अध्ययन अध्यापनामध्ये आणि भाषा संशोधनामध्ये विद्यार्थ्यांच्या मनामध्ये अधिक गोडी निर्माण होऊन भाषा अभ्यासक, संशोधक निर्माण होतील. परिणामी कौशल्ययुक्त, रोजगारक्षम विद्यार्थी आणि समाजनिर्मिती यामधून शक्य होणार आहे.

Recomditions: (शिफारशी) —

पदवी व पदव्युत्तर मराठी भाषा अध्यापना मध्ये अधिकाधिक कौशल्ययुक्त घटकांचा समावेश त्यातूनच तंत्रज्ञानयुक्त अध्यापनास गती येईल. भाषा अध्ययन आणि अध्यापन या प्रक्रियेमध्ये प्रात्यक्षिक आणि भाषा प्रयोगशाळा यांचा अनिवार्य व प्रभावी वापर व्हावा. माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर प्रभावीपणे होण्याकरिता शिक्षकांचे प्रशिक्षण अत्यावश्यक आहे. तसेच ई सामग्री निर्मिती कार्यशाळा आणि प्रशिक्षण कार्यक्रमांसह त्यासाठी आवश्यक ते अनुदानही उपलब्ध झाल्यास ही पद्धती अधिक यशस्वी होईल.

Conclusions: (निष्कर्ष) —

भाषिक, व्यक्तिमत्त्व, व्यवहारिक, व्यवसायिक, रोजगार आणि मानसिक कौशल्यांचा विकास माहिती तंत्रज्ञानयुक्त भाषा अध्ययन आणि अध्यापन प्रक्रिये मधून प्रभावीपणे करता येतो. विद्यार्थ्यांना रोजगारभिमुख व कौशल्यभिमुख बनविण्याकरिता माहिती तंत्रज्ञान गरजेचे आहे. भाषा अध्ययन आणि संशोधन यामधील अभिरूची वाढविण्यासाठी ई सामग्रीयुक्त अध्यापन अधिक प्रभावी ठरेल. भाषा प्रात्यक्षिके आणि भाषा प्रयोगशाळा यांची सांगड भाषा अध्ययन आणि अध्यापन प्रक्रियेमध्ये केली असता कौशल्य विकास साधता येतो.

References: (संदर्भ सूची) —

१. गवळी, अनिल संपा., मराठी भाषा: उपयोजन आणि मार्ग

२. गीर, पृथ्वीराज (डॉ.) संपा., मराठी भाषिक कौशल्ये विकास

३. eclipse.mu.ac.in

४. https://swayam.gov.in

५. https://www.ecml.at

६. mr.m.ikipedia.org

७. mr.vikaspedia.in

८. wikieducator.org

□□□

Scanned with OKEN Scanner

Peer reviewed Journal Impact Factor:5.13 ISSN-2230-9578

Journal of Research and Development

Multidisciplinary International Level Referred Journal

February-2021. Special Issue-11, Volume-2

Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development

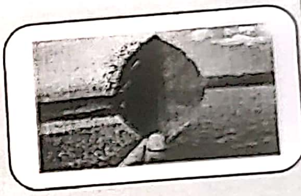

Chief Editor
Dr. R. V. Bhole
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

Guest Editor
Dr. Birajdar Govind Dattopant
Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon Tq. Kallam Dist: Osmanabad (Maharashtra)

Executive Editors
Dr. A. I. Shaikh
Dr. M. B. Shirmale

Co- Editors
Dr. S. A. Chaus Dr. Shakeeluddin Khazi Mr. P. U. Gambhire

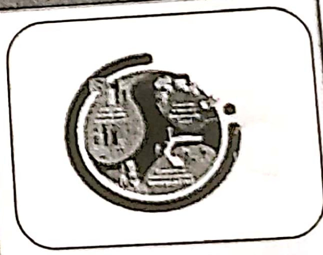

Address
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot,No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

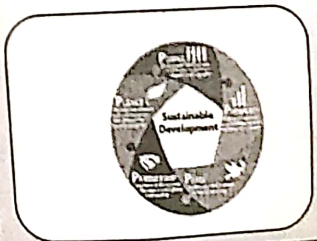

3.4.1. Record of collaborations/linkages f...

(203)

'Journal of Research & Development'
Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal, Impact Factor 5.13, ISSN: 2230-9578, February 2021, Special Issue11, Volume-2 "Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development"

CONTENTS

Sr. No.	Paper Title	Page No.
1	Sustainable Development for Water Resource Management **Dr. Deshmukh S. B.**	1-3
2	Inclusive Rural transformation through Innovation with reference to role of state **Dr. Snehal kumar H Mistry**	4-8
3	Distribution of Migration: A Special References To Yerala River Stream **Dr. Barkade Jagannath Dagadu**	9-11
4	Assisted the Air Quality Index After Coronavirus Lockdown in Solapur City **Dr. Rahul SubhashraoPardeshi**	12-14
5	Texture and Fertility Status of Soils in the environs of Malaprabha River Basin, Karnataka State, India **Dr. S. L. Chitragar**	15-24
6	The Study of Women Entrepreneurship in India **Mr. Sabale S. U.**	25-26
7	L U/ L C Mapping With Change Detection Analysis of Walayar Watershed Using GIS and RS **Principal Dr. G. D. Birajdar**	27-31
8	Quantitative and Statistical Approach in Human Geography **SmtDr.Darshana S. Kanwate**	32-34
9	Impact of Biochemical Changes in Collagen Content of Mantle and Gonad Tissues of ParreysiaCorrugata Due To Actinomycin Toxicity. **Dr.Bhosale P.A.**	35-3
10	Women and Education **K.Bhavani**	37-3
11	A study of water scarcity in Maharashtra **Prof. Sharmin Shaukat Ghare**	40-4
12	Application of Shannon's Entropy Approach For Urban Sprawl Of Solapur City **Dr. Tatipamul R.V**	44-4
13	graphical Analysis of Irrigation in Solapur District **Dr. Baravkar P**	48-5
14	Agro tourism as a Strategy for Rural Development in Pune district, Maharashtra, India **Mrs. Sunaina Ravindra Patil, Sachin J. Deore**	52-5
15	Role of Education towards Empowerment of Women in India **Dr.Jayashri Baliram Patil**	56-5
16	Understanding Women Empowerment through Gender Subordination and Gender Equality **Topu Choudhury**	60-6
17	Role of Library& Information Science in Human Development **Prof. Ashok L .Pathade**	63-6
18	Principles of Sustainable Development- A Review **Dr. A. R. Wagdao**	66-6
19	Co-operative Movement:- An Overview **Mrs. Rupali Govardhan Dikonda**	70-7
20	Healthy diet and Hygiene during the COVID-19 pandemic: A Social Responsibility **Dr. Syed TanvirBadruddin**	72-7
21	Analysis of Soil Nutrients From Pimperkhed Village, TalukaHadgaon, Dist. Nanded **Awate P.J.and Bhokare P.R.**	75-7
22	Role of Higher Education In Women EntrepreneurshipIn India **Prof. Dr. ThoreShivajiDattatraya**	79-8
23	Onion Marketing Management in India **Prof. Dr. Thore Shivaji Datt...**	

ISSN
तापर
इंटरनेट
शासव
अभ्या
ई सा
ई सा
भाषा
शिव
संशो
होउ
परि
सम
Re

"Journal of Research & Development"
Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal, Impact Factor 5.11, ISSN 2230-9578, February 2021,
Special Issue11, Volume-2 "Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development"

Co-operative Movement:- An Overview

Mrs. Rupali Govardhan Dikonda
Asst. Professor, Dept. of Economics, Arts and Commerce College, Madha,
Tal. Madha, Dist. Solapur – 413209
Email – dikonda.rupali2904@gmail.com

Abstract:-

The Banking system plays a crucial role in the development of the agriculture field and rural economy. The Indian Banking system is different from the central to the local level. With this regards Bank is a catalytic agent that creates opportunities for the development of the resource to speed up the tempo of economic development. Indian Banking system is a financial inclusion indicator also through District Central Banks. This Bank and the whole banking system is the major mobilizer and disbursers' financial resource. The relationship between financial inclusion and economic development is positive with a great deal of attention among rural economic development and agricultural development. Economic development and growth is a result of capital accumulation (Lewis, 1954). Capital accumulation is not only the government's function but also the function of the private sector. This could help with the private & Cooperative sector for economic growth and development. In the rural area, people are not much more literate for economically or Baking facilities, rural areas people have not much more knowledge about banking and banking awareness. District Co-operative Bank is a working property in the rural area. In Maharashtra, 54.8 percent population lived in rural areas. This is one of the undesirable consequences of the inadequacy of people with economic literacy in Maharashtra. So far as this is the basic problem of DCC Bank Today's economy is digital, the people have not access the knowledge of net banking such as RTGS, NEFT, use of ATM, Online Banking, mobile banking, etc. because of lack of education which is required for the digital economy. In India, the co-operative credit structure is also a victim of the problems of organizational weakness. Lack of organizational skills in the co-operative credit structure was also responsible for the fragmented approach to the co-operative towards finding solutions to rural problems without trying to meet all the wants of activities.

Key Word:- Financial inclusion, Agriculture Development.

Introduction:

The Banking system plays a crucial role in the development of the agriculture field and rural economy. The Indian Banking system is different from the central to the local level. With this regards Bank is a catalytic agent that creates opportunities for the development of the resource to speed up the tempo of economic development. Indian Banking system is a financial inclusion indicator also through District Central Banks. This Bank and the whole banking system is the major mobilizer and disbursers' financial resource. The relationship between financial inclusion and economic development is positive with a great deal of attention among rural economic development and agricultural development. Economic development and growth is a result of capital accumulation (Lewis, 1954). Capital accumulation is not only the government's function but also the function of the private sector. This could help with the private & Cooperative sector for economic growth and development.

Objectives of the Paper:-

I) *To Study Co-operative Movement in India.*
II) *To Study Co-operative Movement in Maharashtra.*
III) *To Study Progress of District Central Co-operative bank in Maharashtra.*

The co-operative movement in India:- Indian Co-operative movement was setback before 114 years with truly the basis of domestic and social life "co-operative principals are fundamental characteristic features which determine the character of co-operation as a form of association," (B.S. Mathur). In India After the first enacted co-operative society Act in 1904, the co-operative movement was on the threshold of large scale expansion and such societies are going to work smoothly, the year 2004 was a historical landmark in the Indian co-operative movement in India is one of the largest movements in the world, it was started with a limited spectrum of activities; (S.S. Bhosale). The government of India accepted a five-year plan, revitalization of the co-operative movement, and ensuring their viability and profitability to make them financially strong to provide greater assistance of rural credit to the farmers by increasing their loan and resources through the

Scanned with OKEN Scanner

mobilization of rural small savings. At present, the co-operative movement is working function as facilitators for linkage small groups and women participation with credit institutions.

The co-operative movement in Maharashtra:-This movement has been a pioneering sector in Maharashtra. Thereafter, the Cooperative movement began to strike roots, and Bombay state was the first to give the lead with the act 1925. The first co-operative sugar factory was started in Maharashtra in 1948 at Pravaranagar. Thereafter, the Gadgil Committee and the Saraiya Committee report came into existence in 1950 to the bank made policy for agriculture credit facilities. During this period the progress of the co-operative movement is going to the top in Maharashtra state Co-operation plays a distinct and significant role in the process of socio-economic development of the state, particularly in employing generation and social integration but initially, the movement was confined mainly to the field of agricultural credit, housing, agro-processing & making, industries, labor, transport, etc. In the year 2015, there were about 2.26 lakh co-operative societies total numbers of societies were 31561 lakhs in the year 1961 and 205753 lakhs in the year 2010. The total membership was 42 lakhs in 1961 and it was increased to 55 lakh in 2010, the working capital that means owned funds during 2010 was Rs. 205110 crores and net loans advanced were Rs. 88166 crores in 2010.

State Level progress of District Central Co-operative Bank (Special Reference to Maharashtra State) The economy of Maharashtra state is driven by manufacturing, international trade, contribution to the co-operative movement. In 2015 year, Maharashtra state has a 16.866 trillion US dollar state domestic production. The share of Maharashtra state in National income is higher compare with other states Maharashtra state is dominant in the co-operative movement in India. Maharashtra occupies the western and central parts of the country and has a long coastline stretching nearly 720 km along the Arabian Sea. Maharashtra is the second largest state in India in terms of population and has a geographical area of about 3.08 lakh sq. km. The population is 11.24 crore which is 9.3 percent of the total population is 11.24 crore which is 9.3 percent of the total population as per the 2011 population census. 54.8 percent population as per the 2011 population census. 54.8 percent population is residing in a rural area. The co-operative movement plays a more important role in the process of socio-economic development of the state, particularly in employment generation and social integration. However, after globalization, the co-operative sector is facing serious challenges like competition from multinationals, lack of professionalism, resources constraint, etc. (ESM).These co-operations have business growth with the help of the District Central Co-operative Bank. The number of banks decreased from 35 in 1960-61 to 26 in 1980-81 and it was further increased to 31 in the 2017-18 year due to policy one District Central Co-operative Bank in Maharashtra.

Conclusion:-

In the rural area, people are not much more literate for economically or Baking facilities, rural areas people have not much more knowledge about banking and banking awareness. District Co-operative Bank is a working property in the rural area. In Maharashtra, 54.8 percent population lived in rural areas. This is one of the undesirable consequences of the inadequacy of people with economic literacy in Maharashtra. So far as this is the basic problem of DCC Banks. Today's economy is digital, the people have not access the knowledge of net banking such as RTGS, NEFT, use of ATM, Online Banking, mobile banking, etc. because of lack of education which is required for the digital economy. In India, the co-operative credit structure is also a victim of the problems of organizational weakness. Lack of organizational skills in the co-operative credit structure was also responsible for the fragmented approach to the co-operative towards finding solutions to rural problems without trying to meet all the wants of activities.

Reference:

1. Mathur, B. L, (2008); Banking facing the facts; wide vision, Harish printers, Jaipur, p.p.6.
2. Datta Sundaram (2011); Indian Economy; S. Chand publication, New Delhi, pp.584 – 585.
3. B.S. Mathur (1987); Co-operation in India; Sahitya Bhawan; Agra, pp-18-19.
4. S.S. Bhosale, (2017); Role of DCCB's in Agricultural finance; scholars world, Astral International publication, New Delhi,p.p1.2.
5. S.S. Bhosale, (2017); Role of DCCB's in Agricultural finance; scholars world, Astral International publication, New Delhi, p.p. 5-6.
6. Economic Survey of Maharashtra, 2015-16. pp.113.

Scanned with OKEN Scanner

Hindustani Education Society, Ausa's

SHARADCHANDRA MAHAVIDYALAYA, SHIRADHON

Tq. Kallam Dist: Osmanabad (Maharashtra) Pin Code: 413528

NAAC Accredited With 'B' Grade

Affiliated to

Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad

One Day Multidisciplinary International e-Conference

On

"Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change and Sustainable Development"

CERTIFICATE

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Ms **Mrs. Rupali Govardhan Dikonda of Asst. Professor, Dept. of Economics, Arts and Commerce College, Madha, Tal. Madha, Dist. Solapur** has participated in One Day Multidisciplinary International e-Conference on ***"Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development"*** organized by the Dept. of Geography and IQAC Cell of **Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon** on 25th February 2021, in Virtual mode.

He/She has presented a research paper entitled **Co-operative Movement:- An Overview**

Convener	Co-Convener	Organising Secretary	Co-Organising Secretary	Chief Organising Secretary
Dr. M. B. Shirmale	Dr. Shakeeluddin Khazi	Dr. A. I. Shaikh	Dr. S. A. Chaus	Dr. Birajdar Govind Dattopant
Dept. Of Geography	IQAC Co-Ordinator	Head Dept. Of Geography	Vice-Principal	Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon	Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon	Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon	Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon	Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon

Issue of Certificate-25/02/2021

Scanned with OKEN Scanner

Peer reviewed Journal Impact Factor:5.13 ISSN-2230-9578

Journal of Research and Development

Multidisciplinary International Level Referred Journal

February-2021. Special Issue-11, Volume-2

Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development

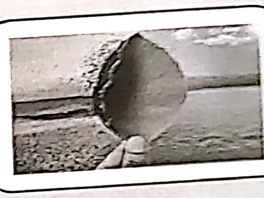

Chief Editor
Dr. R. V. Bhole
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

Guest Editor
Dr. Birajdar Govind Dattopant
Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon Tq. Kallam Dist: Osmanabad (Maharashtra)

Executive Editors
Dr. A. I. Shaikh
Dr. M. B. Shirmale

Co- Editors
Dr. S. A. Chaus **Dr. Shakeeluddin Khazi** **Mr. P. U. Gambhire**

Address
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot,No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

24	Financial, Managerial, Quality and Accreditational Issues of Education in India **Prof. Dr. Thore Shivaji Dattatraya**	85-87
25	Violence against children- A global perspective **Dr. Shaikh Anisur Rahaman**	88-90
26	A Comparative Study of Effects of Fartlek and Interval Training on Boxers Aggressiveness **Dr. Ramesh Kalyanrao Mane**	91-93
27	A Geographical Study of Fort Tourism Centers in Pune District with the Help of Geographic information System (GIS) **Dr. Shivaji B. Shinde**	94-98
28	Agro-Climatic Zonation of Marathwada **Mr. Kishor B. Shindeand Dr. Parag A. Khadke**	99-102
29	Climate Change, Policies and Development **Dr. Pramod P. Waghmare**	103-105
30	Performance of PradhanMantri MUDRA Yojana in Karnataka **RenukaGodachi**	106-109
31	Geographical Study of Population Density in Western Maharashtra Region (M.S.) **Dr. Suryakant S. Pawar**	110-111
32	Constitutional and Legal Provisions Concerning the Protection of Environment **Shri Bhosale Rakesh Arvind**	112-114
33	A Geographical Study Natural Resources Government Policies and Schemes Impact To Sustainable Development in The Tribal Area Nashik: Maharashtra **Mr.Laxaman Suresh Shendge Dr. Deepak Narayan Thakare**	115-119
34	Agro tourism as a Strategy for Rural Development in Pune district, Maharashtra, India **Mrs. Sunaina Ravindra Patil, Sachin J. Deore**	120-122
35	Eco-critical Perspectives in AbburiChaya Devi's Short Story *The Woodrose* **Dr.Manisha Gaikwad**	123-125
36	Changing Cropping Pattern of Marathwada Region Special Reference to Sugarcane Crop: A Geographical Analysis **Dr. M. T. Musande**	126-128
37	Climate Change, Policies, and Development. **Dr.D. B. Ingole**	129-131
38	Global Trends in Managing Humam Resoures in Digital Libraries **Dr. Prashant B Mene**	132-135
39	Impact of Information Technology on Library Services **Shri. Sanjay Mahadeo Deokar**	136-138
40	पेपरलेस अर्थसंकल्प २०२१ – एक संशोधनीय अभ्यास **प्रा. गोवर्धन कृष्णाहरी दिकोंडा**	139-141
41	हवामान वदलाचा महाराष्ट्रातील कृषी क्षेत्रावरील परिणाम **डॉ. बोबडे बबन बाबुराव**	142-143
42	आधुनिक समूह संपर्क माध्यमांची उच्च शिक्षणातील भूमिका **Prof.Dr. Thore Shivaji Dattatraya**	144-145
43	महात्मा जोतीराव गोविंदराव फुले : राजकीय विचार **Prof.Dr. Thore Shivaji Dattatraya**	146-147
44	डॉ.भिमराव रामजी आंबेडकर : शिक्षण विषयक विचार **Prof.Dr. Thore Shivaji Dattatraya**	148-149
45	मूल्य शिक्षण : गरज **Prof. Dr. Thore Shivaji Dattatraya**	150-151
46	डेलॉर्स आयोग : शिक्षण **Prof.Dr. Thore Shivaji Dattatraya**	152-153
47	महाराष्ट्राच्या रायगड जिल्ह्यातील कर्नाळा पक्षी अभयारण्याच्या पर्यटकांचा समाधानाचा अभ्यास **प्रा.रविंद्र कौतिक बच्छाव**	154-157
48	जलसंवर्धनातून शाश्वत विकास व उच्च शिक्षणाची भूमिका **डॉ. एकनाथ दत्तात्रय वाजगे**	158-160
49	जलव्यवस्थापन आणि ग्रामीण भागातील पिण्याच्या पाण्याची समस्या **डॉ. वाघमारे हरी साधु**	161-164

'Journal of Research & Development'
A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal, Impact Factor 5.13, ISSN: 2230-9578, February 2021,
Special Issue 11, Volume 2 "Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development"

पेपरलेस अर्थसंकल्प २०२१ – एक संशोधकीय अभ्यास

प्रा. गोवर्धन कृष्णाहरी विकॉर
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग, कला व वाणिज्य महाविद्यालय, माढा, ता. माढा, जि. सोलापूर.

गोषवारा :

प्रतिवर्षी प्रमाणे केंद्रीय मंत्री श्रीमती निर्मला सीतारामन यांनी भारताचा दि. १ फेब्रुवारी २०२१ अर्थसंकल्प संसदेत सादर केला. या अर्थसंकल्पाचा वैशिष्ट्य म्हणजे हा भारताचा पहिलाच डिजिटल म्हणजे पेपरलेस अर्थसंकल्प होय. यापूर्वी अर्थसंकल्प सादर करताना मोठ्या प्रमाणात कागदाचा वापर होत होता, त्यामुळे नैसर्गिक साधन संपत्तीचा मोठ्या प्रमाणात नुकसान होत होता तसेच मोठ्या प्रमाणात कागदाचा आयात करावा लागत होता त्याचे आर्थिकदृष्ट्या जे नुकसान होणार होता ते वाचले. या पेपरलेस अर्थसंकल्पाचे सर्वात वैशिष्ट्यपूर्ण गोष्ट म्हणजे हा अर्थसंकल्प सर्व जनतेला सहजपणे सर्वांना उपलब्ध झालेला आहे. या पेपरलेस अर्थसंकल्पात नेहमीप्रमाणे पैसा कसा येतो व कसा जातो याबाबत आढावा घेतलेला. पैसा कसा व कुठे खर्च केला जाणार आहे. कोणत्या कार्यासाठी, योजनेसाठी, आणि तसेच घटकावर किती व कसे खर्च केले जाणार हे स्पष्ट केले आहे. आपण लोकशाही गणराज्य शासनप्रणाली स्वीकारले असल्याने केंद्रात कोणाचेही सरकार असो त्यांना जनतेला देशाचे जे कारभार चालू आहे विशेषत: आर्थिकदृष्ट्या त्याबाबत कळविणे आवश्यकता असते. एकंदरीत अर्थसंकल्प हा देशातील प्रत्येक नागरिकाला माहित होणे आवश्यक आहे कारण प्रत्येक नागरिकाचा तो दैनंदिन जीवनाचा एक अविभाज्य भाग आहे.

महत्त्वाचे शब्द : पेपरलेस अर्थसंकल्प, प्राप्तिकर, स्वस्त, महाग, महसूल तूट, कर्ज, व्याज

प्रस्तावना :

भारताचा केंद्रीय अर्थसंकल्प याला दुसऱ्या शब्दात 'वार्षिक आर्थिक लेखाजोखा' असेही म्हटले जाते. भारतीय संविधानाच्या कलम १२ अन्वये 'वार्षिक आर्थिक लेखाजोखा' सादर करण्याबाबत घटनात्मक तरतूद केले असल्याने भारतीय जनतेला देशाचा आर्थिकदृष्ट्या कारभार कसा चालू आहे याचे माहिती होत असते. भारतात १ एप्रिल ते ३१ मार्च हा आर्थिक वर्ष धरल्याने देशाचा अर्थसंकल्प हा प्रतिवर्षी फेब्रुवारी या महिन्यात सादर केला जातो. फेब्रुवारी महिन्यात सादर केलेला अर्थसंकल्प हा त्यापुढील वर्षापासून सुरु होणाऱ्या आर्थिक वर्षासाठी लागू होतो. इसवी सन २०१६ पर्यंत फेब्रुवारी महिन्याच्या अखेरीस केंद्रीय अर्थमंत्री यांच्याद्वारे संसदेत अर्थसंकल्प सादर केला जात होता. अर्थसंकल्प एक विधेयक आणि विनियोजन विधेयक म्हणून सादर केला जातो. त्यावर एक एप्रिल रोजी अंमलबजावणी होणेकरीता त्याचे लोकसभा व कालांतराने राज्यसभेचे मंजुरी घेतले जाते. यावर्षीचा म्हणजे सन २०२१-२२ चा अर्थसंकल्प हा पेपरलेस अर्थसंकल्प म्हणजे डिजिटल अर्थसंकल्प सादर केलेला आहे. यामुळे मोठ्या प्रमाणात नैसर्गिक साधनसंपत्ती वाचली आहे तसेच कागदावर होणारा आयात खर्च वाचला आहे. या अर्थसंकल्पमध्ये प्रतिवर्षी प्रमाणे पैसा कसा येतो व कसा जातो. तसेच पैसा कोणत्या घटकावर किती, आणि कसे खर्च करायचे, कोणत्या योजनेवर खर्च करायचे, कोणत्या वस्तू महाग करायचे आणि कोणत्या वस्तू स्वस्त करायचे याबाबत एक प्रकारचे लेखाजोखा मांडले जाते.

उद्दिष्टे – १) पेपरलेस अर्थसंकल्प वैशिष्ट्य पाहणे व विविध अभिप्रायांचे दृष्टीकोन पाहणे.

२) अर्थसंकल्प २०२१ चा संशोधकीय दृष्टीने अभ्यास करणे व अर्थसंकल्प २०२१ चा सामान्य नागरिकाला काय मिळाले आणि सामान्य व प्रत्येक नागरिकाच्या जीवनावर काय काय परिणाम होतो याचा अभ्यास करणे.

गृहीतके : अर्थसंकल्प २०२१ चा संशोधकीय दृष्टीने अभ्यास करताना या

संशोधन पद्धती : उपलब्ध मूळ प्राथमिक साधनांच्या माध्यमातून संशोधकाने विश्लेषण व वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा वापर करून संशोधन केले आहे.

पेपरलेस अर्थसंकल्प २०२१ – एक संशोधकीय अभ्यास

पंतप्रधान श्री. नरेंद्र मोदी यांच्या दुसऱ्यांदा संधी मिळालेल्या पाच वर्षीय सरकारने केंद्रीय अर्थमंत्री श्रीमती निर्मला सीतारामन यांनी एकूण ३४, ८३, २३६ कोटींचा अर्थसंकल्प संसदेत सादर केला आहे. त्यांनी सदर अर्थसंकल्प पेपरलेस तथा डिजिटल द्वारे सादर केलेला आहे. भारताच्या इतिहासात असा प्रयोग पहिल्यांदाच केलेला आहे. त्यामुळे सन २०२१-२२ चा केंद्रीय अर्थसंकल्प एक वैशिष्ट्य असलेला अर्थसंकल्प मानला जातो. हा त्यांचा तिसरा अर्थसंकल्प त्यांनी केवळ एक तास ४८ मिनिटांत सादर केला. या अर्थसंकल्पात त्यांनी ३४, ८३, २३६ कोटींचा अर्थसंकल्प सादर करताना पुढीलप्रमाणे विविध घटकांचा विचार करून सादर केलेला आहे.

Scanned with OKEN Scanner

केंद्र सरकार असा खर्च करणार — अर्थसंकल्पी अंदाज : २०२१-२२ (रक्कम कोटी रुपयांत)

निवृत्तिवेतन	१,८९,३२८		२,४७२
संरक्षण	३,४७,०८८	नियोजन आणि सांख्यिकी	१,९४,६३३
मोठे अंशदान	३,३५,३६१	ग्रामीण विकास	३०,६४०
कृषी आणि संलग्न उद्योग	१,४८,३०१	विज्ञान विभाग	४८,४६०
वाणिज्य आणि उद्योग	३४,६२३	समाज कल्याण	१,३२,१००
ईशान्येचा विकास	२,६५८	कर प्रशासन	२,९३,३०२
शिक्षण	९३,२२४	राज्यांकडे हस्तांतरित	२,३३,०८३
ऊर्जा	४२,८२४	वाहतूक	५३,०२६
परराष्ट्र व्यवहार	१८,१५५	केंद्रशासित प्रदेश	५४,५८३
वित्तीय	९१,९१६	नगर विकास	८७,५२८
आरोग्य	७४,६०२	अन्य	
गृह	१,१७,५२१		
व्याज	८,०९,७०१		
आयटी आणि दूरसंचार	५३,१०८		

एकूण ३४,८३,२३६ कोटी

स्रोत : अर्थसंकल्पी दस्तावेज २०२१-२२

उपरोक्तप्रमाणे आपल्याला लक्षात येईल की, केंद्र सरकार पैसा कसा खर्च करणार आहे याचे स्पष्टीकरण केलेला आहे. याशिवाय महसूल मध्ये किती तूट आहे हेही पाहणे आवश्यक आहे.

केंद्रीय अर्थसंकल्प २०२१-२०२२ — दृष्टिक्षेपात अर्थसंकल्प

(कोटी रुपयांमध्ये)

	प्रत्यक्षात (२०१९-२०)	अर्थसंकल्पी अंदाज (२०२०-२१)	सुधारित अंदाज (२०२०-२१)	अर्थसंकल्पी अंदाज (२०२०-२१)
महसुली जमा	१६, ८४, ०५९	२०,२०,९२६	१५,५५,१५३	१७, ८८, ४२४
भांडवली जमा	१०, ०२, २७१	१०,२१,३०४	१८,९५, १५२	१६,९४,८१२
एकूण जमा	२६,८६, ३३०	३०, ४२, २३०	३४,५०,३०५	३४,८३,२३६
एकूण खर्च	२६,८६,३३०	३०,४२२३०	३४, ५०,३०५	३४,८३,२३६
महसुली तूट	६, ६६,५४५	६,०९,२१९	१४, ५५, ९८९	११,४०,५७६
प्र. महसुली तूट	४,८०,९०४	४,०२,७१९	१२,२५,६१३	९,२१,४६४
वित्तीय तूट	९,३३,६५१	७,९६,३३७	१८,४८,६५५	१५,०६,८१२
प्राथमिक तूट	३,२१,५८१	८८,१३४	११,५५,७५५	६,९७, १११

उपरोक्त केंद्रीय अर्थसंकल्प २०२१-२२ मधील अर्थसंकल्पाचे महसूल तूट पाहिल्यास भारताचा महसूल तूट उत्तरोत्तर वाढत चालले असल्याचे स्पष्टपणे निदर्शनास येते. सदर महसूल तूट भरून काढण्यासाठी केंद्र शासनाने कोणतेही उपाययोजना केल्याचे दिसून येत नाही उलट यासाठी आंतरराष्ट्रीय स्तरावर एकूण ३६% कर्ज काढले जात आहे त्यावर मोठ्या प्रमाणात म्हणजे अर्थसंकल्पाच्या एकूण २०% व्याज द्यावा लागणार आहे. असे या अर्थसंकल्पमध्ये नमूद केलेले आहे. त्याचे पुढीलप्रमाणे चित्रातून आपणास दिसून येईल. असे जर कर्ज काढून व्याज भरणार असेल तर देश हळूहळू आर्थिकदृष्ट्या संकटात जाण्याचे चिन्हे दिसतात.

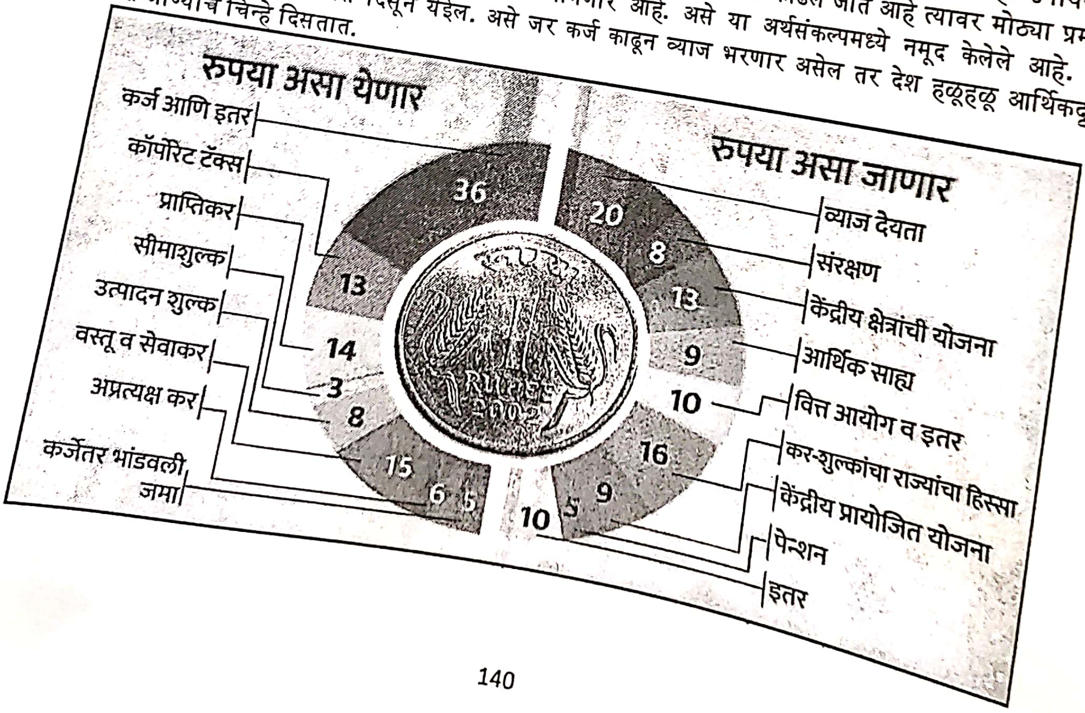

'Journal of Research & Development'
Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal, Impact Factor 5.13, ISSN: 2230-9578, February 2021,
Special Issue11, Volume-2 "Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development"

(224)

या अर्थसंकल्पात सोने-चांदी, स्टीलची भांडी, कृषी उपकरणे, नायलॉनचे कपडे, रंग, तांबे, लोखंड, विमानाचे स्पेअरपार्ट, ड्रायक्लिनिंग, पॉलीस्टरचे कपडे स्वस्त होणार असल्याचे स्पष्ट केले आहे. मोबाईल फोन, तंबाखूजन्य पदार्थ, आयात वाहनांचे पार्टस, एलईडी बल्ब, चप्पल, बूट, मोबाईलचे चार्जर, सफरचंद, सौर इन्वरटर, कबुली चणे महाग होणार आहेत.

या अर्थसंकल्पात कोणतेही प्राप्तिकरात वाढ केलेले नाही. मागील वर्षी जसे आहे त्यानुसार कर भरावे लागणार आहे.

पंतप्रधान श्री. नरेंद्र मोदी केंद्रीय अर्थसंकल्प २०२१-२२ हा **'विकासाचा विश्वास देणारा अर्थसंकल्प'** असे म्हटले आहे. याउलट दैनिक सामना या वृत्तपत्राने **'खिशात नाही आणा, मला बाजीराव म्हणा'** ! असा केंद्रीय अर्थसंकल्प २०२१-२२ चा खिल्ली उडविली आहे. तसेच राहुल गांधी यांनी **'लोकांच्या हातात पैसे देण्याचे सरकार विसरून गेले आहे. मोदी सरकारने आपल्या देशाची मालमत्ता धनाढ्य मित्रांच्या हाती सोपवण्याची योजना आखली आहे'** असे मत व्यक्त केले आहे. उद्योगपती व व्यापारी यांनी त्यांच्या बाजूने अर्थसंकल्प सादर केल्यामुळे त्यांनी यावर्षीच्या अर्थसंकल्पाचे स्वागत केले असल्याचे विविध वृत्तपत्रातील त्यांनी दिलेल्या अभिप्रायातून निदर्शनास येते.

निष्कर्ष :

केंद्रीय अर्थसंकल्प २०२१-२२ पाहता पेपरलेस किंवा डिजिटल अर्थसंकल्प म्हणून सादर करुन जो कागदाचा खर्च वाचवले आहे तेच सर्वात मोठे वैशिष्ट्य आहे. उपरोक्त महसूल तुटीच्या बाबत मागील तीन वर्षाचा आढावा घेतला असता या देशाला कमीतकमी खर्च व विना खर्च सरकारचे योजना कसे राबविले जावे याचे एक उदाहरण असल्याचे पेपरलेस किंवा डिजिटल अर्थसंकल्प माध्यमातून दिसून येते. केंद्र सरकारने अशा प्रकारचे प्रयोग मोठ्या प्रमाणात राबवावे यातून मोठ्या प्रमाणात आर्थिक बचत होते. बचत झालेला पैसा सामान्य माणसाच्या विविध आवश्यक योजनेसाठी वापरता येऊ शकतो. केंद्रीय अर्थसंकल्प २०२१-२२ हा सर्व सामन्य नागरिकाच्या दृष्टीने पाहता त्याचा फायद्याच्या दृष्टीने एकच आहे ते म्हणजे त्याला रु. २, ५०, ०००/- उत्पनावर कोणतेही कर भरावे लागणार नाही. याशिवाय जे वस्तू स्वस्त किंवा महाग झाले आहेत ते प्रत्येक नागरिकाला सोसावे लागणार आहे. एकंदरीत केंद्रीय अर्थसंकल्प भारतीय संविधानाच्या कलम ११२ अन्वये 'वार्षिक आर्थिक लेखाजोखा' म्हणून सादर करणेबाबत घटनात्मक तरतूद केले असल्याने भारतीय जनतेला देशाचा आर्थिकदृष्ट्या कारभार कसे चालू आहे याची माहिती होणे आवश्यक आहे. अंतिमत: अर्थसंकल्प हा प्रत्येक नागरिकाचा तो दैनंदिन जीवनाचा एक अविभाज्य भाग आहे.

शिफारस(Recommendations) :

जसे आपल्या घराचे कोणतेही कर्ज असो तथा वैयक्तिक जीवनात आपण कोणाचेही उसने पैसे किंवा कर्ज घेतले तर सदर पैसे किंवा कर्ज फेडण्यासाठी आपण आटोकाट प्रयत्न करतो. आपण कर्जमुक्त होणेसाठी जीवनातील काही वेळ तथा काळ घालवतो तसाच प्रयत्न केंद्र शासनाने देशासाठी करावा जेणेकरून देश कर्जमुक्त होईल आणि देश पुढील काळात स्वयंपूर्ण होऊन जगात स्वाभिमानाने आपल्या देशाचे तिरंगा कायमस्वरूपी फडकत राहिल. असे माझ्या वरील संशोधकीय अभ्यासातून शिफारस करत आहे.

संदर्भ :

१) अर्थसंकल्प विधेयक २०२१-२२
२) https://www.indiabudget.gov.in/ date 10.02.2021 time 9.30 p.m.
३) दि. २ फेब्रुवारी २०२१ रोजी प्रकाशित दैनिक सामना वृत्तपत्र
४) दि. २ फेब्रुवारी २०२१ रोजी प्रकाशित दैनिक सकाळ वृत्तपत्र
५) दि. २ फेब्रुवारी २०२१ रोजी प्रकाशित दैनिक लोकसत्ता वृत्तपत्र
६) दि. २ फेब्रुवारी २०२१ रोजी प्रकाशित दैनिक पुढारी वृत्तपत्र
७) दि. २ फेब्रुवारी २०२१ रोजी प्रकाशित दैनिक पुण्यनगरी वृत्तपत्र
८) दि. २ फेब्रुवारी २०२१ रोजी प्रकाशित दैनिक दिव्यमराठी वृत्तपत्र

Scanned with OKEN Scanner

Hindustani Education Society, Ausa's

SHARADCHANDRA MAHAVIDYALAYA, SHIRADHON

Tq. Kallam Dist: Osmanabad (Maharashtra) Pin Code: 413528

NAAC Accredited With 'B' Grade

Affiliated to

Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad

One Day Multidisciplinary International e-Conference

On

"Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change and Sustainable Development"

CERTIFICATE

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Ms गोवर्धन कृष्णाहरी दिकोंडा of सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग कला व वाणिज्य महाविद्यालय, माढाता.माढा, जि. सोलापूर has participated in One Day Multidisciplinary International e-Conference on *"Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development"* organized by the Dept. of Geography and IQAC Cell of Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon on 25th February 2021, in Virtual mode.

He/She has presented a research paper entitled पेपरलेस अर्थसंकल्प २०२१ – एक संशोधकीय अभ्यास

Convener	Co-Convener	Organising Secretary	Co-Organising Secretary	Chief Organizing Secretary
Dr. M. B. Shirmale	Dr. Shakeeluddin Khazi	Dr. A. I. Shaikh	Dr. S. A. Chaus	Dr. Birajdar Govind Dattopant
Dept. Of Geography	IQAC Co-Ordinator	Head Dept. Of Geography	Vice-Principal	Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon	Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon	Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon	Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon	Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon.

Issue of Certificate-25/02/2021

224

ISSN - 2348-2397
APPROVED UGC CARE
UUS

SHODH SARITA

SHODH SARITA
Vol. 7, Issue 28, October-December, 2020
Page Nos. 6-9

AN INTERNATIONAL BILINGUAL PEER REVIEWED REFEREED RESEARCH JOURNAL

POPULAR CULTURE IN CONTEMPORARY AMERICAN LITERATURE : AN INDIAN PERSPECTIVE

Dr. Rajguru Santosh Pundalik*

ABSTRACT

Multiculturalism is an ideal perspective to view the diverse American society. It celebrates not only the various color and culture of race, but the more important celebrate color consciousness. What called as American culture is, what emerges to every race consciousness about their own culture and identity, about their unique existence. One of the ways to understand American multiculturalism is by watching its mass cultural product that is American films. This paper is going to study about how American films picture cultural relation, represent cultural values unfortunately at the same time, and labelize cultural stereotypes. Spectators of American films are invited to watch and observe the aspects while they are building their image about how Indian, European, African or other minority groups in America view each other. Looking at this matter, delivering and discussing materials about American multiculturalism in American society meet its great challenge for film as the most consumed medium for cultural learners may show many cultural stereotypes, the stereotypes that may lead into seeds of cultural prejudice.

Keywords : Multiculturalism, Stereotypes, Films, Self & other, Racial etc.

Introduction :

Reading American society in a lot of ways is similar to readingia multi complex pluralism, consisting not only multi ethnic immigrants, but also multicultural forms. These various ethnic groups become the source of American academic discussion and inspire the making of its art. American movie is also one of them. For American curio user, in fact, movie is the easiest way to know the diverse American society. Not always in the sense of generalizing, yet what they know is what they see through movies. However, how American movie depict the image of their reality are not always in a just and equal portion.

Concept of Self and Otherness :

Before discussing further about racial relation in American fictitious world of film, it should be underlined how their relation in real American life since what depicted in film, though can not be generalized, and reflects the society where the film is made. Race and racism in fact is an intimate component throughout American history, so closed that it has penetrated in every aspect such as economic, politic, social, and cultural autistics. Race becomes a social construction which the stigma of non white as subordinate layer. Peter I.R. gives comments that in race-conscious society like America those who are coloured (as opposed to 'white') have generally been put in inferior positions and treated accordingly. He furthermore says that: In almost every American town, there has long been a close connection between the tasks people perform and the place in which they live, and the colour of their skin. Menial work disproportionately the province of 'colored' citizens, shabbier neighborhoods their principal domain. White people have tended to have a greater percentage of better and more varied jobs and, in many instances, finer homes in better neighborhoods (1997,12). The picture of such relationship is constructed socially based on philosophical ideas of "they" and "we", "inner" and outer" group, that mostly created by American values

*Professor & Head - Department of English, Rayat Shikshan Sanstha's, Arts and Commerce College, Madha, Solapur.

1941210 BHUPAKASH NANASAHEB 12/02/25

attitudes. Those ideas affect the concept of viewing other minority in diverse cultural community and reveals prejudice and discrimination. Prejudice according to Dale McLemore is an unfavorable attitude toward people because they are members of a particular racial or ethnic group (1983, 108). The rising and declining of one's prejudice can be measured by the extent to which a person accepts stereotypes of traditions, that is a largely belief or set of belief concerning the characteristics of the member of a racial or ethnic group. This society is the source of how American films is created and produced. Filmmakers and their apparatus is part of various cultural lives with its stereotype and prejudice. Aside from its creation process, stratified racist society also influence American film production in which films are produced to fulfill the demand of what the dominant group wants to see.

Racial-Cultural Relation :

Watching and observing the depiction and experience of non white American in the American movies lead to two important aspects that are how non white America is put in the white American society and how filmmaker characterizes them in the frame of racial relation. To elaborate this issue, African American experience in American cinema becomes an interesting topic to be discussed. First of all, to view African American image in the screen can not be separated from how filmmaker and his apparatus define and give meaning to African American itself. The effort to define this ethnic relate with the development and changing of American society, though it refers to the same meaning since American historical background will point to African slavery in 17th -18th century. Plantation remembrance became the main topic and genre of Hollywood filmmaker from 1910s to 1970s. According to Guerrerro (1993,77) the racism and romantic stereotype a la South plantation which become American film issue at that moment was influenced by American novelist and literary men. Therefore, African American is firstly characterized of being weak, docile and dominated by Whites. To present these characters, violence scenes like lynching is very common. The image then is added by psychological dimension of African America as a white woman rapist. Commenting on the new stereotype Gayle (1976, 37) points that "the darkly entertainer and the docile child into insignificance alongside the 'brute Negro' who, out of lust and hatred, presents a clear and present danger to the purity and sanctity of white womanhood and civilized America as well" As a sample of this South plantation stereotype is Birth of a Nation, film directed by D.W.Griffith in 1915. This anti-Black film is still the most controversial in American film history. Birth of a Nation shows clearly diverse stereotype of African American characters which become the market formula of the "plantation school". Apart from the image of weak and loyal African American, it also pictures violence scenes of African American rapist and lynching done by anti-African group Ku Klux Klan. Twenty four years after Birth of a Nation, the depiction of African American changed into 'softer' characterization through the launching of Gone with the Wind (1939). The character of Mammy is constructed as loyal and devoted house a servants who knock down two Yankees to help her white master. This Black mammy became a dominant, not the dominant, representation of black women on American screen. It replaced the depiction of violence and brutality of African American image, but still with the sounding of plantation genre. The era of Birth of a Nation and Gone with the Wind passed as Civil Rights Movement emerged and struggled for fair and true picture of African American depiction on American screen. However the question remains the same, does Hollywood filmmaker really kill their plantation formula? Or do they still keep this subordinate relation of Black and White in the same- but new package- formula? Before answering the question, **Blaxploitation**, which emerged in militant political era signified by the rising of race identity consciousness and the expectation of African American upon the success of **Civil Rights Movement**, inspires Hollywood filmmaker to apply a new strategy in presenting Black and White relation. It is by producing action film genre with ghetto setting and relatively low cost film production. Film like **Do the Right Things** (1989) or **Jungle Fever** (1991) represents anguish and frustration of African American upon their social economic sufferings. These films explore mostly

about American social destruction, fragmenting violence by the availability of cheap guns and cocaine's. The other distinctive feature of this **Blaxploitation** era is the use of **buddy formula.** Just as Laura Mulvey argues that dominant cinema positions and displays the female body as the sexual object of "the look" for the visual pleasure of the male spectator, so it can be argued that dominant American cinema constructs and positions the black image for "the look" of the norm, for the visual and narrative pleasure of white spectator consumer (Guerrero, 128). This form for fulfilling the pleasure of white spectator is by putting African filmic presence in the protective custody of a white lead or co-star. They are presence in conformity with white sensibilities and expectation of what blacks essentially should be. Film like **48 Hr** (1982) presents the Black image being in the protective custody of white authority, as Eddie Murphy plays a convict who is temporarily guarded by a tough cop casting by Nick Nolte to assist in solving a series of crimes. Various **buddy formula** are also revealed in **Lethal Weapon** (1987) which portrays wise restraint of as older black cop (casting by Danny Glover) with risk taking violent action of his younger white partner (casting by Mel Gibson). Other interesting sample of **buddy formula** is Whoopi Goldberg's box office film **Ghost (1990)** which enable her to get Oscar as the best woman supporting character, the credit she got for casting as a mediator to help white American couple. Those films shows that though white character does not demand the black in subordinate role, whites still expect them as their guardian, if not to say that they should serve physically to guard white existence. As social and cultural development grows, the image of African American in Hollywood film also changes continuously. There are instances when characters just happen to be black and are not cast in black roles/stereotype. Actors such as Denzel Washington, Morgan Freeman, Halle Berry or Angela Bassett have been in films where their race is not a focus. Some of these films include **The Pelican Brief, The Swashank Redemption, Golden Eye** (James Bond's sequel), etc. The Black character presence in American film is looked upon as even more favorable by American moviegoers. The depiction of non white in American films also portrays Hispanics/Latinos in Hollywood magic formula. Depicting usually as a criminal, if not low income group of people, Hispanics are drawn as [illegible] talkers who hard to adapt with English standard accent. In film **Spanglish** (2004) the character of Flor (casting by Paz Vega) who happens to be Mexican, serve as a house servant for white American family. Though her beautiful seductive appearance and challenging way of thinking almost make her white master attracted, again at the end of the film, she can not be more than "just" a [illegible]. In recent film like Babel (2006) that nominated for Academy Awards winner, Hispanics is also depicted as house servant (casting by Adrianna Barazza) who has to protect his two master's children when they were [illegible] somewhere in the border town dessert after a long [illegible] scenes by U.S police officer. The effort to protect [illegible] people's life is contrasted with the stereotype of Mexican people as being a law breaker and illegal worker in America society. The formula of Mexican as a criminal in American film screen is still applied even [illegible] considered as the most agitative film on [illegible] humanity. Other minority who experience [illegible] fragmenting of Hollywood screen in Babel is Asian. Asian, particularly Japanese, is depicted as workaholic figure and having difficulties in expressing his emotional and feeling even to his own daughter. Yasujiro, the Japanese businessman character in this film is in line with what Hollywood presents Asian male image as [illegible] figure (Mahdzan, par.8). The daughter of Yasujiro, which is casting by Rinko Kikuchi, happens to present [illegible] woman stereotype as a sexually active, exotic and [illegible] to please. Aside from his physical handicapped, this [illegible] mute young girl Chieko sexually seduces the [illegible] detective who investigates his father's business. From [illegible] perspective of stereotyping, this character [illegible] Asian woman image as sexually seductive, even [illegible] she is in her own ethnic community. Hollywood film industry leads to distorted view about people of Arab descent as well. What appears in American films [illegible] character is everything that is anti-Western. The [illegible] Arabs either as being wealthy, religious fundamentalist [illegible] terrorist. Again in Babel, the character of Ahmed (casting by Said Tarchani), a poor Morocco man is accused [illegible]

941210 | [illegible] | BHUI AKASH NANASAHEB | [illegible]

...ing a terrorist and therefore being rudely interrogated by the police. He was accused because the gun he sold to his friend to tend the goats made an American tourist injured. This Arab descent depiction is invariably tied to that of Arab as a terrorist. Furthermore Arab population is portrayed as uncivilized and irrational. The irrationality can be seen in film **The Exorcist** (1973) and **The Mummy** (1999). The first film takes the setting in Iraq where the main character was firstly possessed by an evil, invisible irrational being according to Western way of thinking. In The Mummy, Arab character is described as 'smelly little friend' and 'stinky fellow'. These instances show that many American films picture Arabs as a people opposite to what white Americans perceive their self. However the depiction of racial relation in American films does not always in a negative frame. Film **My Big Fat Greek Wedding** (2002) directed by Joel Zwick shows another perspective on how Greek and WASP America try to understand each other. Though the film talks about white community, there are many scenes in this film which capture the process of cultural assimilation, and also misunderstanding, between Taula Portakalos (Nia Vardalos) and Ian Miller (casting by John Corbett). Miller who wants to marry Greek woman Taula should be able to melt his culture and faith into Greek culture, so that both of them can live happily in their marriage.

Conclusion-

All in all, taking American films as learning materials for understanding Multicultural complex of American life indeed is interesting. It will meet its great challenge especially if racial stereotype become the main focus to view the diversity. In one hand, the diverse racial character will enrich the learners with knowledge of cross cultural understanding. On the other hand, it will attract debate and arguments as the fragmenting of American minorities is not always in good and fair image. Quoting what Ella Shohat and Robert Stam says that film are not simply reflective, they are also experimental grids which national identity can be created, seemingly other non white filmmaker should take control upon their own representation image in American films by taking off the negative stereotype and leaving it behind, by creating more genuine understanding of themselves and others.

References :

1. Braudy, Leo and Marshall Cohen, Film Theory and Criticism. 1999. New York: Oxford University Press
2. Coleman, Robin R.Means. African American Viewers and the Black Situation Comedy. 2000. New York: Garland Publishing, Inc.
3. Elam, Harry S & David Crashner. African American Performance and History.2001.New York: Oxford University Press
4. Gayle Jr, Addison. The Way of the New World, the Black Novel in America. 1976. New York: Anchor Books.
5. Guerrero, Ed. Framing Blackness. 1993. Philadelphia: Temple University Press Lamont, Michele. The Cultural Territories of Race: Black and White Boundaries. 1999. Chicago: The University of Chicago Press.
6. http://mahdzan.com/fairy/papers/asian/asian.htm.Access: October 7, 1007.
7. McLemore, Dale. Racial and Ethnic Relations in America. 1983.
8. Massachusetts: Allyn &Bacon, Inc Rose, Peter I. They and We, Racial and Ethnic Relations in the United States. 1997. : The McGraw-Hills Companis, Inc.
9. Shohat, Ella & Robert Stam. Multiculturalism, Postcolonial and Transnational Media 2003. New Jersey: Rutgers University Press.
10. Sklar, Robert. Movie-Made America: A Cultural History of American Movies. 1975. New York: Random House, Inc.

□□□

ISSN - 2229-3620
APPROVED UGC CARE

SHODH SANCHAR BULLETIN
Vol. 10, Issue 40, October-December, 2020
Page Nos. 44-4[illegible]

AN INTERNATIONAL BILINGUAL PEER REVIEWED REFEREED RESEARCH JOURNAL

TRANSNATIONAL FEMINISM - LITERATURE, THEORY AND PRACTICE : AN OVERVIEW

Dr. S.P. Raj[illegible]*

ABSTRACT

Transnational feminism is the movement for social, political, and economic equality of women across [illegible] boundaries. Such an approach underscores the powerful opportunities associated with the development of new forms of international alliances and networks for the emancipation of women worldwide and the empowering consequences that can occur when, as predicted in the poem above, "sleeping women now awake and move." It also, however, [illegible] the challenges to unity that arise from such forces as economic globalization, neocolonialism, and racism. It [illegible] for unity out of distinct differences that poses one of the greatest challenges for transnational feminism.

Keywords : Transnational, Concerns, Gender, Human Rights, Tension, Feminism

Introduction –

"The mountain moving day is coming
I say so yet others doubt it . . .
All sleeping women now awake and move
All sleeping women now awake and move."
Excerpt from "Mountain Moving Day" by Yosano Akiko

Transnational Feminism is a female literary tradition originating in the West, however, presents the threat of homogenizing the woman in a global context, in which First World theorists assume a shared sisterhood with women across the world. This hegemonic assumption disregards the personal, cultural, national and international realities of an enormous body of women globally. Whether it is from a Eurocentric desire to silence the exotic other or a pedagogical process of focusing on dominant cultures, the Western feminist frameworks have essentially left out the non-white women who are burdened with colonial and diasporic legacies. For example, in 'A Room of One's Own' (1929), Virginia Woolf draws her conclusions by comparing men and women's literary traditions in fictional academic institutions in typical British settings. From her and her contemporaries, it is ambitious to hope for a glimpse of the reality of women anywhere away from th[illegible] setting, but the theories perpetuated by her a[illegible] accumulates to form a theoretical and literary he[illegible] onto the Other woman. Likewise, American second-wave feminist Kate Millet challenges the tyranny of d[illegible] sexual stereotypes in Sexual Politics (1968), by closely analyzing the patriarchal bias in literary production [illegible] by exposing the male-dominated culture that pr[illegible] literary works degrading to women. She basically discusses the grievances suffered by the woman writer in general, assuming a universal role in her examples and overlooking the woman outside the American [illegible]. Similarly, Betty Friedan is also highly credited for addressing the widespread unhappiness [illegible] financially sound housewives in America during the 1950s and 60s. She challenges the female's sol[illegible] purpose and emphasizes the importance of a ca[illegible]. Her conclusions are also based on research done on American households of a certain class, grossly excluding women not only from other geographical locations, but also from a wide range of economic classes. The list can be stretched much longer but it is clear that the non-white woman has not only been othered by p[illegible] traditions. They have also been othered by the [illegible]

*Professor & Head, Department of English, Arts and Commerce College, Madha, Dist - Solapur

1941210 | BHUPAKASH NANASAHEB | 12[illegible]

woman's literary traditions.

In many ways, transnational feminism – under the post-feminism phase – is a response to the global feminist frameworks: it seeks to examine the curious interrelationships of culture, race, geography and history that intersect with the political, social and economic factors of influence, and looks at where gender fits in it. I intend to examine the paradigms of feminism that highlight the differences between international and transnational concepts. This paper will explore the shortcomings of global or international frameworks in capturing the realities and experiences of the othered woman – more specifically, in the greater Indian continent. Since these frameworks are trying to account for lives of women living in different places and because literature is widely acknowledged as reflections of human behavior and society, it is advantageous to use literary fiction as means to analyze ideological and theoretical assumptions. Women writers of the greater Indian continent are steadily establishing a strong foothold in the international arena of literature. They reflect not only the women's struggle against an ingrained patriarchy, but also against the residue of colonial oppression, trauma of war, poverty, mass migration, loss of the homeland, nostalgia and against other forms of global hegemonies.

Transnational feminism was articulated in the early 1990s within the interdisciplinary spaces of the US academy. It emerged out of its authors' engagement with the particular terrain of race, gender, and class in the United States. Place was important to transnational feminist scholars. Their understanding of place is parallel to developments in radical and feminist geography. It refers to both a contemporary feminist paradigm and the corresponding activist movement. Both the theories and activist practices are concerned with how globalization and capitalism affect people across nations, races, genders, classes, and sexualities. The term transnational is reaction and the rejection of terms like "international" and "global" feminism. Transnational feminists believe that the term "international" puts more emphasis on nation-states as distinct entities, and that "global" speaks to liberal feminist theories on "global sisterhood" that ignore Third World women and women of color's perspectives on gender inequality and other problems globalization inherently brings.

India : Bekaouf Azadi (Freedom Without Fear) for Women-

"The global upswing in gender violence (including sexual violence and domestic violence) and misogynistic rape culture ought then to be traced at least in part to the imperatives of global capitalism and imperialism and their local agents to justify an increased burden of social reproduction for women, the availability of women from the former colonies as pliant labor, and rape as a weapon against people's movements resisting primitive accumulation.... It is no coincidence that perpetrators of gender violence find powerful advocates (not just in India but across the world) in the misogynistic and rape culture statements by the custodians of the political, religious, and law-and-order institutions." (16th December –Nirbhaya Incident) **Nivedita Menon**

Canada : Idle No More-

The Idle No More (INM) movement seeks to make Canada accountable for five centuries of abuse and exploitation of First Nations peoples in Canada and for denial of their nations' sovereignty. Four indigenous and non-indigenous women—Jessica Gordon, Sylvia McAdam, Sheelah McLean, and Nina Wilson, all from Saskatchewan—founded the grassroots protest organization in October 2012. It was a response to the Canadian state which developed a plan for extracting $650 billion worth of natural resources, primarily oil, water, and natural gas from First Nations' peoples lands to sell and trade in the open market without consultation with the owners of those lands.

These two movements are not directly connected, yet we see a somewhat similar strategy by women to speak directly and forcefully to the state. They are sending a message that the violence of neo-liberalism—gender, class, or indigeneity—will no longer remain uncontested. Transnational feminist practice is involved in activist movements across the globe that work together to understand the role of gender, the state, race, class, and sexuality in critiquing and resisting structures of patriarchal, capitalist power.

Origin and Development of Transnational Feminism-

According to Valentine Moghadam "women have

worked together across borders since at least the mid-1800s. What is now called first wave feminism started in the early twentieth century in the West with a focus on women's suffrage. During World War II, the United States government gave women jobs because the war had caused a national shortage of labor. Starting in the 1960s in the United States, second wave feminism emerged, defined by women's organization around "equal right to education, employment, and equal pay for equal work, and on sexual and reproductive rights." The UN Decade for Women of 1976-1985, and the following four UN conferences on women between 1975 and 1995 were essential in creating transnational feminist networks and putting feminism on a global agenda. However starting in the 1980s there was a separation between Western feminists and Third World feminists. This occurred largely because Western feminists largely subscribed to liberal feminist perspectives, which focused on the common patriarchal oppressor of women, defined by its confining women to the household and traditional work. Liberal feminists propose that women break this oppression by leaving their traditional roles in the household, becoming educated, and entering the labor force. Women in the global South often felt that Western feminism did not represent them and align with their struggles. They felt that Western feminism was ethnocentric and assumed all women had similar situations. Scholars like Chandra Talpade Mohanty play an integral role in articulating concerns about Western feminism's failure to account for non-Western subjects. She critiques feminism during this time period to be more inclusive of intersectional struggles, identifying that feminism and inequalities are not linear, and the idea of female being a basis of shared oppression invisibilized the individual within their specific context and time.

Theory –

"Transnational Feminism" was first used by Inderpal Grewal and Caren Kaplan in 1994 in their seminal text Scattered Hegemonies: Post-modernity and Transnational Feminist Practices, which situated transnational feminism among other theories of feminism, modernity, and post-modernity. Soon after, M. Alexander and Chandra Mohanty published Feminist Genealogies, Colonial Legacies, Democratic Futures in 1997, a book important in formulating transnational feminist canon. They talk about "feminist democracies" as ways for activists to imagine non-hegemonic futures.

The practice of transnational feminism networks, in which feminists started exchanging ideas and collaborating across nation-state borders, originated from the United Nations conferences in the 1970s. In 1975 the 'United Nations Decade of Women' began with the United Nations declaration of an 'International Women's Year'. This ushered in a decade of conferences that would continue to the present. Important events during this period included conferences in Mexico City (1975), Copenhagen (1980), Nairobi (1985), and Beijing in 1995. These conferences and others facilitated the contact of feminists from all over the globe, allowing for discussions to occur that transcended borders. While so called "western feminists", a term for feminists that were "US-based white, class-privileged women" had dominated the women's rights movement, when women from other parts of the globe were brought in, they began criticizing this type of women's rights for assuming all women had the same experiences, and not considering the impact of factors such as race, state, economic status had on their lives.

Transnational feminist theories seek to destabilize liberal feminist assumptions that Third World women face the same type of oppression as First World women. In their seminal text Scattered Hegemonies: Postmodernity and Transnational Feminist Practices, the authors Inderpal Grewal and Caren Kaplan speak of transnational feminist theory as one that critiques modernity through the lens of feminist theory. This articulation of feminist theory is a revision to the field of postmodernism, which the authors argue is powerful in its critique of modern global capitalism, but inadequate because it does not explore gender or reflect on the consequences of theorizing with a Western background. Without paying attention to how colonial histories and global capital flows allow for different cultures to influence and change each other, postmodernist theorists portray non-Western cultures as essentially different from and marginal to Western cultures. Postmodernity does not exemplify the realities of transnational feminism and its relation to the global south, Mohanty states

postmodernist critique that is skeptical of a systematic analysis of institutionalized power and of decolonizing methodologies that center marginalized experience in struggles for justice is seriously off the mark". In order for activists around the world to collaborate, they need a theory that both creates solidarity among women all over the globe and recognizes difference. This involves challenging how people from different cultures understand what being a woman is and can be.

Development Alternatives with Women for a New Era (DAWN), a network of feminist scholars, researchers, and activists from the global South. Founded in 1984 during the preparations for the UN's Third World Conference on Women, held in Nairobi in 1985, DAWN has been working for economic and gender justice and sustainable and democratic development, as well as providing a forum for feminist research, analysis, and advocacy on global issue.

Concerns of Transnational Feminism - There are a number of concerns that many transnational feminists focus on. Issues of gender, imperialism, colonialism, economics, human rights, race, and **nationalism** encompass many areas of concern.

Gender- Transnational feminisms examine how powers of colonialism, modernity, post-modernity, and globalization construct gender norms, or normative conceptions of masculinity and femininity among the subaltern, Third World, and colonized. Second-wave feminism in the 1980s started to explore gender instead of sex as a category of distinction between people. With a recognition that biology can identify differences between people, feminists focused on the system of gender norms as an ongoing, changeable process that shaped people's lives and behaviors. This production of critique was largely used in the Global North and is a liberal feminist ideology. Though it did not broaden the discussion of workplace discrimination and reproductive rights for heterosexual female identified people of the first world, this wave were exclusionary of Third World Feminist and the global south. Second wave feminism rejected critic of inequalities due to class, race, sex, socioeconomic status, legal status, age, ability and religion. With global capitalism causing more people to migrate away from their homes in search of jobs, migration has affected genders unequally, and is thus a key concern in transnational feminisms and feminist economics. Women currently account for roughly half of long-distance migration, and overwhelmingly marginalized women of color bear the burden of global capitalism.

Human Rights – Feminists argue that human rights tend also to reinforce power imbalances, giving marginalized people the false assumption that they have rights. In reality these kinds of rights often work more greatly in favor of those already with power, and furthermore that nation-states that already do not care to follow human rights declarations have no incentive to protect women's rights.

Race - Race is a very relevant area of study for transnational feminism as it is concerned with cross-cultural interactions, histories, and migrations. Race plays an important role in shaping not only historical interactions between groups, but also present day migrations. Race also plays an important role in many transnational interactions shaping conceptions of cultures and groups of people. Race is a key component in transnational feminism, race and ethnicity contribute to the complexities of why globalization and neoliberal agendas are imposed on certain groups (colonized; read: marginalized groups) over others (colonizer; read: imperial elitist).

Levels of Transnational Feminist Movements –

We can explore various complementary levels at which transnational feminist movements engage in social change processes often intersecting with one another. Some transnational feminist networks engage with powerful hegemonic institutions such as the UN, within a global development policy framework. Others operate in national or regional activist movement settings using postcolonial, political economy, poststructuralist, and decolonial analytical frameworks, and participating in wider social justice movements. Still others work within institutions at the international, regional, national, and local levels. Alliance building is discussed here as a key aspect of transnational feminst praxis.

Tensions within Transnational Feminist Movements -

As outlined earlier, praxis is key to transnational feminist theory and knowledge building. One of the cornerstones of feminist praxis is reflexivity—speaking,

learning, and engaging in critical ... knowledge; and working towards change from the standpoint of personal and collective experiences. Given the different positionalities, experiences, and forms of knowledge that our discussion of the chapters suggests so far, it is not surprising that there are internal tensions within transnational feminist movements, particularly in relation to the challenges of building solidarity across differences.

Conclusion -

I reiterate that 'Transnational Feminist Practice' in literature is not a new concept. Its origins were forged in postcolonial movements, but it is only in the postmodern recent times that feminists are recognizing its magnitude and mobilizing around it. While formulating their ideas to endorse transnational articulation of feminist expression, Grewal and Kaplan were searching for ways to deepen the analysis of gender in relation to multiple issues that affect women's lives. This paper attempts to lay out only a few of the abundant issues shaping the realities of women living in diverse locations. The challenges faced by transnational feminist tradition in the literary academia lies in combating the hegemonic discourses of representation. Whether it is a completely Western representation or a mediated one, feminists must be cautious of its production and of the power relations between the key concepts enforcing it. This is why broad-spectrum theoretical frameworks cannot fully account for the lives that are self-presented. In order to explain narratives produced by women under transnational light, feminists must be open to the idea of theoretical overlap and selective borrowing from existing dominant frameworks.

References :

1. Alvarez, Sonia (2000). "Translating the Global Effects of Transnational Organizing on Local Feminist Discourses and Practices in Latin America." Meridians 1, no. 1.
2. Akiko, Yosano (2014-01-07). River of Stars: Selected Poems of Yosano Akiko. Shambhala Publications. ISBN9780834829336
3. Bekhauf Azaadi Campaign. (2013). "Why the ... Kractivist, accessible at http://... press.com/2013/02/04/why-the-govts-ordinance-is-an-eyewashand-a-mockery-of-the-justice-verma-recommendations/.
4. Brenner, Johanna. (2003). "Transnational Feminism and the Struggle for Global Justice." New Politics 9, no. 2: 78-87. Colorlines, accessible at http://colorlines.com/.
5. Desai Manisha. "Transnational Solidarity: Women's Activism and Globalization." Linking Local Struggles and Transnational Politics, edited by Nancy Naples and Manisha Desai ... Routledge, pp. 15-33.
6. See DAWN's Web site, www.dawnnet.org
7. Friedan, Betty. The Feminine Mystique. New York: Norton, 2001.
8. Grewal, Inderpal, and Caren Kaplan. "Postcolonial Studies and Transnational Feminist Practices." Jouvert 5.1 (2000): 4-7.
9. Menon, Nivedita. (2013). "Capitalism, Sexual Violence, and Sexism: Kavita Krishnan." Kafila, May 23, accessible at http://kafila.org/2013/05/23/capitalism-sexual-violence-and-sexism-kavita-krishnan.
10. Mohanty, Chandra Talpade. (2013). "Transnational Feminist Crossings: On Neoliberalism and Radical Critique." Signs: Journal of Women in Culture and Society ... 967-991.
11. Moghadam, Valentine. (2013). Globalization and Social Movements, 2d ed. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
12. ——2005. Globalizing Women: Transnational Feminist Networks. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
13. Edited by Rawwida Baksh and Wendy Harcourt. 'The Oxford Handbook of Transnational Feminist Movements', Oxford University Press, 2015.
14. Woolf, Virginia. A Room of One's Own. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1989.

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Vidyawarta®

Issue-36, Vol-11 Oct to Dec 2020

Peer Reviewed International Referred Research Journal

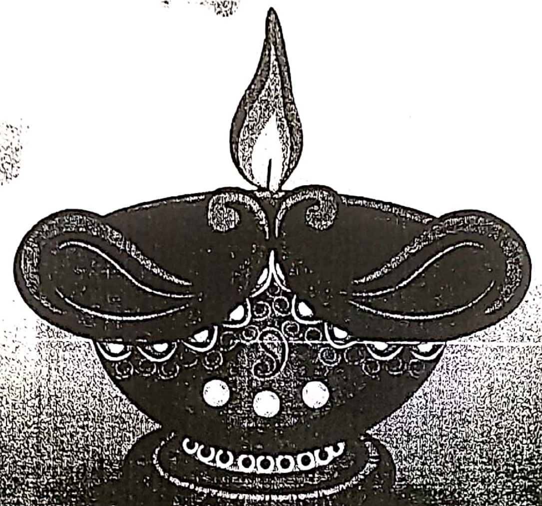

Editor
Dr.Bapu G.Gholap

Editorial Board & review Committee

- **Chief Editor**
Dr Gholap Bapu Ganpat
Parli_Vaijnath,Dist. Beed Pin-431515 (Maharashtra)
9850203295, 7588057695
vidyawarta@gmail.com

- **M.Saleem**
saren Ghulam street
Fatehgarh Sialkot city
Pakistan. Phone Nr. 0092 3007134022
saleem.1938@hotmail.com

- **Dr.Momin Mujtaba**
Faculty Member,Dept. of Business Admin.
Prince Salman Bin AbdulAziz University
Ministry of Higher Education,Kingdom of Saudi Arabia, Tel No.: +966-17862370 Extn. 1122

- **N.Nagendrakumar**
115/478, Campus road,
Konesapuri, Nilaveli (Postal code-31010),
Trincomalee, Sri Lanka
nagendrakumarn@esn.ac.lk

- **Dr. Vikas Sudam Padalkar**
vikaspadalkar@gmail.com
Cell. +91 98908 13228 (India),
+ 81 90969 83228 (Japan)

- **Dr. Wankhede Umakant**
Navgan College, Parli –v Dist. Beed
Pin 431126 Maharashtra
Mobi.9421336952
umakantwankhede@rediffmail.com

- **Dr. Basantani Vinita**
B-2/8, Sukhwani Paradise,
Behind Hotel Ganesh, Pimpri,
Pune-17 Cell: 09405429484,

- **Dr. Bharat Upadhya**
Post.Warnanagar, Tq.Panhala,
Dist.Kolhapur-4316113
Mobi.7588266926

- **Jubraj Khamari**
AT/PO - Sarkanda, P.S./Block - Sohela
Via/Dist. - Bargarh, Pin - 768028 (Orissa)
Mob. No. – 09827983437
jubrajkhamari@gmail.com

- **Krupa Sophia Livingston**
289/55, Vasanthapuram,
ICMC, Chinna Thirupathy Post,
Salem- 636008 +919655554464
davidswbts@gmail.com

- **Dr. Wagh Anand**
Dept. Of Lifelong Learning and Extension
Dr B A M U Aurangabad pin 431004
Mobi. 9545778985
wagh.anand915@gmail.com

- **Dr. Ambhore Shankar**
Jalna,Maharashtra
shankar296@gmai.com
Mobi.9422215556

- **Dr. Ashish Kumar**
A-2/157, Sector-3, Rohini, Delhi -110085
Ph.no: 09811055359

- **Prof. Surwade Yogesh**
Dept. Of Library, Dr B A M U Aurangabad , Pin 431004
Cell No: +919860758499
yogeshps85@gmai.com

- **Dr.Deepak Vishwasrao Patil,**
At.Post.Saundhane, Near
Kalavishwa Computer, Tq.Dist.Dhule-424002.
Mobi. 9923811609
patildipak22583@gmail.com

- **Dr.Vidhya.M.Patwari**
Vanshree Nagar,Behind Hotel
Dawat, Mantha Road, Jalna-431203
Mobi.9422479302
patwarivm@rediffmail.com

- **Dr.Varma Anju**
Assistant Professor, Dept. of Education,
Sikkim University 6th Mile, Samdur Tadong-737102
GANGTOK - Sikkim, (M.8001605914)
anjuverma2009@rediffmail.com

- **Dr.Pramod Bhagwan Padwal**
Associate Professor,Department of Marathi
Banaras Hindu University,
Varanasi-221005.(Uttar Pradesh)
Mobi. 9450533466
pbpadwal@gmail.com

167

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Oct. To Dec. 2020
Issue-36, Vol-11

010

INDEX

01) Effect of COVID-19 on Economy in India
Dr. B. V. Halmandage, Vasantnagaar ||14

02) AGRICULTURAL PRODUCTIVITY OF RABI MAIZE IN KOLHAPUR DISTRICT: ...
Dr. J. M. Palkar, District – Solapur ||20

03) A Geographical study of Population growth and trends in Akola city
Dr. Patil B. T., Mukhed ||23

04) INDIAN JUDICIAL SYSTEM AND CORRUPTION
Dr. Pushpanjali, Jharkhand ||26

05) A STUDY ON THE ONLINE SECURITY AND ITS IMPORTANCE FOR E-COMMERCE ...
Dr.Sidharth S. Jadhav & Mr. SAIF AL KHADER SALEH AL ALI, Aurangabad ||30

06) Skill development, employment opportunities And Indian Economy
Dr.Shankar Laxman Sawargaonkar, Dist.Beed ||36

07) EFFECT ON INTAKE OF ALCOHOL NIOTINE COCAINE AND MARIJUANAON HEALTH
Urmila Kumari, Rohtas ||39

08) आधुनिक व्यवस्थेत बंजारा समाजाचे स्थान
डॉ. साहेब गुलाबराव राठोड, जि. परभणी ||43

09) मराठा आरक्षण : एक न्याय्य मागणी
डॉ. राजेंद्र शेजुळ, औरंगाबाद ||45

10) संत साहित्यातील जीवनमूल्ये
प्रा.डॉ. श्याम नेरकर, परळी वै. ||50

11) स्त्रीवाद का सैद्धान्तिक परिदृश्य
डॉ. शिल्पी गुप्ता, नोएडा, उत्तर प्रदेश ||53

12) जैन प्रतिमाओं का ऐतिहासिक अध्ययन
डॉ० दिलीप कुमार मिश्रा, गोंडा (उ०प्र०) ||57

168

References:

1. Monika Chaudhary, P. R. Sodani, Shankar Das - August 11, 2020 Effect of COVID-19 on Economy in India – Journal of Health Management

2. Bloom, E., Wit, V. d., Jose, M. J.-S. (2005). Potential economic impact of an Avian Flu Pandemic on Asia. Asian Development Bank

3. Economic Survey. (2020). Key indicators. Government of India. Chapter 5. Government of India.

4. Godman Sachs. (2020). Goldman Sachs estimates India's GDP growth rate at 1.6%, predicts RBI will reduce interest rates by another 50 basis points

5. Jagan Mohan, M. (2020). Travel and tourism industry in India, statistics and facts

6. Jan Saahas Survey. (2020). Lockdown is only the beginning of misery for India's migrant labourers.

7. KPMG. (2020). Coronavirus: India's GDP growth may fall below 3% if lockdown extends, says KPMG report. Business Today

8. Lee, J.-W., Mc Kibbin, J. W. (2004). Estimating the global economic costs of SARS. In Knobler, S., Mahmoud, A., Lemon, S., Mack, A., Sivitz, L., Oberholtzer, K. (Eds.), Learning from SARS: Preparing for the next disease outbreak. Institute of Medicine (US) Forum on Microbial Threats.

9. Martin Karlsson, T. N. (2014, July). The impact of the 1918 Spanish flu epidemic on economic performance in Sweden: An investigation into the consequences of an extraordinary mortality shock. Journal of Health Economics.

□□□

02

AGRICULTURAL PRODUCTIVITY OF RABI MAIZE IN KOLHAPUR DISTRICT: MAHARASHTRA

Dr. J. M. Palkar
Department of Geography,
Arts and Commerce College, Madha,
Taluka – Madha, District – Solapur

****

Introduction:

Now a day's explosively increasing population is one of the foremost challenge facing the world in general and underdeveloped and developed countries in particular. This resulted in food shortage worldwide. Inadequate production of food grain is one of the most important reasons behind food scarcity. Thus there is need to increase the agricultural production especially food grains. There are several ways to enhance the production such as advanced technologies, high yielding varieties of crops, multi crop farming etc. But these techniques further have constraint of physical and climatic conditions, socio-economic constraint, traditional methods of farming etc. due to these constraints regional imbalance in food crop production is seen all over the world. Therefore better planning developmental activities in agricultural practices are required which will help to increase crop productivity in real sense.

The agricultural productivity is considered as very complex and multidimensional concept. However, number of scholars has invented several techniques to compute efficiency in the level of agricultural productivity. Kendall (1939) has suggested a method of determining agricultural efficiency which is based on output per unit area and put forth a

system of ranking co-efficient. He considered the hectare yield of ten leading crops for 48 administrative countries and energy co-efficient on starch equivalent technique for measuring the productivity. In 1964 Sapre and Deshpande modified the ranking co-efficient approach by giving weightage to area under different crops. They had used weighted average ranks instead of simple average ranks.

Key Words: Agricultural Productivity, Agricultural Efficiency, Food Shortage.

The Study Region:

Kolhapur district is the southernmost district of Maharashtra.The Kolhapur district lies between 15°4" and 17°1" North latitudes and 73°4" and 74°4" East longitudes. It is located totally on Panchaganga basin. The average height above mean sea level varies from 390 to 600 metres. The East West extent of the district is about 75 kms and North South it is about 102 kms. The Kolhapur district comprises the area of 7685 sq. km. which is 2.47%of state s area. The district is bounded by Sangli district towards North, Ratnagiri and Sindhudurg towards West and on the South and East it has a common boundary with Karnataka state. For administrative purpose it is divided into 12 tahsils namely from North to South as Shahuwadi, Panhala, Hatkanangale, Shirol, Karveer, Bawada, Kagal. Radhanagari, Bhudargad, Ajra, Gadhinglaj and Chandgad.

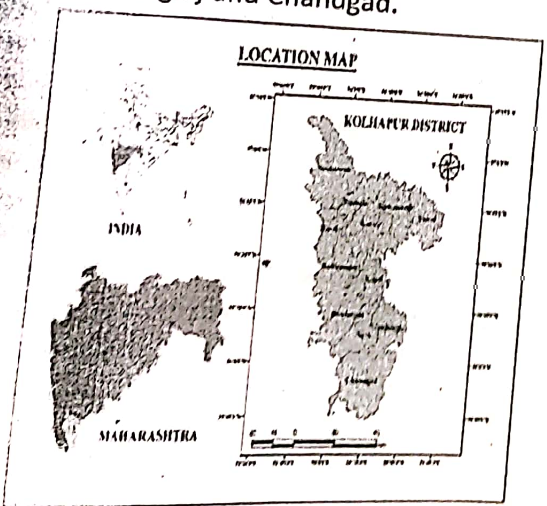

Methodology:

In present study crop productivity is computed for Kolhapur district. Kolhapur district has diversity in local relief, climate, soil and irrigation facilities. The region exhibits both hill ranges towards west and plateau towards eastern side with local undulating sloping. It has affected the distribution of rainfall and temperature. Among several methods of calculating agricultural productivity Kendal's method with some modifications was chosen to compute crop productivity of Kolhapur district. The most popular indicator of land productivity is crop yield. The spatial distribution of productivity for every crop was measured, mapped and interpreted for Kolhapur district. The modified formula for crop productivity is as below:

$$\text{Productivity Index} = \frac{CR}{N}$$

Where,

CR = sum of rank for a crop. N = number of years.

Rabi Maize: -

The maize is popularly used domestically for food, seed, and industrial purposes. Over half of maize is used domestically as livestock fodder. In India the major area of the crop is confined to Gujarat, Rajasthan, Punjab, Haryana, M.P., U.P., H.P., A.P., J&K., Bihar and Sikkim. In the Solapur Condition, maize is a major cereal crop during the Kharif (rainy/summer) season as a rain fed crop. The season starts in June-July and ends with Octomber-November.

Geographical condition:

Maize is a warm weather loving crop. Its cultivation is seen under extremely divergent climatic conditions ranging from tropical to temperate region. The night temperature should not go below 15º C as maize cannot grow below this level. The crop requires an annual rainfall ranging from 600 mm. to 3000 mm. The maize requires bright sunny days for plant growth. Maize needs deep, fertile and well drained soil rich in organic matter though it can be grown in

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318

Vidyawarta®
Peer-Reviewed International Journal

Oct. To Dec. 2020
Issue-36, Vol-11

022

any type of soil ranging from deep, heavy clay to light sandy soil, but the soil must be medium texture with good water holding capacity and pH range does not exceed from 7.5. Maize is grown in both Kharif and Rabi season.

Kolhapur District: Productivity of Rabbi Maize- 1981-2011

Sr.no.	Tahsil	Productivity
1	Hatkangale	5.00
2	Shirol	3.00
3	Panhala	1.25
4	Shauwadi	1.13
5	Radhanagri	0.00
6	Bavada	0.00
7	Karveer	0.00
8	Kagal	0.00
9	Gadhingalaj	0.00
10	Bhudargad	0.00
11	Ajra	0.00
12	Chandgad	0.00

Source: Compiled by Researcher

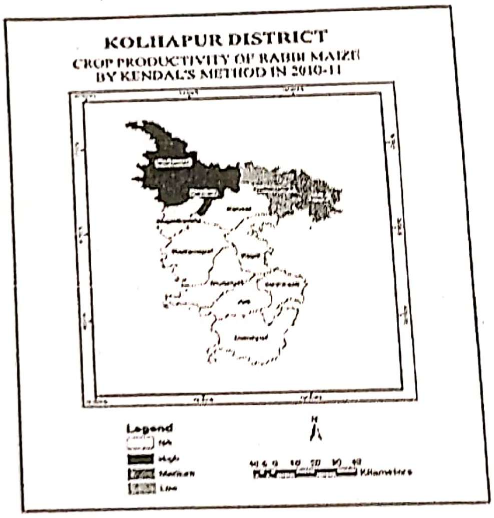

Conclusion:

Above table describes the productivity of rabbi maize in Kolhapur district. Rabbi maize is grown only in four tahsils of Kolhapur district namely Hatkanangale, Shirol, Panhala and Shahuwadi. That means the rabbi maize is grown in the northern part of Kolhapur district. Out of these tahsils Shahuwadi (1.13), and Panhala (1.25) showed highest productivity of rabbi maize whereas the lowest productivity found in Hatkanangale (5.00) tahsil. Shirol tahsil has the moderate productivity for rabbi maize.

References:

1. Bansil, P.C. (1975): "Agricultural Problems Of India" Vikas Publishing House Private Ltd. PP. 61-79.

2. Bhatia, S. S. (1967): Spatial Variation, Changes And Trends In Agricultural Efficiency In U.P. 1953-1963. India Journal Of Agricultural Economics. Vol. 22. No. 1, PP. 66-80.

3. Dayal Edison (1984) : "Agricultural Productivity Of India", A Spatial analysis: Annals Of Association Of American Geographers. Vol. 74, 0.1, Pp.98-120.

4. Dayal. E. (1984): "Agricultural Productivity In India – A Spatial Analysis". PP. 27- 38.

5. Dube, R.S. (1984): "Agricultural Productivity In Madhya Pradesh", Annals Of The National Association Of Geographers, India, Vol. 4, No.2, Pp.13-10

6. Hussian, M. (1976): "A New Approach To The Agricultural Productivity Regions Of The Sutlej-Ganga Plains Of India" Geographical Review Of India, Vol. 36, PP. 230-236.

7. Hussian, M. (1979): "Agricultural Geography", Delhi, Inter-India Publications, Pp.62-63 And 66.

8. Kendal, M.G.W. (1967): The Geographical Distribution Of Crop Productivity In England, Spatial Analysis: A Reader In Statistical Geography. Ed. Barry And Marbel, PP. 387-406.

□□□

Scanned with OKEN Scanner

Agricultural Productivity Of Summer Rice In Kolhapur District: Maharashtra

Dr. J. M. Paikar
Department of Geography, Arts and Commerce College, Madha,
Taluka – Madha. District – Solapur, 413209,
jayvai2006@gmail.com

Introduction:

Now a day's explosively increasing population is one of the foremost challenge facing the world in general and underdeveloped and developed countries in particular. This resulted in food shortage worldwide. Inadequate production of food grain is one of the most important reasons behind food scarcity. Thus there is need to increase the agricultural production especially food grains. There are several ways to enhance the production such as advanced technologies, high yielding varieties of crops, multi crop farming etc. But these techniques further have constraint of physical and climatic conditions, socio-economic constraint, traditional methods of farming etc. due to these constraints regional imbalance in food crop production is seen all over the world. Therefore better planning developmental activities in agricultural practices are required which will help to increase crop productivity in real sense.

The agricultural productivity is considered as very complex and multidimensional concept. However, number of scholars has invented several techniques to compute efficiency in the level of agricultural productivity. Kendall (1939) has suggested a method of determining agricultural efficiency which is based on output per unit area and put forth a system of ranking co-efficient. He considered the hectare yield of ten leading crops for 48 administrative countries and energy co-efficient on starch equivalent technique for measuring the productivity. In 1964 Sapre and Deshpande modified the ranking co-efficient approach by giving weightage to area under different crops. They had used weighted average ranks instead of simple average ranks.

Key Words: Agricultural Productivity, Agricultural Efficiency, Food Shortage.

The Study Region:

Kolhapur district is the southernmost district of Maharashtra.The Kolhapur district lies between 15°4'' and 17°1'' North latitudes and 73°4'' and 74°4'' East longitudes. It is located totally on Panchaganga basin. The average height above mean sea level varies from 390 to 600 metres. The East West extent of the district is about 75 kms and North South it is about 102 kms. The Kolhapur district comprises the area of 7685 sq. km. which is 2.47%of state"s area. The district is bounded by Sangli district towards North, Ratnagiri and Sindhudurg towards West and on the South and East it has a common boundary with Karnataka state. For administrative purpose it is divided into 12 tahsils namely from North to South as Shahuwadi, Panhala, Hatkanangale, Shirol, Karveer, Bawada, Kagal. Radhanagari, Bhudargad, Ajra, Gadhinglaj and Chandgad.

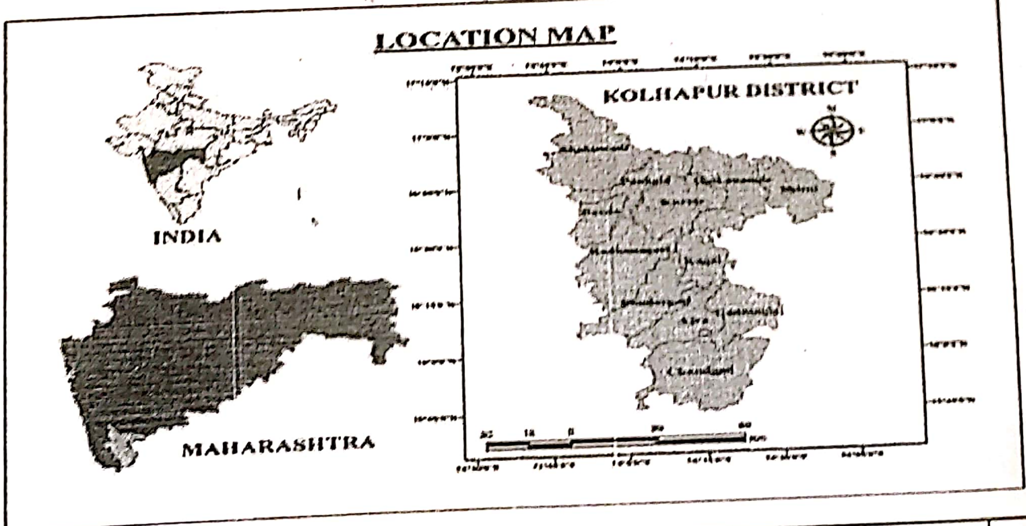

(162)

Methodology:

In present study crop productivity is computed for Kolhapur district. Kolhapur district has diversity in local relief, climate, soil and irrigation facilities. The region exhibits both hill ranges towards west and plateau towards eastern side with local undulating sloping. It has affected the distribution of rainfall and temperature. Among several methods of calculating agricultural productivity Kendal's method with some modifications was chosen to compute crop productivity of Kolhapur district. The most popular indicator of land productivity is crop yield. The spatial distribution of productivity for every crop was measured, mapped and interpreted for Kolhapur district. The modified formula for crop productivity is as below:

$$\text{Productivity Index} = \frac{CR}{N}$$

Where,

CR = sum of rank for a crop. N = number of years.

Summer Rice:

Rice is the staple crop of India. It is grown well in hot and moist climate.

Geographical condition:

Some of the geographical conditions for Rice Cultivation are given here. 16° C – 27° C and rainfall 100 cm to 200 cm is ideal for rice growing. Though rice is cultivated only in heavy rainfall regions, rainfall during harvest times is harmful. Annual average temperature around 24° C is ideal for rice growth. Rice is grown well on the alluvial soil or on the fertile river basins. It is also grown in mixed soil or loamy and clayey soil. Instead of heavy rainfall the soils should also have their own water holding capacity.

Plain lands or gentle slopes are suitable for the production of rice. Because stagnancy of water is must for the cultivation of rice. In hilly regions terraced farming is the common picture in rice cultivation.

Kolhapur District: Productivity of Summer Rice- 1981-2011

Sr.no.	Tahsil	Productivity
1	Hatkangale	0.00
2	Shirol	0.00
3	Panhala	1.82
4	Shauwadi	4.00
5	Radhanagri	3.18
6	Bavada	6.00
7	Karveer	2.64
8	Kagal	3.00
9	Gadhingalaj	0.00
10	Bhudargad	0.00
11	Ajra	0.00
12	Chandgad	0.00

163

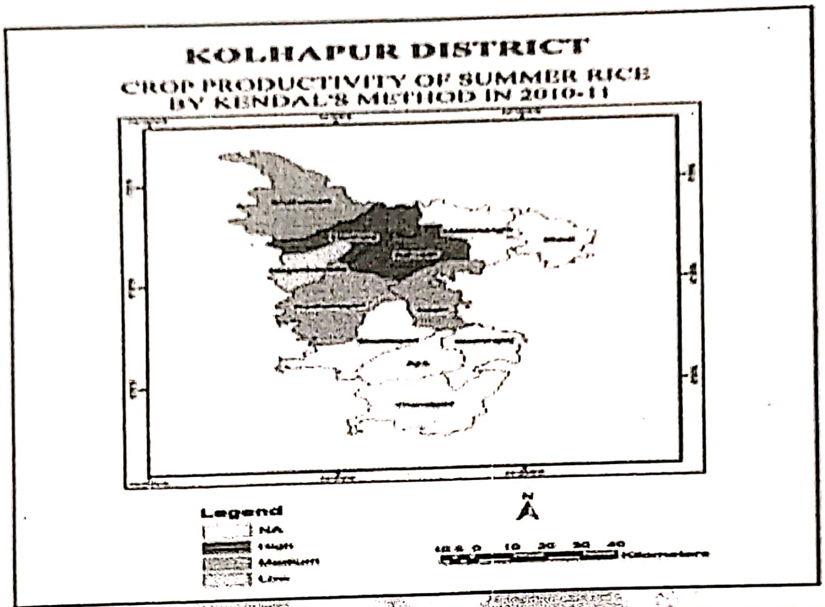

Source: Compiled by Researcher

Conclusion:

The spatial distribution of Summer Rice is depicted in fig. no. 5.6 Summer Rice is taken only in six tahsils of Kolhapur district. Among them the highest productivity is observed over Panhala (1.82) and Karveer (2.64) tahsils. The lowest productivity of Summer Rice is found in Gaganbavada (6.00) tahsil. On the outset Kagal (3.00) and Radhanagari (3.18) showed high productivity where, in Shahuwadi (4.00) the moderate productivity of Summer Rice is recorded. Though the Rice requires heavy rainfall these tahsils grow rice in summer season too. All the above tahsils has the suitable environmental conditions throughout the region.

References:

1. Bansil, P.C. (1975): "Agricultural Problems Of India" Vikas Publishing House Private Ltd. PP. 61-79.
2. Bhatia, S. S. (1967): Spatial Variation, Changes And Trends In Agricultural Efficiency In U.P. 1953-1963. India Journal Of Agricultural Economics. Vol. 22. No. 1, PP. 66-80.
3. Somnath B. Gaikwad (2019): "Agriculture Productivity Calculate Based on MG Kendall's Method in Malshiras Tahsil." Research Journey, ISSN: 2348-7143 impact factor: 3.261 (SJIF),, Issue-114, Pp-145-151.
4. Dayal Edison (1984) : "Agricultural Productivity Of India", A Spatial analysis: Annals Of Association Of American Geographers. Vol. 74, 0.1, Pp.98-120.
5. Dayal. E. (1984): "Agricultural Productivity In India – A Spatial Analysis". PP. 27- 38.
6. Dube, R.S. (1984): "Agricultural Productivity In Madhya Pradesh", Annals Of The National Association Of Geographers, India, Vol. 4, No.2, Pp.13-10
7. Dr. D. C. Kamble (2018): "Agriculture Productivity in Malshiras: A Geographical Analysis," Aayushi International Interdisciplinary Research Journal (ISSN 2349-638x) Impact Factor 4.574, Volume 2, Issue-9 Pp-658-662.
8. Hussian, M. (1976): "A New Approach To The Agricultural Productivity Regions Of The Sutlej-Ganga Plains Of India" Geographical Review Of India, Vol. 36, PP. 230-236.
9. Hussian, M. (1979): "Agricultural Geography", Delhi, Inter-India Publications, Pp.62-63 And 66.
10. Kendal, M.G.W. (1967): The Geographical Distribution Of Crop Productivity In England, Spatial Analysis: A Reader In Statistical Geography. Ed. Barry And Marbel, PP. 387-406.

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Vidyawarta®

Peer Reviewed International Multilingual Research Journal
Issue-38, Vol-06, April to June 2021

Editor
Dr.Bapu G. Gholap

Scanned with OKEN Scanner

... बाबासाहेब आंबेडकर : एक सारस्वत अन्वयार्थ
डॉ. सुनंदा रामचंद्र भुसारे, हिंगोली ||133

28) कृषीविधेयक–२०२० आणि शेतकरी आंदोलनात्मक चिकित्सक अभ्यास
प्रा. डॉ. मधुकर बाबूराव अनंतकवळस, जि. सोलापूर ||136

29) विस्थापन आणि दारिद्र्य
दलित सुभाषराव कांबळे, प्रा. डॉ. दीपक ह. भारवडकर, सेनगांव ||144

30) परभणी जिल्ह्यातील मोसंबी उत्पादकतेचा भौगोलिक अभ्यास
डॉ. पाटील बी.टी., मुखेड ||146

31) ग्रामीण भागातील मुलींच्या आर्थिक दुर्बलतेमुळे शिक्षणावर होणारा परिणाम
श्रीमती प्रभाबाई सर्जेराव पाटील, पाटोदा ||148

32) भारतीय अर्थव्यवस्थेत पिक विमा योजनेची भूमिका व आवश्यकता
प्रा. धनराज ईस्तारी मुबडे, प्रा. प्रशांत जगदिश वासदेव, भंडारा ||152

33) महाराष्ट्रातील जिल्हा निहाय नागरीकरणात झालेली वाढ एक सांख्यिकी विश्लेषण
प्रा. डॉ. आर.एस. वाडीले, जिल्हा, धुळे ||155

34) खानदेशातील बंजारा लोकसंस्कृतीतील धार्मिक उपासक
प्रा.डॉ. रमाकांत अंबादास चौधरी, जि. धुळे ||158

35) सूचना प्रौद्योगिकी का इतिहास एवं वर्तमान
पूनम अहरवार, जबलपुर ||160

36) बाल्यावस्था में कुपोषण एक गम्भीर समस्या
Mamta Chouhan, Sandhya Gajbhiya, Chhindwara(M.P.) ||162

37) चित्रा मुद्गल के कथा साहित्य में आधुनिकता बोध
डॉ. कल्पना पाटील, जि. जलगाँव ||166

38) आदि जाति की लोक परंपरा
सम्यक रमेशचंद्र पारेख, डॉ. अश्विनी कुमार सिंह, डॉ. राजेश केलकर ||169

39) शिमला समझौता एवं विभिन्न राजनीतिक मुद्दे
डॉ. शालिनी राय, अशोक नगर (म.प्र.) ||173

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

...सापडेल की ज्या ... बाबासाहेब आंबेडकर यांनी ... शिक्षणतज्ञ, तत्त्वज्ञ, राज्यशास्त्रज्ञ, ... साहित्यिक, नाटककार, भारतीय ... असे अनेक क्षेत्र त्यांनी व्यापून ... येतो. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे ... असे अनन्यसाधारण होते.

...

१) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे वाचन ... हे अनन्यसाधारण होते.

२) ... सोडवण्यासाठी त्यांनी केलेले कार्य अजोड ... आहे.

३) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे स्वत: स्वत: ... अर्थशास्त्र होते.

... महामानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे ... कैवारी होते.

...

१) ... वेडे आंबेडकर, लेखकयू. पी. इंगोले ... यवतमाळप्रकाशन वर्ष २००४ पृष्ठ

२) ... प्रश्न क्रमांक १५.

३) डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर, लेखक ... पेंडुलर प्रकाशन मुंबई पृष्ठ क्रमांक ३५.

□□□

28

कृषीविधेयक–२०२० आणि शेतकरी आंदोलनाचाएक चिकित्सक अभ्यास

प्रा. डॉ. मधूकर बाबूराव अनंतकवळस
प्रोफेसर व अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, माढा, जि. सोलापूर

****

गोषवारा –

भारतीय अर्थव्यवस्था शेतीप्रधान असून आजही देशातील बहुसंख्येने लोकसंख्या शेती व शेतीपूरक व्यवसायावर अवलंबून आहे. तरीही शेतीसाठीची धोरणे असणारी सध्याची धोरणे शेतीस व अवलंबून असणाऱ्या लोक संख्येस पोषक दिसत नाहीत कारण अजूनही शेतमाल किमतीचे, आवश्यक असणाऱ्या विजेचे प्रश्न, निर्यातीचे प्रश्न, सब्सिडीचे प्रश्न, शेती उपयुक्त असणारे विविध प्रश्न, सोयीनुसार सरकारची बदलती धोरणे, शेती विम्याचे प्रश्न असे अनेक प्रश्न आहेत. विविध प्रश्नानी अडचणीत असतानाच सरकारने नवीनच तीन कायदे आणले. सरकारच्या दृष्टीने हे कायदे शेतकर्यास अनुकूल वाटत असले तरी शेतकऱ्यारा हमी भावाचा व अत्यावश्यक वस्तू साठा कायदा भविष्यात अडचणीचा वाटत असल्यानेच शेतकऱ्यानी आंदोलनाचा मार्ग अवलंबिला आहे. दिल्ली येथे संयुक्त किसान मोर्चा या संघटनेच्या नावाखाली पंजाबमधील ३३ किसान युनियन्स, अखिल भारतीय किसान संघर्ष समन्वय समिती व देशभरातून १५ राज्यातील शेतकरी संघटनाच्या वतीने सुरु असलेल्या ' डेरा डालो ' या शेती विरोधी कायद्याच्या विरोधातील आंदोलनाला साडेचार महिन्यापेक्षा जास्त दिवस झाले आहेत. हे शेतीविषयक कायदे ज्या पद्धतीने संसदेत पारित केले गेलेत त्यामागची सरकारची भूमिकाच संशयास्पद आहे. या तीन कायद्यामुळे शेतीपद्धतीच्या मुळ स्वरुपात बदल करून कृषी क्षेत्राला व्यापारी रूप देऊन ते उद्योग पतीच्या हाती सोपविण्याचेच हे षडयंत्र आहे. अशी शेतकऱ्यांची

धारणा झालेली असल्यामुळेत्यास शेतकऱ्यांचा विरोध होऊन शेतकऱ्यांनी आंदोलनाचा मार्ग अवलंबला आहे. हे कायदे शेतकऱ्यांच्या भल्यासाठी आहेत असे सरकार म्हणते आहे. परंतु शेतकऱ्याची कृषी कायद्याविषयीची भीती व शंका दूर होण्यासाठी त्यांना विश्वासात घेणे गरजेचे आहे. आंदोलनामुळे देशाची प्रचंड श्रम शक्ती वाया जाते आहे. त्याकडेही पाहावे. एका बाजूला शहरी भागात काम नाही म्हणून लाखो लोकांची श्रमशक्ती वाया जाते आहे. कोणाचे तरी भले करण्याच्या नादात हाताला काम असणारी शक्तीही वाया जाते आहे याचा गांभीर्याने विचार करून त्वरित निर्णय घेण्याची गरज आहे.

प्रस्तावना —

भारत हा कृषिप्रधान देश आहे. आजही देशातील ६५%लोकसंख्येचा उदरनिर्वाह शेती व्यवसायावर अवलंबून आहे. याचा अर्थ शेती हा देशातील प्रमुख व्यवसाय असून त्यावर आधारित इतर पूरक व्यवसाय मोठ्या प्रमाणात अवलंबून आहेत. परंतु स्वातंत्र्यांपासून सरकारचे या व्यवसायाकडे दुर्लक्ष झालेले आहे. परिणामी शेतीशी संबंधित असलेला समाज सतत दुर्लक्षित राहिला. आणि त्याला अनेक प्रश्नांनी वेढले. हरित क्रांतीतून अन्नधान्याचे उत्पादन वाढून देश अन्नधान्याच्या बाबतीत स्वयंपूर्ण झाला. यामुळे सर्वसामान्यांची अन्नाची गरज पूर्ण झाली. परंतु अल्पभूधारक व सामान्य शेतकऱ्याचे यातून अनेक प्रश्न निर्माण झाले. हरित क्रांतीने उत्पादन खर्च वाढला. त्याप्रमाणात शेतमालास किंमत मिळू न शकल्याने अनेक शेतकरी अडचणीत आले. अशावेळेस केंद्र सरकार व राज्य सरकारची आर्थिक धोरणे हि शेतीप्रधान असणे आवश्यक असते. परंतु ती न राबविल्यामुळे शेतकऱ्याच्या समस्येत भर पडलेली दिसते. कोरोना सारख्या महामारीत व टाळेबंदीत केवळ शेतीमध्ये शेतकऱ्यांनी पुढे येऊन अर्थव्यवस्था सावरणीस मोलाची मदत केली. सर्व देशाला अन्न पुरविणाऱ्या अज्ञानी व अशिक्षितबिचाऱ्यांच्या अन्नदात्याची मात्र सतत सरकारने व त्या भांडवलदारांनी वर्षानुवर्षे अवहेलनाच केली, तो सतत दुर्लक्षित राहिला. देशाचे राजकारण मात्र याभोवती फिरत ठेवले. सध्याचे कृषी विधेयक भविष्यात शेती व्यवसायात संकट निर्माण करेल. अल्प भांडवलदारास शेती व्यवसायात प्रवेश करून विकासाच्या व शेतकरी कल्याणाच्या नावाखाली शेतकरी हद्दपार होईल. याची भीती झाल्याने सर्व शेतकरी व शेतकरी संघटना सक्रीय झाल्याने आंदोलनासारखे मार्ग अवलंबिले आहेत. कायदे भविष्यातील एक छान गाजर म्हणून दाखविले जात आहे का? परंतु हे अंधारातील गाजर आहे, ते गोड कि आंबट हे सध्यातरी समजत नाही तसेच शेतकऱ्यांना सरकारवर विश्वास नसल्याने शेतकरी आंदोलन निसर्गाची तमा न बाळगता अव्याहतपणे दिल्लीच्या सीमेवरील रस्त्यावर गेली साडेचार महिने झाले शांततामय मार्गाने सुरु आहे.

संशोधन विषयाचे महत्व :—

कृषी विधेयक—२०२० यास विरोध म्हणून शेतकरी आंदोलनाचा अभ्यास हा विषय प्रस्तुत संशोधन पेपरला निवडला आहे. सदर विषय निवडण्यामागील महत्वाचे कारण म्हणजे कृषी विधेयक—२०२० हे भविष्यात हमीभावाबाबत शंका, करार शेतीची भीती आणि अत्यावश्यक वस्तू कायदा शेतकऱ्यास पेलवेल का? याबाबत सरकारवर विश्वास नसल्याने गेली साडे चार महिन्यापेक्षा अधिक दिवस शेतकरी ऊन, वारा, थंडी, पाऊस याची तमा न बाळगता आपल्या न्याय्य मागणीसाठी दिल्लीच्या सीमेवरील रस्त्यावर लाखो शेतकरी आंदोलन करीत ठाण मांडून आहेत. या आंदोलनाची फारशी दखल सरकार घेताना दिसत नाहीत. यात विना कारण बऱ्याच शेतकऱ्यांना आपला जीव गमवावा लागला. लाखो शेतकरी आंदोलनात सहभागी असताना कोणालाही त्रास होणार नाही. याची दक्षता घेत शांततामय मार्गाने आंदोलन करीत आहेत. सरकारने या आंदोलनास विविध मार्गांनी अडथळा आणण्याचा प्रयत्न केला. परंतु शेतकरी आंदोलनाचा आदर्श मार्ग निर्माण करीत आंदोलन करीत आहेत. कोणात्याही पद्धतीनी अपेक्षा न करता, आपल्या बरोबर असणाऱ्या पोलीसानाही सहकार्याच्या भावनेने मदत करीत. सर्व राजकीय पक्षांना बाजूला ठेऊन केवळ शेतकरी संघटनाच सहभागी होऊन लोकशाही देशात स्वतः:च्या हक्कासाठी आंदोलन करीत आहेत मुठभर भांडवलदार वगळता संपूर्ण मानव जातीच्या फायद्याचे आंदोलन आहे असे वाटते. नेमके आंदोलन

Impact Factor - 6.625
E-ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

April- May-June 2021
Vol.-VIII, Issue-II

Chief Editor -
Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :
Dr. Kamalakar Gaikwad (Guest Editor, English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

RESEARCH JOURNEY

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher.

- Chief & Executive Editor

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS
For Details Visit To : www.researchjourney.net

*Cover Photo (Source) : Internet-
Price : Rs. 1000/-

© All rights reserved with the authors & publisher

Impact Factor - [illegible]

[illegible]

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

April-May-June [illegible]

Vol. [illegible], Issue [illegible]

[illegible]

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher.

- Chief & Executive Editor

Swatidhan International Publications

For Details Visit To : www.researchjourney.net

*Cover Photo (Source) : Internet

Price : Rs. 1000/-

© All rights reserved with the authors & publisher

Website : [illegible] Email : [illegible]

हिंदी विभाग

26	पर्यावरण प्रभाव आकलन (ईआईए) अधिसूचना-2020 : एक समीक्षात्मक अध्ययन	डॉ. सुभाष दोंदे	114
27	निर्गुण संतों का परिवर्तीत युग पर प्रभाव	डॉ. व्ही. बी. सूर्यवंशी	122
28	संत साहित्य में विश्वबंधुत्व - ज्ञानेश्वरी के पसायदान के संदर्भ में	डॉ. माधुरी जोशी	125
29	प्रेमचंद की ग्राम्य जीवन की कहानियाँ	डॉ. साधना भंडारी	129
30	शैलेश मटियानी के उपन्यासों में चित्रित महानगरिय जीवन	डॉ. हेमलता काटे	134
31	गिलिगडु उपन्यास में चित्रित वृद्ध जीवन की त्रासदी	डॉ. विष्णु राठोड	137
32	तुलनात्मक दृष्टी से निराला और मुक्तिबोध के काव्य में समानता	डॉ. ओमप्रकाश [illegible]	140
33	हिन्दी कहानियों में उभरती आधुनिकता	हेमलता ठाकूर	144
34	मुंबई तटीय सड़क परियोजना : एक असाधारणीय परिवहन प्रणाली	डॉ. सुभाष दोंदे	148
35	उद्यानिकी से बदलता आर्थिक जीवन : हनुमानगढ़	डॉ. एस. एस. धींची, जगदीश कुम्हार	156

मराठी विभाग

36	महाराष्ट्रातील वाघ्या-मुरळी उपासक	डॉ. शंकर मुंढे	166
37	अहिराणी लोक गाण्यातील उखाण्यांमधील भावसौंदर्य	डॉ. रंजनी लुंगसे	170
38	आदिवासी साहित्यनिर्मितीच्या प्रेरणा	प्रा. राजू धनवार	174
39	आदिवासी चरित्र आत्मचरित्र : एक आढावा	प्रा.संतोष हापगुंडे	177
40	म. जोतीराव फुले यांचा स्त्री-शिक्षणविषयक दृष्टीकोन	डॉ. अनमोल शेंडे	180
41	बहिणाबाई चौधरी म्हणजे ग्रामीण कवितेचा मानदंड	प्रा.गजानन जाधव	184
42	तेंडोली (बागसांची रात्र) वेंगुर्लेचे चिं. त्र्यं. खानोलकर उर्फ आरती प्रभू -लेखन प्रेरणा	प्रा. डॉ. बाळकृष्ण लवटे	186
43	व. वा. बोधे यांचे ललित लेखन	निलिमा लोखंडे	194
44	ग्रामीण कादंबरी एक परिप्रेक्ष्य -	डॉ. विजय केसकर	199
45	१९९० नंतरच्या मराठी कादंबरीतील परिवर्तन	डॉ.राजाराम सोनटक्के	202
46	१९९० ते २००५ या कालखंडातील मराठी ग्रामीण कादंबरी	डॉ. बिभीषण देशमुख	206
47	ग्रामीण साहित्यात प्रवाह निर्माण होण्याची कारण परंपरा	डॉ. अरुण पाटील	211
48	'अवकाळी पावसा दरम्यानची गोष्ट' : कृषी समाज जीवनाचे यथार्थ चित्रण करणारी कादंबरी	प्रा. प्रशांत पाटील	217
49	न.हाटी कवितेतून साकार झालेला वऱ्हाडी माणूस व त्याचे दुःख	प्रा.गजानन जाधव	220
50	मधुकर सहकारी साखर कारखाना लि. फैजपूर चा ग्रामीण विकासातील सहभाग ऐतिहासिक दृष्टीकोनातून अभ्यास (विशेष संदर्भ 1980-1991)	प्रा. किशोर पाटील	223
51	कोविड -१९ : भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील आर्थिक व सामाजिक परिणामांचे अध्ययन	डॉ. डी. एन. सोनवणे	228
52	कोविड-१९च्या काळात भारतीय रोजगार क्षेत्रासमोरील आव्हाने आणि उपाययोजना	डॉ. जयश्री सरोदे	234
53	महाराष्ट्रातील दुष्काळ : समस्या आणि उपाय	प्रा. देवानंद मंडवधरे	239
54	भारतातील सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेच्या कार्यप्रणालीचा अभ्यास	डॉ. मधुकर अनंतकवळस	243
55	कॉर्पोरेट सामाजिक जबाबदारी : प्रकल्प 'नन्ही कली' एक विश्लेषणात्मक अभ्यास	डॉ. करुणा कुशारे, माधुरी झाडे	251

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Vol.-VIII, Issue-II
Peer Reviewed Journal
E-ISSN : 2348-7143
April-June 2021

भारतातील सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेच्या कार्यप्रणालीचा अभ्यास

प्रा. डॉ. मधूकर बाबूराव अनंतकवळस
प्रोफेसर व अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, माढा, जि. सोलापूर
माढा, पिन कोड नं. ४१३२०९
मोबाईल नं. ९४२०६५९०५६ / ८४२१६७०५४५
ई-मेल- madhukar.anantkawlas@gmail.com

गोषवारा :-

भारताची वाढती लोकसंख्या, वाढती विषमता व त्यातून वाढणारी गरिबी हे चक्र अर्थव्यवस्थेत दिसून येते. लोकांची असणारी अन्नाची गरज लक्षात घेवून प्रत्येकाला पुरेसे अन्नधान्य उपलब्ध अल्प दरात उपलब्ध झाले पाहिजे. याचा विचार करून देशात प्रथमत: १९३९ मध्ये सार्वजनिक वितरण व्यवस्था सुरु झाली. परंतु याची अधिक अमलबजावणी देशाला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर पंचवार्षिक योजनेपासून झाली. देशातील अन्नधान्याची उपलब्धता व्हावी यासाठी अन्नधान्य सुरक्षा कायदा करावा लागला. आज देशात एकूण ५.४५ लाख रेशन धान्य दुकानाची संख्या आहे. या माध्यमातून किमान ३०,००० कोटी रुपयाच्या उपभोग्य वस्तू प्रत्येक वर्षाला वितरीत केल्या जातात. सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेचे नेटवर्क जगातील सर्वात मोठे नेटवर्क आहे. या नेटवर्कच्या माध्यमातून अनेक रोजगार देणाऱ्या कार्यक्रमातून कामाच्या बदल्यात अन्नधान्य व रोख पैसे उपलब्ध करून दिले जातात. सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेचा गरीब व दारिद्र्यावर अनुकूल परिणाम झालेला असला तरी खर्चाच्या प्रमाणात त्याचा योग्य वापर होत नाही. यातून मार्ग काढण्यासाठी 'एक देश एक रेशन कार्ड' योजना सुरु करण्यात आलेली असून आत्तापर्यंत देशभरातील 17 राज्यांमधील 60 कोटी लाभार्थी या योजनेशी जोडले गेलेत. त्यासाठी केंद्र सरकारने 23,523 कोटी रुपयांच्या अतिरिक्त फंडला मंजुरी दिली आहे. या योजनेमुळे स्थलांतरित मजूर आणि त्यांच्या कुटुंबाला देशाच्या कुठल्याही भागात रेशन धान्य दुकानातून धान्य घेणं शक्य होणार आहे. मार्च 2021 पर्यंत 100 टक्के म्हणजे देशातल्या सगळ्या लाभार्थ्यांना या योजनेशी जोडलं जाईल असा सरकारचा दावा आहे.

प्रस्तावना :-

भारतात सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेची सुरुवात सर्वप्रथम मुंबईमध्ये १९३९ मध्ये झाली. देशामध्ये निरंतर येणाऱ्या दुष्काळाचा सामना करण्यासाठीची ताकद प्रशासकीय व्यवस्थेमध्ये आणण्याची नितांत गरज तत्कालीन प्रशासनाला वाटली. इंग्रज व्यवस्थेचा डोलारा दुसऱ्या महायुद्धानंतर कोसळत चालला होता. पण त्यांना भारताची त्यांच्या साम्राज्यामध्ये राहण्याची गरजही होती. त्यामुळे ढासळती व्यवस्था पुन्हा सुदृढ व्हावी आणि आपलं भारतीयांवरचे नियंत्रण अबाधित राहावे यासाठी त्यांनी या व्यवस्थेची पुनर्रचना केली. १९४३च्या सुमारास या रेशन दुकानांची वाढ १३ शहरांमध्ये केली गेली. भारतातल्या काही दुष्काळग्रस्त गावांमध्ये आणि ७७१ शहरांमध्ये ही व्यवस्था पोहचायला १९४६ साल उजाडले. भारतामध्ये स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर सरकारने अन्नधान्याची समस्या सोडविण्यासाठी काही उपाययोजना केल्या. १९४७ मध्ये अन्नधान्य धोरण समिती नेमली. १९५१ नंतर आर्थिक नियोजनाच्या माध्यमातून अन्नधान्याच्या बाबतीत परकीय देशांवरील अवलंबित्व कमी करण्याचा प्रयत्न केला. पुढे हरितक्रांती च्या माध्यमातून अलीकडच्या काळात देश अन्नधान्याच्या बाबतीत स्वयंपूर्ण झाला. भारताला लोकसंख्येच्या वाढीबरोबर अन्नधान्याचा पुरवठा वाढविणेही शक्य झाले. मात्र कौटुंबिक पातळीवर भारत अपयशी ठरल्याचे दिसून येते. भारतीय अर्थव्यवस्थेचा वृद्धीदर सातत्याने वाढता असला, तरी कुपोषणाचा दरही अधिक आहे. दारिद्र्याची व्यापकता जास्त असल्यामुळे बहुतांश लोकांना अन्न समस्येला सामोरे जावे लागत आहे. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर आलेल्या अनेक दुष्काळांवर मात करण्याची ताकद सार्वजनिक वितरण प्रणालीने स्वतंत्र भारताला करून दिली. स्वतंत्र भारताने स्वहितासाठी बाळगलेल्या 'सर्वसमान न्यायासहित विकासाची नीती' सिद्धांतामध्ये वितरण व्यवस्थेला अग्रगण्य स्थान होते.

संशोधनाचे महत्व :-

लोकांची जीवनावश्यक गरज व त्यासाठी आवश्यक खरेदीशक्ती याचा योग्य मेळ भारतीय अर्थव्यवस्थेत दिसत नाही कारण देशातील बहुसंख्य लोकांची मिळणाऱ्या उत्पन्नातून अन्नाची गरज पूर्ण होताना दिसत नाही. अशावेळी जनतेला माफक आणि स्वस्त दरात पुरेशा प्रमाणात अन्नधान्याचा पुरवठा व्हावा यासाठी सरकारने अनेक योजना स्वातंत्र्योत्तर कालखंडात आखलेल्या आहेत. त्यापैकीच एक महत्वाची योजना म्हणजे सार्वजनिक वितरण व्यवस्था होय. गरिबांना अन्नसुरक्षाची हमी देणे होय. यामुळे दारिद्र्य निर्मुलन व कुपोषणासारखे धोके काही प्रमाणात कमी होण्यास मदत होत आहे. हे जाणून घेण्यासाठी ही योजना नेमकी कशी चालते. कुणामार्फत तिचे नियोजन केले जाते कि जेणेकरून देशातील खेडोपाड्यातील लोकांपर्यंत अन्नधान्याचे वाटप रेशन कार्डद्वारे केले जाते व सद्याची त्याची वास्तविकता कशी आहे हे जाणून घेणे गरजेचे वाटल्यानेच सदर विषयाची निवड केलेली आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे :-

संशोधकाने प्रस्तुत संशोधनासाठी पुढील उद्दिष्टे निर्धारित केली आहेत-

१. देशातील सार्वजनिक वितरण व्यवस्था जाणून घेणे.
२. सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेचे प्रशासन समजून घेणे.
३. सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेस मदत करणाऱ्या घटकांचा आढावा घेणे.
४. सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेसाठीच्या खर्चाचा आढावा घेणे.
५. सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेमुळे देशातील दारिद्र्यातील बदल समजून घेणे.

संशोधन पद्धती:-

प्रस्तुत संशोधनाचा प्रकार वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक आहे. निर्धारित केलेल्या संशोधन उद्दिष्टानुसार सदर शोधनिबंध काही महत्वपुर्ण अनुभव आणि दुय्यम साधन सामुग्रीचा आधार घेवून तयार करण्यात आलेला आहे. दुय्यम साधन सामुग्री म्हणून सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेवर आधारित काही प्रबंध, संशोधन अहवाल, शासकीय अहवाल, पुस्तके, वृत्तपत्रे, मासिके, साप्ताहिके याचा वापर करण्यात आलेले आहे. तसेच अद्ययावत माहितीसाठी संगणकीय तंत्राचा वापर करण्यात आलेला आहे.

संशोधनाच्या मर्यादा :-

भारत सरकारने स्वातंत्र्यानंतर सामाजिक कल्याणाचा एक भाग म्हणून विविध योजना राबविण्यात आल्या. त्यातून देशातील दारिद्र्य, कुपोषण, गरिबी, विषमता कमी करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. गरिबांशी निगडीत असणारी सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेची अन्नधान्याच्या साठवणूक आणि वाहतुकीसाठी तथा याच्या सुयोग्य मॅनेजमेंटसाठी भारतीय अन्न महामंडळाची स्थापना १९६५ मध्ये झाली. त्याचबरोबर अॅग्रिकल्चर प्राईस कमिशनचीही स्थापना १९६५ मध्ये करण्यात आली. या सगळ्यांना मदत करण्यासाठी जीवनावश्यक वस्तू कायदाही अस्तित्वात होता. जो काळाबाजारी किंवा साठेबाजी यांना रोखण्यासाठी महत्त्वपूर्ण सिद्ध होत होता. या वितरण प्रणालीमध्ये तीन महत्त्वाच्या मार्गदर्शक तत्त्वांवर काम होत होते. देशातील सार्वजनिक वितरण व्यवस्था नेमकी कशी चालते हे जाणून घेण्याचा सदर शोधनिबंधात विचार केलेला आहे.

सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेत समाविष्ट वस्तू:-

या मार्फत जनतेला आवश्यक वस्तूंचा पुरवठा केला जातो त्यामध्ये तांदूळ, गव्हू, डाळी, साखर, कापड, साबण, रॉकेल, आगपेटी, चहा यांचा समावेश होतो. तरीही गरजेनुसार प्रादेशिकतेचा विचार करून वस्तूंचा पुरवठा वेग वेगळ्या भागात वेगवेगळा केला जातो. सर्वसाधारणपणे सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेमार्फत आवश्यक वस्तू स्वस्त व गरिबांना परवडणाऱ्या दरात देण्याचे प्रमुख कार्य केले जाते.

*सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेमार्फत होणारा पुरवठा:-

राज्य व केंद्रीय पातळीवरून लोकांना आवश्यक असणाऱ्या वस्तूचे वाटप सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेमार्फत केले जाते. अन्नधान्याच्या बाबतीत भारतीय अन्न महामंडळ सार्वजनिक वितरण व्यवस्थेला भरवठा करते, तसेच साखरेच्या बाबतीत देखील भारतीय अन्न महामंडळ सहकारी साखर कारखान्याच्या मार्फत पुरवठा